

સદ્ગુણપ્રાપ્તિનો ઉપાય.

ધર્મના અને
ધર્મ વગરના: સર્વ માટે.

ગુણાનુરાગ,

સદ્ભાવના,

સત્ય વચન,

વીર્ય સંરક્ષણ.

સ્થા.જૈ.જ્ઞા.પ્ર.મંડળતરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલાં હોદપ્રિય પુસ્તકો.

મળુકો ૧ હો - હિતશિક્ષા.

મળુકો ૪ થો - ધર્મતત્વ સંશ્લેષ.

„ ૨ — ધર્મનો દરવાજો.

„ ૫ — દિગ્દી „

„ ૩ — જાર વત.

„ ૬ — તમીરાજ.

મળુકો ૭ થો - સદ્ગુણપ્રાપ્તિનો ઉપાય.

મળવાનું ઠે. વા. મો. શાહ, અધિપતિ, જૈનસમાચાર-અમદાવાદ.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

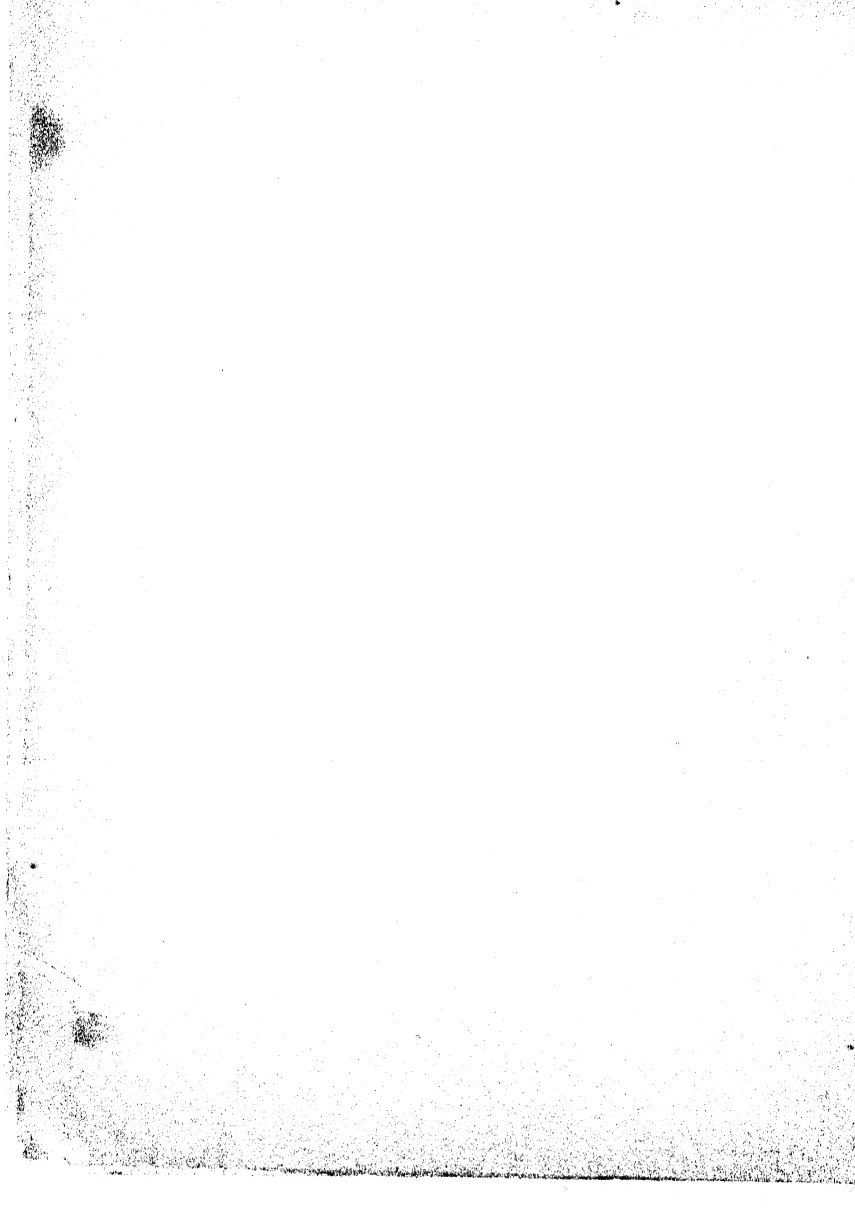
[ગુજરાતી કૉપીરાખિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૮૯૫

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ૨૫ ગુણ પ્રાપ્તિનો ઉપાય

વિષય ક્ર. ૪ : ૫૩૨, જિનર : ૬

શ્રી સ્વા. જૈ. જ્ઞાનપ્રસારક મંડલ.....મળકો ૭ મો.

સદ્ગુણપ્રાપ્તિનો ઉપાય.

અથવા

જૈન નામ ધરાવનારાઓએ સાચા જૈન બનવા માટે
શુ' પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ તે સમજાવનાર
વ્યવહારોપયોગી વિવેચન.

આદ્ય લેખક,

પ્રો. રવજીભાઈ દેવરાજ.

સુધારાવધારા સાથે ૨૨ી લખનાર,

વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ.

‘જૈનસમાચાર’ સાપ્તાહિક પત્ર અને ‘હિંદી જૈનહિતેચ્છુ’ માસિક
પત્રનો અધિપતિ તથા માલેક; ‘જૈનહિતેચ્છુ’ નો એડિટર;

‘સતી દમયંતી,’ ‘સમ્યક્ત્વ અથવા ધર્મનો દરવાજો,’

‘હિતશિક્ષા,’ ‘મધુમક્ષિકા,’ ‘નમીરાજ,’

‘શુ ધર્મતત્ત્વસંગ્રહ’ ઇ. નો કર્તા.

અમદાવાદ.

एक गुप्तदानना शोखानि स्वा. जैन गृहस्थ तरफथी
सद्गुणपयोग माटे लेट.

એપ્રિલ ૧૯૦૭.

આવૃત્તિ બીજી, પ્રત ૧૫૦૦

શ્રી "સત્યવિજય" પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ-પાંચકુવા, અમદાવાદ.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
સમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

૧૮૮૫

આસંબરો ય સેયંબરો ચ બુદ્ધો વ અહવ અન્નોવા ।
સમભાવ ભાવિયણ્ણા-લહર્દ મુવમ્મં ન સંવેહો ॥

દિગમ્બર હો કે સ્વેતાગમ્બર હો, યૌદ્ધ હો કે અન્યદર્શની હો
પણ બહેનો આમા સમભાવવાન હોય તે કાંઈ પણ શક વગર મુક્તિ
મળવે છે.

જં અન્મસેદ્ધ જીવો-ગુણં ચ દોષં ચ હત્થ જગ્ગમ્મિ ।
તં પરલોપ પાવદ્ધ અમ્માસેણં પુણો તેણં ॥

શુભ, આ જન્મમાં ગુણ અને દોષ બેમાંથી બંહેના અભ્યાસ પાડે
(તે અભ્યાસ કરીને) ફરી બીજા જન્મમાં તેને જ પામે છે.

પ્રસ્તાવના (ખીજ આવૃત્તિની)

‘ગુણાનુરાગ કુલક’ નામનું ૨૨ ગાથાનું માગધી કાવ્ય (કુલક) વિક્રમની પંદરમી સદીમાં પંડિત શ્રી જિનલક્ષ્મી ગણિ નામના મુનિએ રચેલું, જેમાં ગુણ ઉપર અનુરાગ કરતાં શીખવાનો અમરો ઉપદેશ છે. એ ‘કુલક’ ઉપર પ્રો. રવજીભાઈ દેવરાજે લાંબાણ વિવેચન કરીને આજના જમાનાને એક અવસ્ય ઉપયોગી પુસ્તક લખ્યું અને તેને વિક્રમ સંવત ૧૯૬૧ માં ‘સફળાણ પ્રશંસા’ એ નામથી કચ્છનિવાસી સખી ગૃહસ્થ હરશીભાઈ દેવરાજે ધર્મવૃદ્ધિ અર્થે મફત વહેંચવા પ્રસિદ્ધ કર્યું.

આ પુસ્તકની એક પ્રત પ્રો. રવજીભાઈએ મહારા ‘જૈન સમાચાર’ સાપ્તાહિક પત્રમાં ‘જિન્યુ’ લેવા મોકલી. આ પ્રમાણે એ ઉત્તમ પુસ્તક મહારા વાંચવામાં આવતાં મહને પરમ આનંદ થયો. અને કેટલાક સુધારા-વધારા સાથે એ પુસ્તકની ખીજ આવૃત્તિ છપાવી મફત વહેંચવાની ગોઠવણ કરવા મહને ઇચ્છા થઈ. સફળાણે એવામાં મહારે કાઠિયાવાડના એક શહેરમાં ધા-

મિત્ર સભામાં ભાગ લેવા અર્થે જવાનું થયું અને ત્યાં જઈ શ્રીમંત સ્વધર્મી સાથે, 'જ્ઞાન' અને 'સમભાવ' એ વિષયો ઉપર વાત નીકળતાં એ ગૃહસ્થે મહારા વિચારોને પુષ્ટી આપનાર કાઈ પુસ્તક છપાવી મુદ્રત વહેંચવા ઇચ્છા જણાવી, જાહેને અંતે આ પુસ્તક સુધારાવધારા સાથે 'સદ્ગુણપ્રાપ્તિનો ઉપાય' એવા નામથી બહાર પાડવાનું હતું.

મહારે કહેવું જોઈએ કે, પં. શ્રી જિનહર્ષગણિની કૃતિ એ કે મનહર છે તો પણ પ્રો. રવજીભાઈએ હાલનો કલહપ્રેમી જ-માનો લક્ષમાં લઈ જે છુટથી વ્યવહારીપયોગી વિવેચન કર્યું છે તે તો મૂળ 'કુલક' કરતાં પણ વધારે પ્રશંસનીય છે. ધર્મ એ 'વાધણું' નથી છે અને તે માત્ર 'સુવર્ણ પાત્ર' માં જ રહી શકે છે. માટે એ ચીજ મેળવવા પહેલાં પાત્ર સુવર્ણનું કરવું જરૂરનું છે. બીજી ક્રિયાઓ અને વિધિઓ કરવા પહેલાં હૃદય-પટને વિશુદ્ધ—પ્રેમમય—સરળ—ગુણાનુરાગી કરવું એ અત્યંત આવશ્યકીય છે. અને પ્રો. રવજીભાઈએ પાત્ર સુપાત્ર બતાવવા આ પુસ્તકમાં કરેલો ઉપદેશ સચોટ છે, એમ કહેતાં મહેને અલૌકિક આનંદ થાય છે.

જૈન શૈલિ સ્યાદાદ્યમયી છે અને એટલા માટે 'સમભાવ' એ શબ્દને અત્યંત નિશ્ચય નયમાં નહિ ઉતારતાં 'વ્યવહાર નય' પણ સાચવવાની સૂચના, આ પુસ્તકનો ઉપદેશ એકદેશીય ન ગણાય એટલા માટે, કરવાની જરૂર છે. સર્વના ગુણ જોવા અને તે ગુણોનું અનુકરણ કરવું, દોષ તરફ આંખ આડા કાન

કરવા, પ્રેમ દ્રષ્ટિ રાખવી, હળીમળી ચાલવું; એટલેજ આ પુસ્તકનો ઉપદેશ છે. એથી આગળ વધીને સંપ ખાતર સર્વ ધર્મને—સર્વ ગુરુને—સર્વ દેવને એકસરખા માનવા એમ આ પુસ્તક કહેવું નથી; કારણ કે શ્રી જિનાગમ તેવી માન્યતાને ‘અનાભિગ્રહીક મિથ્યાત્વ’ કહે છે અને મિથ્યાત્વ તો સંસારનાં ખડાડનારું છે.

‘સમભાવ’ અને ‘અનાભિગ્રહીક મિથ્યાત્વ’ એ એ* વચ્ચે અંતર એટલું થોડું છે કે, સામાન્ય માણસો સહેજમાં બૂલ ખાઈ બેસે અને સદગુણની ઈચ્છા છતાં દુર્ગુણમાં લપસી પડે એ બનવા યોગ્ય છે. માટે એક લોકિક દ્રષ્ટાંતથી ખુલાસો કરવો હીક પડશે.

એક માણસ ખજારમાં જવા માટે ઘેરથી નીકળ્યો; રસ્તામાં ત્હેને ૫૦૦ માણસો મળ્યા અને પોતાના પિતા પણ મળ્યા. પિતાને ‘પિતાજી’ કહી નમસ્કાર કર્યા પણ પેલા ૫૦૦ ને ખીલકુલ બોલાવ્યા નહિ. શું પોતાને ‘પિતાજી’ નહિ કહેવા માટે પેલા ૫૦૦ માણસો ત્હેને મીઠાશ-મદાંધ કે અનિવેડી કહી શકશે? અજર શું ત્હેણે તે ૫૦૦ ને પણ ‘પિતાજી’ કહ્યા હોત તો બ્યાજબી કયું કહેવાત? ‘પિતા’ તરીકેનું અભિધાન અને સન્માન માત્ર ત્હેનાજ માટે છે કે જત્હેણે જન્મ આપ્યો હોય. તેમજ જેઓ એવા ઉપકારી નથી તેઓ પણ થુંકવા લાયક

* એવીજ રીતે કરકસર અને કૃપાળુતા, લક્ષિત અને ધર્મધેલજા, ઉદારતા અને ઉગઉપાણું ઇત્યાદિ વચ્ચે પણ ખારીક તફાવત છે.

અને 'નીચ-દુષ્ટ' આદિ ગાળાવડે અપમાન પહોંચાડવા લાયક તે નથીજ.

મતલબ કે જે જે આપણને ઉપકારી-આદરણીય જણાય તે તે પ્રહાર કરવું-તેની પ્રશંસા કરવી, પરંતુ જે અનાદરણીય જણાય-તુકશાનકારક અને મિથ્યાત્વ ખાતમાં હોમનાર જણાય તેવાં કામો-ખનાવો-પ્રાણીઓ અને ચીજો તરફ તિરસ્કાર કે અપમાનના શબ્દો નહિ ઉચ્ચારતાં માનપણે પોતાનું કામ કર્યો જવું. જેમ તેનું વાંકું ખોતવું નહિ તેમ સમભાવની વ્યાખ્યા ખોટા અર્થમાં લેતો તેમાં ભળતા પણ રહેવું નહિ; ઉદાસીન (apathetic) થી રાખવી.

એક ખીજ વાત પણ જતી કરવા જેવી નથી. ધર્મ સ-મ્યન્ધી 'અભિમાન' અને 'અનુન' એ જે શબ્દો વચ્ચેનો તફાવત પણ સમજવો જોઈએ છે. 'અભિમાન' એ સદગુણ છે અને 'અનુન' એ દુર્ગુણ છે. અભિમાન એ સાલ્વિક ગુણ છે અને અનુન એ તામસ ગુણ છે. અભિમાનની જરૂર છે; કા-રણ કે તે હોય તોજ ધર્મકાર્ય થઈ શકે. અનુનથી માત્ર કલેપ-ટંટા-ગાળાગાળી અને નિંદા થાય છે, કે જે ઉલટું ધર્મને નિ-ર્મૂળ કરે છે. 'હું અમુક ઉત્તમ કૃણમાં જન્મ્યો,' 'હું અમુક ઉત્તમ ધર્મ પામ્યો' એવું અભિમાન રાખી એ કૃણ કે એ ધર્મને દીપાવવાનાં કામ કર્યોજ કરવાં એ જરૂરનું છે. પણ તેમાં અ-હંપદ, તામસી પ્રકૃતિ મુદ્દલ ન જોઈએ.

‘ઉકડમાંથી પણ રત્ન લેવું’ એવી લૌકિક કહેવતમાં ઉકડ

અર્થ રહેલો છે. સદ્ગુણુ જ્યાં હોય ત્યાં વંદનીય જ છે. ત્યાં
ગદ્ય-ગૂણ-દેશ કે વેશની ખેંચાખેંચી રાખનાર માણસ કર્મખં-
ધન કરે છે.

આ પુસ્તકમાં આવેા સરસ ઉપદેશ આપી પ્રથમ તો હ-
દયપતને વાંધને વિશુદ્ધ કરવામાં આવે છે અને પછી ‘આ-
વકના ગુણુ,’ ‘વ્યવહાર શુદ્ધિ,’ ‘હાનીકારક રીવાજોને ત્યાગ’
છંત્યાદિનો ઉપદેશ કરવાના પ્રસંગો લીધા છે. આ પદ્ધતિ સ્તુત્ય છે.

મહારી મતિ અનુસાર મ્હેં કેટલીક જગ્યાએ ફેરફાર અને
વધારા કર્યા છે અને તે માટે મૂળ લેખકની પરવાનગી લીધી છે.
વેદાંતપારંગામી મરહુમ સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદ અને વિદ્વાન અ-
મેરિકન લેખક જ્ઞેઝમ્સ એલનના અતિ સુંદર વિચારો એમના
પોતાનાજ શબ્દોમાં ટાંક્યા છે, કે જે અંગ્રેજી ભાષા જાણનારને
શોકસપીઅરના નાટક કરતાં પણ વધારે આલ્હાદક થઈ પડશે.

વાચક વર્ગ આ પુસ્તક જે લક્ષપૂર્વક વાંચશે તો તે તેમનાં
દોષો માટે દપકો નહિ આપતાં ગુણનાજ અનુરાગી થશે, એ
કહેવાની જરૂર નથી.

‘જૈનસમાચાર’ ઑફિસ.
અમદાવાદ, તા. ૭-૫-૦૭

} વા. ઓ. શાહ.

મસ્તાવના (પહેલી આવૃત્તિની)

આ ચરાચર સૃષ્ટિની અંદર મનુષ્ય પ્રાણિને જે શક્તિઓ પ્રાપ્ત થયેલી છે, તેનો જો સદુપયોગ કરવામાં આવે તો આ મનુષ્યજાતિ સર્વ સુખ પામવાનું મળસ્થાન થઈ પડે. મનુષ્યપ્રકૃતિનું બંધારણ જ ઠંઠું વિલક્ષણ છે. તે જો પોતાની શક્તિઓની ખીલવણી કરે તો તેને મુક્તિ પણ અસાધ્ય નથી.

અદષ્ટ રહેલી દેવસૃષ્ટિમાં ભોગવવામાં આવતા આનંદનું ખીજ પણ મનુષ્યપણામાં જ રોપાય છે. મનુષ્ય કરતાં દેવો વધુ સુખી ગણાય છે, પણ દેવપણામાં કોઈ દેવગણની, તીર્થંકર, અથવા મુક્તિ પામનાર નથી થતો તેનું શું કારણ? એજ કે મનુષ્યની માનસિક શક્તિ પ્રયત્નથી ખીલતી રહી ઉત્કૃષ્ટપણાને પહોંચી શકે છે; પણ દેવોની માનસિક શક્તિ તેટલીહદે ખીલી શકતી નથી.

માટે મનુષ્યજાતિ એ સુખદુઃખ પામવાનું મધ્યસ્થાન છે. અહીંથી હમે આહો તો પૂર્ણ સુખે પહોંચી શકો અને આહો તો પૂર્ણ દુઃખે પણ પહોંચી શકો.

આ રીતે મનુષ્યનું મનોબળ દેવતાના મનોબળથી પણ મહત્તિયાર્થ છે.

આ મનોબળ અથવા મનઃપરિણામ આત્મબળની પ્રેરણા પ્રમાણે આત્મા કરે છે; અને આત્મબળનો પ્રકાશ મનુષ્યપણામાં પરિપૂર્ણ હૃદયુધી થઈ શકે છે. આથી કરીને શાસ્ત્રકારોએ કહેલું છે કે:—

હુલ્હો માણુસો જમ્મો.

મનુષ્યનો જીવ પામવો અતિ દુર્લભ છે.

અનાદિકાળથી આ જીવ સંસારમાં રહેલો છે, ત્યાં અનાદિકાળથી સૂક્ષ્મ નિગોદરૂપે રહી રહીને ત્યાંથી બાહર નિગોદમાં આવી રહે છે. ત્યાં પણ પુનઃજન્મ વખત ગાળીને વનસ્પતિકાયની મહાન સ્થિતિ પૂરી કરી શેષ ઐન્દ્રિયપણું પામે છે. આ ઉત્ક્રાંતિ (evolution) ના વખતનો વિચાર કરતાં આપણને ધુબ્બરી છૂટે એટલો કાળ પસાર થાય છે. માટે યોગ્યતા સિવાય ઉત્ક્રાંતિ થાય જ નહિ એ ન્યાયસિદ્ધ વાત છે.

ઐન્દ્રિયપણામાં રજાળી રજાળી મહામુશીબતે ક્રમે ક્રમે, ધીમે ધીમે, પાયરી દરપાયરી, પોતાની યોગ્યતામાં જરા જરા વધારો કરતો કરતો આ જીવ દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિયરૂપ વિકલ્પેન્દ્રિય પણામાં રહેતો થકો પુનઃજન્મ કાળ પસાર કરે છે. આટલી હદે રહેવા છતાં તેને મનોબળ પ્રાપ્ત થયેલું હોતું નથી. તેથીજ અહીં સૂધીની તેની બહુજ ધીમે ધીમે ઉત્ક્રાંતિ થાય છે. કારણ કે મનોબળ શિવાય કેવળ કર્મપરિપાકના આધારે ઉપર વધવામાં પુનઃજન્મ કાળક્ષેપ થવા શિવાય કશો બીજો આરોજ નથી.

બાદ આ જીવ ત્યાંથી પંચેન્દ્રિય તિર્યચપણામાં રહે છે. અહીં તેને પેહેલ પ્રથમ મનોબળ પ્રાપ્ત થતું હોવાથી તે માત્ર અંગજ્ઞાનરૂપે—હીનરૂપમાં ઉપલબ્ધ થાય છે. ત્યાં પણ ક્રમે ક્રમે આ જીવ ઉંચી પાયરીએ રહે છે. કારણ કે મનોબળ પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ તે હીનરૂપમાં હોવાથી હજી ધીમે ધીમેજ

તહેની ઉત્ક્રાંતિ થાય છે. તેથી તિર્યચ્ચોનિના વિવિધ પ્રકારોમાં ચડતાં ચડતાં પણ ઘણા કાળ જાય છે, એટલુંજ નહિ પણ આ સ્થળે તહેને મનોબળ પ્રાપ્ત થઈને હોવાથી બહુવા તહેનો તે દુર-પયોગ કરતો હોવાથી વચ્ચે વચ્ચે નારકપણાની સૃષ્ટિમાં દાખલ થઈ પુષ્કળ કાળક્ષેપ કરે છે, અને અહીં તિર્ય-ગોનિમાં તેવા મનોબળના લીધે આ જીવની નિયમિત ઉત્ક્રાંતિ (evolution) નહિ થતાં ઉત્ક્રાંતિ અને અપક્રાંતિ બન્ને સાથે થવા માંડે છે, તેથી અહીં આ જીવ બહુ લીંડો ચડેતો રહે છે, તેથી ઉંચો થતાં થતાં બહુકાળે ઉત્ક્રાંતિ થાય છે.

આ રીતે પર્વતમાંથી નીચાણમાં વહેતી નદીમાં પર્વતના ખડકપરથી પડેલો બેટાળ પથ્થર પાણીના પ્રવાહમાં તણાતો તણાતો ધસાઈ પીસાઈને આખરે અર્ધ રસ્તે આવતાં તદ્દન ગોળાકાર ધારણુ કરે છે; તેમ આ જીવ અહીં સૂધી આવ્યાને આ સંસારનો અર્ધો રસ્તો પસાર કરે છે, ત્યારે તે મનુષ્ય થવાને લાયક બને છે. પણ આટલો રસ્તો પસાર કરતાં જે અનંત-કાળ વ્યતીત કરવો પડે છે તહેનો જે આપણે સુદમચુદ્ધિથી ધ્યાનપૂર્વક વિચાર કરીએ તો ખચિત આપણને નિશ્ચય થાય કે મનુષ્યભવ દુર્લભ હોવાનું શાસ્ત્રકાર જ્ઞાની પુરુષોનું ઉપર જણાવેલું મહાવાક્ય યથાર્થ છે.

મનુષ્યભવની દુર્લભતા માટે શાસ્ત્રકારોએ દશ દૃષ્ટાંતો આપીને અમ્મી રીતે ચિતાર આપ્યો છે, પણ અત્રે કથાઓથી સમજાવ્યા કરતાં ખાસ વિવેચનથીજ સમજ આપવાનો ઉદ્દેશ હોવાથી તે

દષ્ટાંતોની કથાઓ લખીને વાંચનારાઓના વખત રોકવાની જરૂર નથી. કારણ કે બાળવર્ગને કથાઓથી રીક બોધ થાય છે પણ મધ્યમવર્ગના જનોને વિવેચનથીજ સમજ આપવી વધારે સારી છે.

આ રીતે પ્રબળ પુણ્યના પરિપાકથી, મહામુશીબતે, મોટા કાળક્ષેપ કરવાના જોખમો, આ સર્વ સુખ સાધ્ય કરવામાં સમર્થ, ઉત્કૃષ્ટ વેગશાળી મનોબળવાળો મનુષ્યભવ આપણને પ્રાપ્ત થયે છે; અને તે સર્વ પ્રકારના દેવતાઓના ભવોથી પણ ઉત્તમ તરીકે શાસ્ત્રકારોએ ગણેલા છે; છતાં આપણે તે મનુષ્યભવમાં પ્રાપ્ત થયેલી ઉત્તમ શક્તિઓની કેટલી ઓછી કદર પિછાણીએ છીએ તે બટહારે હું હૃદયને વિગતવાર સમજાવીશ ત્યારે તમો એક અવાજે બોલશો કે આપણે તેમ કરવામાં ખરી મૂર્ખાઈ કરીએ છીએ.

આપણને મળેલી શક્તિઓ કેટલી ઉચ્ચતમ છે તેને જરા વિચાર કરો! એનો ખ્યાલ, મનુષ્ય કેવાં કેવાં આશ્ચર્યકારક કામો કરી શકે છે તે ઉપરથી, તરત આવી શકશે. મનુષ્ય બોલી શકે છે, સંમથ શકે છે, ઓળખી શકે છે, વિચારી શકે છે, યાદ રાખી શકે છે, પરીક્ષા કરી શકે છે, અનુમાન કરી શકે છે, ઉડો અનુભવ કરી શકે છે, વિકારોને વશ કરી શકે છે, શાખીને સુધરી શકે છે, મહાવિદ્વાન થઈ શકે છે, મહાશોધક થઈ શકે છે, દેશવિદેશ જઈ શકે છે, ઉત્તમ ભાવનાઓ ભાવી શકે છે, સ્વતંત્રતા મેળવી શકે છે, અને છેવટ પૂર્ણ મુક્તિ પણ પામી શકે છે. દુઃકમાં કહિયે તો મનુષ્યને કશું અસાધ્ય છે જ નહિ.

મનુષ્યને મળેલી વાકશક્તિ કેટલી ઉત્તમતા ધરાવે છે તથા

તેના યોગે મનુષ્યને કેટલું બધું સાહજિકજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે તે વિચારો ! જૂદા જૂદા સ્વરોચ્ચાર તથા જૂદા જૂદા વ્યંજનો-ચ્ચારથી કોડોગમે જૂદા જૂદા શબ્દો બોલી તથા તેમના બજે વચન-વિભક્તિ-લિંગ-કાળ-વગેરે અનેક વ્યાકરણના નિયમોથી ઘટિત થયેલી વાક્ય રચનાવડે મનુષ્યપ્રાણી સહજસહજમાં જ કેટલું બધું સમજ-જણાવી શકે છે !

મનોબળથી મનુષ્ય કેટલું બધું શોધી શકે છે તે વિચારો:- ગણિતશાસ્ત્ર, ઔષધિશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ, ન્યાય, વિજ્ઞાન, વગેરે અનેક શાસ્ત્રોમાં કેટલું બધું મનોબળ વપરાયું હશે !

તદ્વારે આપણે આવી ઉત્તમ શક્તિઓવાળું મનુષ્યપણું પામી તે શક્તિઓનો સરસમાં સરસ લાભ કેમ લઈ શકાય તે સંબંધી જ્ઞાન મેળવવું તથા તે પ્રમાણે વર્તવું એ કેટલું જરૂરનું છે તે વિચારો.

આપણું મનોબળ યા મનઃપરિણામ જે રીતે સુધારીને આપણે આપણી ચાલચલણ તે પ્રમાણે રાખીએ તો ખચિત મહાસુખી થઈએ.

હવે વિચારવાનું એટલું જ છે કે, આપણું મનઃપરિણામ કેવી રીતે સુધરીને મજબૂત થાય ? આ સવાલનો જવાબ એ જ છે કે, આપણે આપણા હૃદયમાં જે શુભાનુરાગ એટલે કે શુભોત્તર પ્રેમ રાખીએ તોજ મન શુદ્ધ બને.

પ્રાં ૨. ૬.

Religion no argumentation but realization.

Religion is not doctrines, nor dogmas, nor intellectual argumentation; *it is being and becoming; it is realization.* We hear everybody talking about God and soul, and all the mysteries of the universe, but if you will take them one by one, and ask them, "Have you realized the God? Have you seen your soul?" how many dare say they have? And yet they are all fighting! I remember once, in India, representatives of different sects got together, and began to dispute. One said that the only God was Siva; another said the only God was Vishnu, and so on, and there was no end to their discussions. A sage was passing that way, and he was invited by the dis-

putants to join with them. He went there, and the first question he asked was of the man who was claiming Siva as the greatest God; "Have you seen Siva? Are you acquainted with Him? If not how do you know He is the greatest God?" He asked the same question of the other party; "Have you seen Vishnu?" And after asking this question of all of them, it was found out that not one of them had known anything of God; and that was why they were disputing so much; had they really known, they would not have been disputing. When a jar is being filled, it makes all sorts of noises, but when it is full, it is calm and silent; it has known the truth. So, the very fact of these disputations and fightings among sects, shows that religion, to them, is a mere mass of brothy words, to be written in books.

—Swami Vivekananda.

Selfless Love.

The world does not understand the Love that is selfless because it is engrossed in the pursuit of its own pleasures, and cramped within the narrow limits of perishable interests mistaking, in its ignorance, those pleasures and interests for real and abiding things. Caught in the flames of fleshly lusts, and burning with anguish, it sees not the pure and peaceful beauty of Truth. Feeding upon the swinish husks of error and self-delusion, it is shut out from the vision of all-seeing Love.

Not having this Love, not understanding it, men institute innumerable reforms which involve no inward sacrifice, and each imagines that his reform is going to right the world for ever whilst he himself continues to propagate evil by engaging in it in his own heart. That only can be called reform which tends to reform the human heart, for all evil has its rise *there*, and not until

the world, ceasing from *selfishness* and *party-strife*, has learned the lesson of divine Love, will it realise the Golden Age of universal blessedness.

Let the rich cease to despise the poor, and poor condemn the rich; let the greedy learn how to give, and let the lustful how to grow pure; let the partisan cease from strife, and the unclaktable begin to forgive; let the envious endeavour to rejoice with others, and the slanderers grow ashamed of their conduct. Let men and women take this course, and lo! the Golden Age is at hand. He, therefore, who purifies his own heart is the world's greatest benefactor.

Yet, though the world is and will be for many years to come, shut out from that Age of Gold, which is the realization of selfless Love, you, if you are willing, may enter it now, by rising above your selfish self; if you will pass from prejudice, hatred and condemnation, to gentle and forgiving love.

Where hatred, dislike, and condemnation are, selfless Love does not abide. It resides only in the heart that has ceased from all condemnation

You say, "How can I love the drunkard, the hypocrite, the sneak, the murderer? I am

compelled to dislike and condemn such men." It is true you cannot love such men *emotionally*, but when you say that you must perforce dislike and condemn them you show that you are not acquainted with the Great over-ruling Love; for it is possible to attain to such a state of interior enlightenment as will enable you to perceive the train of causes by which these men have become as they are, to enter into their intense sufferings, and to know the certainty of their ultimate purification. Possessed of such knowledge it will be utterly impossible for you any longer to dislike or condemn them, and you will always think of them with perfect calmness and deep compassion.

Men, not knowing this Love, constitute themselves judge and executioner of their fellows, forgetting that there is the eternal Judge and Executioner, and in so far as men deviate from them in their own views, their particular reforms and methods, they brand them as fanatical, unbalanced, lacking Judgement, sincerity, and honesty; in so far as others approximate to their own standard do they look upon them as being everything that is admirable. Such are the men who are centred in self. But he whose heart is centred in the

supreme Love does not so brand and classify men; does not seek to convert men to his own views, not to convince them of the superiority of his methods. *Knowing* the Law of Love, he *lives* it, and maintains the same calm attitude of mind and sweetness of heart towards all. The debased and the virtuous, the foolish and the wise, the learned and the unlearned, the selfish and the unselfish receive alike the benediction of his tranquil thought.

He who strives for the attainment of divine Love is ever seeking to overcome the spirit of condemnation, for where there is pure spiritual knowledge, condemnation cannot exist, and only in the heart that has become incapable of condemnation is Love perfected and fully realized.

The Christian condemns the Atheist; the Atheist satirises the Christian; the Catholic and Protestant are ceaselessly engaged in wordy warfare, and the spirit of strife and hatred rules where peace and love should be.

"He that hateth his brother is a murderer," a crucifier of the divine spirit of Love; and until you can regard men of all religions and of no religion with the same impartial spirit, with all

freedom from dislike, and with perfect equanimity, you have yet to strive for that Love which bestows upon its possessor freedom and salvation.

The realization of divine knowledge, selfless Love, utterly destroys the spirit of condemnation, disperses all evil, and lifts the consciousness to that height of pure vision where Love, Goodness, Justice are seen to be universal, supreme, all-conquering, indestructible.

Train your mind in strong, impartial, and gentle thought; train your heart in purity and compassion; train your tongue to silence and to true and stainless speech; so shall you enter the way of holiness and peace, and shall ultimately realize the immortal Love. So living, without seeking to convert, you will teach; not cherishing ambition, the wise will find you out; and without striving to gain men's opinions, you will subdue their hearts. For Love is all-conquering, all-powerful; and the thoughts, and deeds, and words of Love can never perish.

James Allen.

गुणानुरागकुलक.

सयल कल्लणनिलयं, नमिऊणं तित्थनाहपयकमलं;
 परगुणगहणसरुपं, भणामि सोहमभिरिजणयं १
 उत्तमगुणाणुराओ, निदसइ हिययंमि जस्स पुरिसस्स;
 आतित्थयरपयाओ, न दुल्लहा तस्स रिद्धिओ. २
 ते धन्ना ते पुआ, तेसु पणाओ हविज्ज मह निच्चं;
 जेसि गुणाणुराओ, अकित्तिमो होइ अणवरयं. ३
 किवहुणा भणिणं, किं वा तविणं किं च दोणेणं;
 इक्कं गुणगुरायं, सिक्खह सुक्खाण कुलभवणं. ४
 जइवि चरसि तव विउलं, पइसि दुअं करिसि विविहकट्ठाइ;
 न धरसि गुणाणुरायं, परेलु ता निफलं सबलं. ५
 सोऊण पुप्फुरिसं, अत्तरस करेसि गच्छरं जइवि;
 ता नृणं संसारे, पराहवं सहसि सव्वत्थं. ६
 गुणवंताण नराणं, ईसाभरतिरिपूरिओ भणसि;
 जइ कहवि दोल्लेसं, ता भणसि भवे अपारमि. ७
 जं अब्भसेइ जेवो, गुणं च दोसं च इत्थं जस्समि;
 तं परलोप पावइ, अब्भासेणं पुणो तेणं. ८

जो जंपइ परदोसे, गुणसयभरिओ वि मच्छरभरेण;
सो विउसाण मसारो, पलालपुंज व्य पडिभाइ. ९

जो परदोसे गिण्हइ, संतासंतेवि दुट्ठभावेण;
सो अप्पाणं बंधइ, पावेण निरत्थएणावि. १०

तं नियमा मुत्तव्धं, जत्तो उप्पज्जए कसायग्गी;
तं वत्थुं धारिज्जा जेणो वसमो कसायाणं. ११

जइ इच्छइ गुरुयत्तं, तिहुयणमज्झमि अप्पणो नियमा;
ता सव्वपयत्तेणं, परदोस विवज्जणं कुणह. १२

चउहा पसंसणिज्जा, पुरिसा सव्वुत्तमुत्तमा लोए;
उत्तमउत्तम उत्तम, मज्झिमभावा य सव्वेसि. १३

जे अहम अहमअहमा, गुरुकम्मा धम्मवज्झिया पुरिसा;
ते विय न निंदणिज्जा, किंतु दया तेसु कायव्वा. १४

पच्चंगुम्भडजुव्वण, वंतीणं सुरहिसारदेहाणं;
जुव्वणं मज्झगओ, सव्वुत्तमरुव्वंतणि. १५

आजम्मबंभयारी, मणवयकाएहि जो धरइ सीलं;
सव्वुत्तमुत्तमो पुण, सो पुरिसो सव्वनमणिज्जो. १६

पव्वविहजुव्वइगओ, जो रागी हुज्ज कहवि इगसमयं;
वीयसमयंमि निंदइ, तं पावं सव्वभावेण. १७

जम्ममि तम्मि न पुणो, हविज्ज रागो मणंमि जस्स कया;
सो होइ उत्तमोत्तम-रुवो पुरिसो महासत्तो. १८

पिच्छइ जुव्वइरुव्वं, मणसा चित्तेइ अहव खण मेगं;
जो नायरइ अकज्जं, पत्थिज्जं तो वि इत्थीहि. १९

साह वा सङ्गो वा, सदारमंतोमसायरो हुजा;
 सो उत्तमो मणुस्सो, नायवो धोवसंसारो. २०
 पुरिसत्थेसु पघट्टइ, जो पुरिसो धम्मअत्थपमुहसु;
 अरुत्त मवावाहं, मज्झिमरुवो हवइ एसो. २१
 एणसि पुत्तिमाणं, जइ गुणगहणं करेसि बहुमाणा;
 तो आसन्नसिवसुहो, होसि तुमं नत्थि संदेहो. २२
 पात्तथाइसु अहुणा, संजमसिदिलेसु मुक्कजोगेसु;
 नो गरिहा कायव्वा, नेव पसंसा सहामज्जे. २३
 काऊण तेसु करणं, जइ मन्नइ तो पयासए मग्ग;
 अह रुसइ तो नियमा. न तेसि दोसं पयासेइ. २४
 संपइ दंसमसमए, दीसइ धोवो वि जस्स धम्मगुणो;
 बहुमाणो कायव्वो, तस्स सया धम्मबुद्धीए. २५
 जउ परगच्छि सगच्छे, जे संविग्गा बहुस्मुया मुणिणो;
 तेसि गुणाणुरायं, मा मुंचसुमच्छरणहओ. २६
 गुणरयणमंडियाणं, बहुमाणं जो करेइ सुद्धमणो;
 सुलहा अन्नमवमि य, तस्स गुणा हुंति नियमेणं. २७
 एयं गुणाणुरायं, सम्मं जो धरइ धरणि मच्छंमि;
 सिरिसोमसुंदरपंय, सो पावइ सव्वनमणिज्जं. २८

(इति गुणानुगागकुलकं पूज्य पं० जिनहर्षगणिभिः कृतं.)

સદ્ગુણભાસિનો ઉપાયઃ ગુણાનુરાગ.

— ૨૨ —

મન વચન અને શરીર શુભ માર્ગે ભેટી શુદ્ધ રાખીએ તે 'સદ્ગુણ' અને અશુભ માર્ગે ભેટી અશુદ્ધ કરીએ તે 'દુર્ગુણ'. એમ સદ્ગુણ-દુર્ગુણની સામાન્ય વ્યાખ્યા છે. સદ્ગુણને દુઃકારમાં 'ગુણ' કહેવામાં પણ કંઈ વાંધો આવતો નથી.

વ્યવહાર નયે ભેટતાં, વનસ્પતિ તથા જનાવરોમાં જન્મથી જોવા સદ્ગુણ કે દુર્ગુણ હોય છે તે પ્રાયઃ હમેશાં કાયમ રહે છે; આંખાનાં ગુણો તેના તેજ કાયમ રહે છે તેમ લીંબડાની કડવાશ પણ કેમે કરી ટાળી શકાતી નથી. એ જ રીતે ગાય શાંત સ્વભાવવાળી હોય છે તે પ્રાયઃ ક્રૂર થતી નથી અને સિંહ ક્રૂર સ્વભાવવાળો હોય છે તે પ્રાયઃ શાંત થતો નથી. આ રીતે વનસ્પતિ તથા જનાવરોમાં પ્રાયઃ પ્રાકૃતિક ગુણો રહ્યા છે; ભેદ કે તેઓમાં પણ ક્વચિત્ કારણયોગે પ્રકૃતિફર થતો સંભવાય છે, તોપણ તે બહુ વિરલો.

પરંતુ મનુષ્ય પ્રાણિમાં હેનાથી કાંઈક વિલક્ષણતા દેખાય છે. કારણ કે હેનામાં કંઈ જન્મ સાથે જ સંધળા સદ્-

ગુણ દુર્ગુણ દાખલ થાય છે તેમ નથી, કિંતુ તે તે જોમ જોમ ઉભર થાયક થતો જાય છે તેમ તેમ આસપાસના સંસર્ગ પરિ-
ચય ઉપરથી હોના મનરૂપી આદર્શમાં સદ્ગુણો અથવા દુર્ગુ-
ણોની છાપ પડતી રહીને તે સુદૃઢ થતી જાય છે. જે કે આ
વાત પણ સાચી છે કે ગર્ભમાં પણ હોના માળાપની આસિયતો
પ્રમાણે માણસની સારી નરસી આસિયતો બંધાય છે; છતાં
તે એટલી નરમ હોય છે કે તેઓ પકડાડેના સંસર્ગથી દબાવ-
વામાં આવે તો દબાઈ જાય છે. તેથીજ આ એક અવલોકનસિદ્ધ
વાત છે કે દરેક બાળક હોના બાળપણમાં જ્યાંસુધી હોને વધુ
વિવેક નહિ આવ્યો હોય ત્યાં સુધી ભદ્રપરિણામી અને નિર્દોષ
જોવો દેખાય છે.

માટે મનુષ્ય પ્રાણીના સદ્ગુણો અને દુર્ગુણો પ્રાકૃતિક
હોવા કરતાં સાંસારિક વધુ સિદ્ધ થાય છે, અને તેથી જ બા-
ળકના કોમળ અંતઃકરણમાં માળાપના સહવાસથી, ત્યારબાદ
ભાઈજીહેનના સહવાસથી, તથા ત્યારબાદ સાંબતીઓના સમાગ-
મથી, તથા શિક્ષકના પરિચયથી સદ્ગુણો અથવા દુર્ગુણોનાં બીજ
રોપાય છે, અને તે આગળ વધતાં વધતાં સુદૃઢ થતા જાય છે.
આવી રીતે ઉપક્રમ થતો ચાલુ રહે છે. તેથી જ શાસ્ત્રમાં કહે-
વાય છે કે:—

“ પ્રાયેણાધમમધ્યમોત્તમગુણાઃ સંસર્ગતઃ સ્પુર્નજામ્. ”

એટલે કે, ઘણું કરીને માણસોના સારાનરતા યુક્તો સો-
બતથી થાય છે.

આમ હોવાથી જ, ગમે તેવો દુર્ગુણી મનુષ્ય પણ જો સદ્ગુણો તરફ ખેંચાઈને પોતાના મનને કાચુમાં રાખી સદ્ગુણી થવા પ્રયત્ન કરે તો અવશ્ય તે સદ્ગુણી થાય, એ વાત નિઃસંશય છે.

ત્યારે આમ છે ત્યારે મનુષ્ય પ્રાણીએ હિમ્મત રાખી સદ્ગુણી થવા પ્રયત્ન કરવો ઘટે છે અને ઉપદેશકોએ પણ આજ કાલ કેવળ સદ્ગુણો તરફ ઓતા જનોની તીવ્ર લાગણી ખેંચાય તેવો ઉપદેશ આપવાની જરૂર છે.

હવે ત્યારે મનુષ્ય સદ્ગુણી કેમ થઈ શકે તેના માટે જે ઉપાય છે તે એ જ છે કે, ગુણો ઉપર તેને આકર્ષિત કરવો. આનું જ નામ ‘ગુણાનુરાગ’ છે. ગુણો એટલે સદ્ગુણો, તેમના વિષે અનુરાગ એટલે પ્રેમ, તે ‘ગુણાનુરાગ.’ ત્યારે મનુષ્યના અંતઃકરણમાં ગુણાનુરાગ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તે આપોઆપ ગુણવાન થતો જાય છે. તેની દૃષ્ટિ ગુણો તરફ રહેલી હોવાથી તે ગુણવાન જનોના ગુણો જોઈ તેમના તરફ અહુમાન રાખે છે. અને ગુણુમાહી બને છે. ગુણાનુરાગી પુરુષ કદાઅદ્યથી રહિત હોય છે; કારણ કે તે કેવળ ગુણપક્ષપાતી જ રહે છે, તેથી તેનામાં અહંકાર અને મમકારણું જોર હોતું નથી. ગુણાનુરાગી પુરુષ પોતાને અધ્ધગુણી જુવે છે અને તેથી તે અહંકારી બનતો નથી, કિંતુ સદા નમ્ર રહે છે, એથી કરીને તે ગુણીજનોના ગુણોની સ્તુતિ કરતો રહે છે, અને તેમના ગુણો ઉપર અનુરાગ રાખી મત્સરથી વેગળો રહે છે. આ ઉપરથી ‘ગુણાનુરાગ’ એ શબ્દમાં કેટલું ગાંભીર્ય રહેલું છે તે જણાઈ રહે છે.

માટે આપણે ગુણાનુરાગી થઈને પરાયા ગુણો ભ્રેષ્ઠ પ્રમાદ રાખવો ભ્રેષ્ઠપિ. અને પરાયા દોષ ભ્રેષ્ઠ લેખની નિંદાથી વેગળા રહેવું ભ્રેષ્ઠપિ. આ ધારણે આપણે ચાલીએ તો જ આપણે અ-રેખરા ગુણાનુરાગી ગણાઈએ. જ્યાં સૂચી આપણે મહાર્ ત્યાર કરીને કદાચદમાં મરત રહી મનમાં ઈર્ષ્યા અને મત્સર રાખી દ-રેક જગ્યના અવગુણ જ શોધતા રહીને પરનિંદક બનીએ ત્યાં સૂચી આપણે ગુણાનુરાગી કેમ હોઈએ? આ વાતનો ઉપદેશ આપવા માટે અંચકાર શ્રાગ્ધિનદર્પણિ મંગળાચરણ કરવાની સાથે અંચમાં જે વાત ઉપર બોલવાનું છે તે વાતની સંક્ષિપ્તમાં લક્ષીકત રજુ કરે છે:—

મૂળ ગાથા.

**સયલકલ્હાણનિલયં—નમિઝળં તિથનાહપયકમલં,
પરગુણગહણસરૂવં—મળામિ સોહગ્ગસિરિજણયં ॥ ૧ ॥**

અર્થ:—સકલ કલ્યાણના નિવાસસ્થાન તીર્થકર ભગવાનના ચરણકમળને નમીને સૌભાગ્યશ્રીકારક એવું પરાયા ગુણોને અહણ કરવાનું સ્વરૂપ કહ્યુંછું. ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—

જે પુરૂષ સર્વ સદગુણોના નિધાન હોઈને, તેવા ગુણો જ-ગતમાં પ્રેલાવવા માટે યોગ્ય ઉપદેશ આપીને સંસારસમુદ્રથી તા-રનાર દયા માર્ગની સ્થાપના કરી તેની વૃદ્ધિ કરે છે, તે તી-ર્થકર કહેવાય છે. આવા પુરૂષોના ચરણકમળની સેવા કર્યાથી

તેના સેવકોમાં પણ સદ્ગુણોની છાપ પડે છે. સદ્ગુણોની છાપ પડવાથી તે સેવકો સર્વ કલ્યાણ સાધી શકે છે. માટે પોતાનું કલ્યાણ સાધવા ઈચ્છનાર આ ગ્રંથકાર તેવા તીર્થનાથ શ્રી મહાવીર પ્રમુખના ચરણે નમન કરે છે.

આવા યુગનિધાન પુરુષના તરફ જે ખરા પ્રેમથી અને ખરી રીતે પ્રકૃત એકવારજ નમસ્કાર કરવામાં આવે તો પણ તે સંસાર સમુદ્રથી તેને તારવા અર્થ થાય છે. જે માટે કહેવામાં આવે છે કે:—

ईकोवि नमुकारो, जिणवरवसहस्र वद्धमाणस्स ।

संसारसागराओ, तारेइ नरं व नारिं वा ॥

અર્થ:—જિનવરમાં વપસ સમાન ધુરંધર વદ્ધમાનસ્વામિના તરફ કરેલો માત્ર એક નમસ્કાર પણ નર અથવા નારીને સંસાર સાગરથી તારે છે.

કોઈ કહેશે કે, તે ભગવાન તો આજે વિદ્યમાન નથી તો પછી તેમના ચરણે શી રીતે નમાય? તેના માટે એ ઉત્તર છે કે, માનસિક સંકલ્પથી તેમને યાદ કરતાં અનુક્રમે આપણને દિવ્ય દ્રષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેના જોરથી આપણે તેમનાં માનસિક દર્શન કરી શકીએ છીએ, અને માનસિક દર્શન થતાં તેમને નમન પણ કરી શકીએ.

ખરાં દર્શન અને ખરું નમન તે ભાવદર્શન અને ભાવનમન છે, જે માટે શ્રીજિનવક્ત્રલસરિયે 'ભખ્યુ' છે કે:—

તુમ મચ્છીહિ ન દીસસિ-નાર.હિજ્જસિ પમૂયપૂયાહિં ।

કિંતુ ગુરુભત્તિરાણ-વચણપરિપાલણેનં ચ ॥

અર્થ:—હે ભગવાન! તું આંખોથી દેખાતો નથી, તેમજ ઘણી ઘણી પૂજનઓથી પણ કંઈ તારી આરાધના થઈ શકતી નથી; કિંતુ ભારે ભકિતરાગથી તારાં દર્શન થાય છે અને તારાં વચન પાળવાથી તારી આરાધના થાય છે.

માટે તીર્થંકર ભગવાનને લેમના ગુણોદ્ધાર આપણા મનમાં યાદ કરી પૂર્ણ પ્રેમથી લેમના તરફ નમીને લેમની આજ્ઞા-પાલન કર્યાથીજ સર્વ કલ્યાણ સિદ્ધ થાય છે.

ભગવાનની આજ્ઞા એ છે કે, જેમ રાગદ્વેષ ઓછા થાય તેમ પ્રવર્તવું; આ પ્રધાન આજ્ઞાનો જે આપણે ભંગ કરી ઈર્ષ્યા, મત્સર, કલહ, નિંદા વિગેરે કરવામાં તત્પર રહીએ તો પછી કેવળ દ્રવ્ય નમસ્કારથી આપણું શી રીતે કલ્યાણ થાય ?

એટલા માટે અંધકાર આગળ વધી કહે છે કે, પારકા તરફ મત્સર ન રાખતાં લેનાં ગુણ ગ્રહણ કરવા જોઈએ. અર્થાત્ પારકા ગુણ જોઈ આનંદિત થઈ લેનાં વખાણ કરવાં જોઈએ.

પારકા ગુણ ગાવાથી આપણામાં લેની છાયા પડતાં આપણું સૌભાગ્ય પ્રકાશિત થઈ લેની શોભા વધે છે. માટે કામની નિંદા નહિ કરતાં ગુણી પુરુષોના ગુણ બોલી આપણે આપણું સૌભાગ્ય વધારવું જોઈએ.

આ ભાવાર્થ ઉપરથી જે સાર નીકળે છે તે આ પ્રમાણે

કે, એક તો, આપણે કલ્યાણાર્થી થવું; અને બીજું એ કે, ગુણગ્રાહી થવું. શ્રી જિનવક્ત્રલચરિત્રે 'સંઘપટ્ટક'ના બીજા કાવ્યમાં, કેને ઉપદેશ આપવો જોઈએ એના ખુલાસામાં જણાવ્યું છે કે,—

કલ્યાણાભિનિવેશવા નિતિ ગુણગ્રાહીતિ०

જે કલ્યાણ કરવા માટે હઠ અભિલાષાવાળો હોય તેને ઉપદેશ આપવો ઘટારત છે; કારણ કે તેવો પુરુષ તેમાંથી અવશ્ય સાર ગ્રહણ કરી શકે છે.

હવે અંથકાર પોતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે પરચુલ્યદણુનું સ્વરૂપ કહે છે.

મૂળ ગાથા.

ઉત્તમગુણાણુરાઓ-નિવસઈ દિયયંભિ જસસ પુરિસસસ,
આ તિથ્યચરદયાઓ-ન દુહહા તસસ રિદ્ધિઓ ॥ ૨ ॥

અર્થ:—જે પુરુષના હૃદયમાં ઉત્તમ ગુણવાન જનો તરફ અનુરાગ વસતો હોય તેને તીર્થસ્થ પદ સૂચીની રિદ્ધિઓ દુર્લભ નથી. ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ.

ગુણવાન ઉપર અનુરાગ તે પરમાર્થે ગુણો ઉપરજ અનુરાગ છે; તેથી જે પુરુષના અંતઃકરણમાં ગુણવાન જન ઉપર અનુરાગ રહે છે, તે ગુણોના હિમાયતી થવાથી અવશ્ય ગુણવાન થાય છે અને જેમ જેમ તે ગુણોમાં આગળ વધે છે તેમ તેમ

હેને સઘળી રિદ્ધિસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી જાય છે. કારણ કે 'ગુણા-
નુરાગ' એ પોતે પણ એક જાતનો ગુણજ છે. એ ગુણ
પ્રાપ્ત થતાં વિનય ગુણ વધતો રહે છે. વિનય ગુણ વધવાથી
બીજા તમામ ગુણોનાં બીજાં રોપાવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે,
અને તેમ થતાં હેમના પરિપાકે તીર્થંકર પદ મેળવી શકાય તો
તેમાં લગારે આશ્ચર્ય જેવું નથી.

આ રીતે ગુણાનુરાગનો મહિમા અતિ વિચિત્ર છે, અને તે
ખરેખર સત્ય છે. કારણ કે જે સ્ત્રીજમાં જોવા મળે તે જાણે છે,
તે સ્ત્રીજ હેને માહી કે જોલી પ્રાપ્ત થાય છે. એ નિવમ પ્રમા-
ણે જોવારે આપણું મન ગુણોમાં અનુરાગી થાય છે ત્યારે તે-
માં ગુણોનાં બીજ રોપાય છે. માટે ગુણો પ્રાપ્ત કરવાનો એજ
ખરો ઉપાય છે કે, ગુણો તરફ પ્રીતિ બાંધવી, અને ગુણવં-
તાની સોખત કરવી.

ગુણાનુરાગી પુરુષના હૃદયમાં મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને
માધ્યસ્થ એ ચાર લાવનારૂપ ચાર ગુણો શરૂઆતમાંજ દા-
ખલ થાય છે. કારણ કે ગુણાનુરાગના પ્રતાપે એ ચાર ગુણોના
વિરોધી વૈર, મત્સર, દ્વેષ, અને ક્રોધરૂપ ચાર દુર્ગુણો હેના હૃદ-
માંથી દૂર ખસેલા હોય છે.

તેમાં સૂધી આપણા હૃદયમાં વૈર, મત્સર, દ્વેષ અને ક્રોધ
લગાયા રહે છે તેમાં સૂધી હેમાં ગુણાનુરાગ દાખલ થઈ શકતો
નથી. માટે હૃદયની શુદ્ધિ કરવા માટે આ ચાર દુર્ગુણો અવશ્ય દૂર
કરવા જોઈએ.

પ્રથમ વૈરને દૂર કરી જગતના તમામ જીવો (પછી તે અ-
ક્રિય હો કે પર્યાક્રિય હો, રાક્ષસ હો કે દેવ હો, આર્ય હો કે
અનાર્ય હો, સ્વધર્મી હો કે પરધર્મી હો, સ્વગૃહી હો કે પરગ-
૨હી હો, તે જવા) ની સાથે આપણા અંતઃકરણથી મૈત્રી એટલે
બ્રાતૃભાવ રાખવો, જે આપણું મૂળ કર્તવ્ય છે. આવો ઉદા-
રભાવ આપણા હૃદયમાં હમેશાં રહ્યા કરતો હોય તો પછી
આપણે ધર્મ નિમિત્તે કશા પણ કબ્જા ટંટા ઉભા નહિ કરીશું,
એટલુંજ નહિ પણ આપણે સર્વ સાથે બ્રાતૃભાવ રાખતા હોવા-
થી અને સર્વનું બધું આદતા હોવાથી ધર્મનાં ખરેખરાં ખીન્ને
વધારે પ્રમાણમાં ફેલાવવા શક્તિમાન થઈશું.

આપણે આપણા હડહડતા શત્રુ તરફ પણ મૈત્રી રાખી
તેનું દિત ચિતવવું અને કરવું જોઈએ. આ રીતે મૈત્રી દદ થ-
વાથી આપણામાં પરાપકારક મહાન ગુણનો પાયો નાંખાય છે,
કે જાહેના પરિણામે તીર્થંકર પદ મેળવી જગતભાવના કલ્યાણાર્થે
દેહાર્પણ કરી પરમપદપ્રાપ્તિ રૂપ મહા આનંદ મેળવી શકાય છે.

સકારણ યા **નિષ્કારણ** એક ખીજમાં વૈર રાખવું નીચ
માણસનું કામ છે. વૈર રાખવાથી અંતઃકરણ બળી બળીને
દુઃખિત થાય છે, માટે વૈરને દૂર કરી બ્રાતૃભાવની લાગણી-
થી મનને પુશનુમા અને પવિત્ર કરવું જોઈએ.

જે હમે પોતાના કલ્યાણના અર્થી હો, જે હમે ગુણ-
હીન અનુરાગી હોઈ ગુણના આહક થવા ઇચ્છતા હો, તો સૌથી
પહેલાં હમે એવી પ્રતિજ્ઞા લ્યો કે;—

“મિત્રી મે સચ્ચમૂણસુ-વેરં મજ્જ ન કેણઈ”

‘સર્વ છોથી મહારે મૈત્રી છે: કોઈથી વૈર નથી.’

ધર્મના કારણે લડાઈ કરવી, ધર્મના કારણે અરસપરસ વિવાદે ચઢી એક બીજાને ગાળો ભાંડવી, ધર્મના કારણે એક બીજાની નિંદા કરવી, ધર્મના કારણે કલહ-કંકાસ વધારવા, ધર્મના કારણે તગ પાટી કુસંપ વધારવો, એ બધાં અજ્ઞાનતાનાં ફળ છે. એમ કયાંથી મૈત્રીભાવ તૂટે છે અને પરિણામે વૈર વિરોધ વધી પટી અશાંતિ ઉભી થાય છે. માટે જો ધર્મનો અરેખરો ફેલાવો કરવો હોય તો કાઈના પણ પક્ષની અથવા સંસ્થાની નિંદા નહિ કરતાં, તેમજ તકસરી અને અધઘાણી બાબતોના વિવાદો કરવાનું મુક્તવી રાખી, સર્વમાન્ય સદ્ગુણોનો ઉપદેશ કરવો જોઈએ, કે જેથી ધર્મની વૃદ્ધિ થાય અને વક્તા તથા શ્રોતાનું કલ્યાણ થાય.

હવે બીજો દુર્ગુણ જે મત્સર એટલે પારકા ગુણો અથવા પારકા સમૃદ્ધિ ભંતર અદેખાઈથી બળવું તેનો ભાગ કરી પ્રમાદ ગુણ એટલે આનંદી સ્વભાવ ધારણ કરવો જોઈએ; કારણ કે જ્યાં સુધી આપણા મનમાં મત્સર, ધર્મ્યા, અદેખાઈ હશે ત્યાં સુધી આપણે ગુણાનુરાગી બની શકનારજ નથી.

મત્સરી માણસની દષ્ટિ હમેશાં દોષગ્રાહક રહે છે, તેથી તે ગુણિજનના પણ દોષ કલાડી તેની નિંદા કરતો રહે છે. પરંતુ કરવી એ નીચમાં નીચ કામ છે. માટે મત્સર ટાળીને પ્રમાદ ગુણ ધારણ કરવો જોઈએ, જેથી ગુણાનુરાગ તથા કૃતજ્ઞપણું નામના ગુણો પ્રાપ્ત થઈ શકે.

ત્રીજો દુર્ગુણ દ્વેષ, એ તો ક્રૂરતાનું મૂળ છે. દ્વેષનો ત્યાગ કરી કરુણા ભાવના ભાવવી જોઈએ. જગતમાં કોઈને પણ દુઃખી જોઈ લેવું દુઃખ ટાળવાની ઈચ્છા કરવી તે કરુણા. કરુણાભાવથીજ જગતમાં દયા ધર્મનો ફેલાવ થયો છે અને થશે. જોઈને કરુણા ન હોય, જોઈવું ચિત્ત પારકા દુઃખ જોઈ ગળે નહિ પણ ઉલટું રાજ થાય તે પુરુષ શી રીતે જનકલ્યાણ કરી શકે. જોઈના હૃદયમાં કરુણા રહે છે, તે રાજના ઉપર પણ દુઃખ પાડતો નથી. તેના કામળ અંતઃકરણમાં એજ વિચાર સ્પુરે છે કે હું સર્વ જીવનું કલ્યાણ કરું. આવા ઉદાર આશયથી તે સર્વનું હિત કરે છે. તેને આ પોતાનો અને આ પરાયો એવો દુરાહલ હોતો નથી. ભગવાન મહાવીર સ્વામિએ પૂર્વેના ત્રીજા ભવમાં એવી ભાવના ભાવી હતી કે:—

‘સવિર્જીવ કરું શાસન રસી, શસિ ભાવદયા મન ઉલ્લસી’

માટે જહારે આવો ઉદારભાવ પ્રાપ્ત છે, તેહારે સ્વાર્થવૃત્તિ દૂર થાય છે અને કેવળ જનકલ્યાણાર્થે યત્ન થવાથી તીર્થંકર ગોત્ર બધાય છે.

હવે ચોથો કલેષ કે જે કલહકંકાસનુંજ મૂળ હોઈ કે સંપત્તિ વૃદ્ધિ કરાવનાર છે તેનો ત્યાગ કરી ગમે તેવા કુરકર્મો લોકો જેવા કે દેવગુરૂની નિંદા કરનાર અને પોતાની પ્રશંસા કરનાર નાસ્તિકજનો ઉપર પણ ગુસ્સે* નહિ થતાં હોમની નિં-

*જેઈન્સ એકનના જે વિચારો આ પુસ્તકના શરૂઆતના ભાગમાં ટાંકેલા છે તે વાંચનારને સમજાશે કે, ભવિષ્યમાં જે થ-

દા-પ્રશંસાથી દૂર રહી પોતે માધ્યસ્થભાવ અર્થાત તટસ્થપણું ધારણ કરવું.

આવો માધ્યસ્થભાવ મેળવવાને બદલે આપણે આપણાથી વિરુદ્ધ વિચાર ધરાવનાર જનોની સાથે પગલે પગલે અથડાઈને ક્લેષ કંકાસ વધારીએ તો તેથી આપણા અને હૃદયના વચ્ચે કુસંપ વધીને ખાલી કર્મબંધન થાય છે.

આ રીતે ધર્માર્થજનોએ શરૂઆતમાં મૈત્રી, પ્રેમોદ, કરુણા, અને માધ્યસ્થ એ નામની ચાર મહા ભાવનાઓથી પોતાનું હૃદય સ્વચ્છ કરવું જોઈએ.

વાનું હોય તદનુસાર બુદ્ધિ ઉપજે છે; સત્યના નિંદકને એવું કરવાનું સૂઝે છે તે ભવિષ્યમાં તેને માટે દુઃખો નિર્માયલાં છે માટેજ સૂઝે છે, એમ જો ત્હમને લક્ષમાં રહે તો પછી એ (ભવિષ્યના) દુઃખો પ્રાણી ઉપર ત્હમને કોઈ ચદડો કે દયા આવશે ? જોયો મધુરી પ્રેમના યુગ્મને ખીલવી શક્યા છે તેઓની વિચાર શક્તિ ઘણી ઉંચા પ્રકારની થઈ હોય છે. તેઓ દુષ્ટ અને પાપી પ્રાણીઓ દુષ્ટતા અને પાપને પ્રાપ્ત શી રીતે થયા તે પોતાની નિર્મળ દ્રષ્ટિથી જોઈ શકે છે અને કારણ-કાર્યના પડદો હૃદયની સમક્ષ ખુલ્લો થતાં હૃદયના હૃદયમાં દુષ્ટો અને પાપીઓ તરફ આપોઆપ દયા સ્પુરે છે; આ દયાને શ્રી હનવર 'ભાવદયા' કહે છે. અલગત આ ઘણી ઉંચી શ્રેણીની વાત છે. અને તેટલે પહોંચવું એ કાંઈ બેચાર દિવસના પ્રયાસનું કામ નથી પણ વરસો સુધી અભ્યાસ જારી રાખવાથી જ એ શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ ચાર ભાવનાઓ પ્રાપ્ત કરવામાં આવે તો જગતમાં વૈર-
વિરોધ, ક્રોધ કંકાસ અને અશાંતિનો નાશ થાય અને શાંતિ,
સંપ અને સુખની વૃદ્ધિ થાય.

આ ચાર ભાવનાઓ જેમ જૈનમાં વર્ણવેલી છે તેમ બૌદ્ધ-
મતમાં પણ તેના તેજ નામે પ્રસિદ્ધ છે, અને પતંજલિયુગિના
યોગશાસ્ત્રમાં પણ તે માટે ઉલ્લેખ કર્યો છે; જેથી તે સર્વમાન્ય
છે. ત્યારે આવી સર્વમાન્ય વાર્તા કરવી છોડી દહને આ-
જકાલ આપણા જૈનસંપ્રદાયમાં નૈશ્વરી બ્રાહ્મતોષર કાં લાગણી
અને વિવાદ ચલાવી ક્રોધ કંકાસ ઉભા કરવામાં આવે છે તે
સમજી શકાતું નથી. શ્રીમાન હરિભદ્રસૂરિ લખે છે કે—

एस पओसो मोहो-विनेसओ जिण यठिययाणं

અર્થાત્, ધર્મના માટે કોઈપણ ધર્મવાળા સાથે અરસ-
પરસ દ્વેષ રાખવો તે એક જગતનો મોહ-અજ્ઞાન છે, તો પછી
ખુદ જૈનધર્મવાળાઓમાં અરસપરસ સ્વેતાંતર દિગંતર
સાથે દ્વેષ રાખે અને દિગંતર સ્વેતાંતર સાથે દ્વેષ રાખે અથવા
એક ગચ્છવાળા બીજા ગચ્છવાળા સાથે દ્વેષ રાખે એ તો સ-
વિશેષ મોહજ સિદ્ધ થાય છે.

મટે હે જૈનયાત્રી! તમ સ્વેતાંતર હો કે દિગંતર હો,
મૂર્તિપૂજક હો કે મૂર્તિનિષ્ઠ હો, ત્રણ કુલવાળા હો કે ચાર
કુલવાળા હો, તમા હો કે ખરતર તા, આચાર્યિયા હો કે પાપ-
ચંદિયા હો, તેસપંથી હો કે વીરાપંથી હો, છતાં તહમે
જેમ જૈન છે, ત્યારે સઘાટે અરસપરસ તકરાર કરીને

એક બીજામાં દેવ-દેવ-કલહ-ઠગાઈ-મસર-અદેખાઈ અને કુ-
સંપત્તી વૃદ્ધિ કરાછે ?

શું ત્હમે અરસપરસ બ્રાતૃભાવની લાગણી રાખી, એક બી-
જાની નિંદા કરવાનું કામ છોડી દધને, એક બીજાનું માન જા-
ળવી, સલાહસંપત્તી અરસપરસ શાંતિ જાળવો તો કંઈ વૃક્ષાન્ત
આવે તેમ છે ? ત્હમારે એક બીજાને સમજ આપવી હોય તો
ગુસ્સો બતાવીને કાં તકરારો કરો છો ? મંદુર વગનેથી એક
બીજાને બોધિત કરો; તેમ છતાં મતભેદ રહે તો રહેવા દે.
જાહેને જે રૂચે તે તે કરે, ત્હમાં ગુસ્સે થઈ ગાળો બંધાવું શું
કારણ છે ? જૈનનું જૈનત્વ તકરારો વધારવામાં સમાયતું નથી,
કિંતુ તકરારો દૂર કરી જગતમાં શાંતિ ફેલાવવામાંજ રહેલું છે,
એ વાતપર લક્ષ આપવું જોઈયે.

હવે અંથકાર ગુણાનુરાગિ પુરુષની પ્રશંસા કરીને કેવી રીતે
ગુણાનુરાગ ધારણ કરવો જોઈયે તેની સમજ આપે છે:—

રૂળ ગાથા

તે ધન્ના તે પુન્ના-ત્તેસુ પ્પણામો હવિજ્જ મહ નિશ્ચં,
જેસિં ગુણાનુરાઓ-અકિાન્તમો હોઈ અણવરયં ॥ ૩ ॥

અર્થ:—તેઓ વખાણવા લાયક છે—તેઓ પુણ્યશાળી છે
અને તેઓના પ્રત્યે મહારો હમેશ નમસ્કાર હો, કે જાહેમને નિ-
રંતર ખરેખરો ગુણાનુરાગ રહે છે. ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ

પરાયા ગુણો ઉપર પ્રભાવ રાખનાર માણસના આપણે જે-
ટલાં વખાણ કરીએ તેટલા થોડા છે. અને જે પુણ્યશાળી હોય
તેજ પરાયા ગુણો ઉપર પ્રભાવ ધારણ કરી શકે છે, બાકી
પુણ્યહીન પુરુષ તો પારકા ગુણો જોઈને મત્સરથીજ બળી મરે છે.

જેઓના હૃદયમાં ખરેખરો ગુણાનુરાગ પ્રાપ્ત થયો છે તેઓ
વારંવાર નમન કરવા યોગ્ય છે.

દરેક ગુણ જગતમાં બે રીતે ધારણ કરાય છે; એક લો-
કોને બતાવવા ખાતર પ્રજા બાહ્યથી, અને બીજું, પોતાનું
બળું કરવા ખાતર આંતરંગિક પ્રેમથી. લોકોને બતાવવા ખા-
તર પ્રજા બાહ્યથી જે ગુણ ધારણ કર્યો હોય તે નકલિયાત
હોવાથી કૃત્રિમ એટલે બનાવટી હોય છે, અને તેવી રીતે ધારણ
કરેલા તે ગુણથી પરમાર્થે આપણો કશો સુધારો થતો નથી.
પણ આપણો સુધારો તો જ્યારે આંતરંગિક પ્રેમથી દરેક ગુણ
સ્ફુરિત થાય ત્યારેજ થઈ શકે છે. એવી રીતે ‘ગુણાનુરાગ’
નામનો ગુણ પણ જ્યારે આંતરંગિક પ્રેમથી આપણા હૃદયમાં
સ્ફુરિત થઈ પ્રકાશ પામે ત્યારે તે અકૃત્રિમ અર્થાત્ ખરેખરો
ગુણાનુરાગ બાલુવો, અને હેનાથીજ આપણને કામ છે.

આવો અકૃત્રિમ ગુણાનુરાગ પણ થોડો વખત હોય અને
થોડો વખત નહિ પણ હોય તો તેમ પણ ચાલી શકે નહિ;
અ તો તે નિરંતર આપણા મનમાં સ્ફુરિત રહે તોજ આ-
પણ કલ્યાણ થઈ શકે.

આવી રીતનો દૈવ ગુણાનુરાગ પ્રાપ્ત થતાં તેવો ગુણાનુરાગી પુરુષ પરાયો ગુણની પ્રશંસા કરતો થકો દરેક સ્ત્રીજમાંથી કંઈને કંઈ પણ સદ્ગુણ જ મહાજ કરે છે.* તેની દ્રષ્ટિ દોષ જ્ઞવાથી વેગળી રહે છે. તે નરતામાંથી પણ સારું શોધે છે. આવા ગુણાનુરાગ માટે શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવનું ઉત્તમ દષ્ટાંત જૈનમાં મુખ્યસિદ્ધ છે. કહે છે કે, શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ પોતાના મુખથી કાર્મણા પણ અવગણુ નહિ બોલતાં દરેક પ્રસંગે દરેક સ્ત્રીજમાંથી ગુણ જ

* પારકો દોષ જ શોધવાની ટેવ જોએમને પડી હોય છે તેવા લોકો હમેશા બડબડતા જ જોવામાં આવે છે. અંતર્દ્રષ્ટિ તેઓ કરી શકતા જ નથી. આત્મજ્ઞાન તેઓથી દુર જ નાસે છે અને નારકીના જીવોની માફક તેઓ હમેશા હાયવૈય કરતા નજરે પડે છે. દરેક બનાવ પણ જાણે કે હૈમને સતાવવા માટે જ કોઈ કેમ આકાશમાંથી ફેંકતું ન હોય એમ તેઓ માને છે અને સ્ત્રીગણાં કરે છે. બીજા હાથ ઉપર, ગુણાનુરાગી પુરુષ જેમ બીજા માણસોના ગુણ તરફ દ્રષ્ટિ રાખી એ ગુણો પોતામાં ખેંચે છે તેમ દરેક બનાવમાં પણ હિત જ જુએ છે. એમ તેવા કડવા-અપ્રિય બનાવ વખતે પણ પરાયો કે દૈવનો દોષ કહાડી બડબડવામાં શક્તિ નહિ ગમાવતાં, એ બનાવ સાથી બન્યો, એનું નિવારણ કેમ થાય, હવેથી એવા બનાવ ન બનવા માટે શું કરવું: ઇત્યાદિ તત્વોનું શોધન કરવા પાછળ લાગી પડે છે અને તેથી દુઃખમુક્ત થાય છે. ગુણાનુરાગી પુરુષો દરેક સંકટને શિક્ષક માને છે.

મહણુ કરતા હતા અને તેથી સ્વર્ગમાં ઇંદ્રે હેમના તે ગુણની
ભારે પ્રશંસા કરી હતી.

આવા દૃઢ ગુણાનુરાગી પુરુષમાં મત્સર રહેતો નથી તેથી
તે કાઈની નિંદા નહિ કરશે, તે કાઈના મર્મ નહિ ખાલશે, તે
કાઈની ચાડીચુગલી નહિ કરશે, તે કાઈની સાથે કળ્યા નહિ
કરશે. તેની ભાષા મધુર અને લોકપ્રિય રહેશે. અને તે વિવાદ
અને શુષ્કવાદથી દૂર રહી ધર્મવાદ જ કર્યાં કરશે.

અને ત્રણ પ્રકારના વાદનું દુક સ્વરૂપ બતાવીશું:—

જે જણુ વાદિપ્રતિવાદી થતો એક બીજાને હુરાવવાના
ધરાદાથી એક બીજાના છળ પટ્ટી ફેંપણો કહાડે, ગલાચ શ-
બ્દોથી એક બીજાને નિંદે, એકબેકને અપ્રિય વિશેષણોથી સં-
બોધન કરી પોતાના પક્ષની સરસાઈ કરી સામાને હલકા પાડી
તેનું માનભંગ કરે અને પરિણામે કાંઈ પણ લાભ કે તત્ત્વોની
સોધપર નહિ પહોંચતાં કલેષની શ્રદ્ધા કરે તેને 'વિવાદ'
બોલે. ગુણાનુરાગી પુરુષ આવા વીવાદથી દૂર રહે છે.

જે વાદ કરવાથી કશું ફળ પ્રાપ્ત થાય નહિ—પણ ખાલી
ગળશોષ થાય, તેવા નજીવી આત્મતોસના વાદને 'શુષ્કવાદ'
બોલે. આવા 'શુષ્કવાદ' થી પણ ગુણાનુરાગી પુરુષ
દૂર રહે છે.

'ધર્મવાદ' તે એ કે, બન્નેજણા બિજાસુ થઈ હામા-

† અત્યંત દુર્ગંધ મારતા દૂતરાના મગદાને બેઠાને પણ
હેમણે તે કલેવરના દાંતના શ્વેત વર્ણની પ્રશંસા કરી હતી!

માર્ગ-આર્જવ-મુક્તિ-તપ-સંયમ-સત્ય-શીલ-આક્રિય-અભ્યર્ચ-ધ્યાન-ધર્મની બાબતોપર હેતુપ્રત્યક્ષ વિચાર કરે, તેની શુદ્ધિ માટેની ઉત્તમ દલીલો રજૂ કરી દાખલા પુરાવાથી તે દલીલો એકબીજાના ગળે ઉતારી આખરે શાંતિસલાહથી એકમેકનો ઉપકાર માની યોગ્ય સાર ગ્રહણ કરે અને એક બીજામાં વધુ મૈત્રીભાવ ધારણ કરે તેનું નામ 'ધર્મવાદ.' ગુણા-નુરાગી પુરૂષ આવો ધર્મવાદ કરે છે.

ધર્મવાદ કરતી વખતે આ વાત લક્ષમાં રાખવી કે, દોષની નિંદામાં લપસી ન પડાય; એટલુંજ નહિ પણ તેમાં પોતાના પક્ષની પણ અતિ એચ ન હોવી જોઈએ.

ધર્મવાદમાં સત્યતાના ભાગ ઉપરજ નજર રાખવી જોઈએ અને ઉદારબુદ્ધિથી તેની તપાસ લેવી જોઈએ. જે પક્ષમાં વધુ સત્યતા જણાય તે તરફ બહુમાન દર્શાવવું જોઈએ. ઘણી વેળા એવું પણ બને છે કે, આપણે સ્વિકારેલી વાત અસત્ય સાબિત થાય છે તે છતાં આપણને હજી તે સંબંધી જ્યાં સુધી પકડા નિશ્ચય થતો નથી ત્યાં સુધી તે વાત છોડી શકતા નથી; તો પણ સામા ઘણીની સત્ય જણાતી વાત તરફ ધિક્કાર બતાવવાથી તો વેગળે જ રહેવું જોઈએ.

ધર્મવાદ કરતાં મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ એ ચાર ભાવના જગવાવી જોઈએ અને સામા વાદીનું મન ન કચવાવું જોઈએ.

ધર્મવાદમાં કેવળ ગુણનુરાગ એટલે ગુણો તરફ પક્ષ રાખવો જોઈએ તો જ તેથી સત્યતા સમવાય છે. તેમાં મતની પક્ષાપક્ષી ન હોવી જોઈએ.

ધર્મવાદમાં કદાચર-દુરાચર-મતમમત્વ-અહંકાર-તુષ્કાર-આત્મલાઘા-મર્મભેદિતા-દુર્ગુણોદભાવના-હઠા મશ્કરી-ઉપદ્રાસ-છળ પ્રપંચ-કપટ-કુટિલતા ઇત્યાદિ દુર્ગુણોથી દૂર રહેવું જોઈએ.

ધર્મવાદમાં વિવેક, ન્યાય અને સત્યનું પાલન થવું જોઈએ, બૂલચૂક થતાં ઉદાર ભાવથી ક્ષમા બક્ષવી જોઈએ, અરસપરસ અનુચર બુદ્ધિ રહેવી જોઈએ.

આવો ધર્મવાદ *લોકપ્રિય થઈને તેના સાંભળનારાઓમાં શાંતિભાવ ફેલાવે છે, તેથી સત્યશોધન થાય છે, અને તેનાથી ધર્મ માટે જાંટી લાગણીઓ પ્રગટાવી શકાય છે.

માટે ગુણનુરાગી જનોએ પોતાના દરેક ભાવણમાં-દરેક વાક્યમાં મધુરતા વાપરીને શાંતિભાવની વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ.

* ધર્મવાદના પાયામાં 'પરમપ્રેમ' હોવાથી, મતલબ કે પરમાર્થ (નહિ કે પોતાનો પક્ષ ખરો કરવા અર્થે) ધર્મવાદ મતો હોવાથી, એ વાદ કરનારો માણસ જેટલો શબ્દો અને દલીલોથી નહિ તેટલો 'પ્રેમ' અને 'ભાવના'થી સામા માણસને પોતાનું સત્ય સમજાવી શકે છે.

મૂળ ગાથા.

કિં બહુળા મળિણં—કિંવા તવિણ કિંવ દાણેણં,
ઇકં ગુણાનુરાયં—સિલ્લહ સુલ્લાણ કુલભવણં ॥ ૪ ॥

અર્થ:—બહુ લાણવાથી અથવા બહુ તપ કરવાથી અથવા
બહુ દાન દેવાથી શું થનાર છે? એકલા ગુણાનુરાગને ગીએ કે
જે સુખોતું (ખાસ) ઉત્પત્તિસ્થાન છે. ॥ ૪ ॥

ભાવાર્થ.

ગુણાનુરાગ કયાં વગર આપણે જમે તેટલું શાખાયે તોપણ
તેથી કંઈ સિદ્ધિ થતી નથી. શિક્ષણનો હેતુ મનની સુધાર-
ણા કરવી એ છે; તે હેતુ જો પાર ન પડે તો પછી શિ-
ક્ષણ નકામું છે. બીજી બાજુ મન સુધરી સ્વચ્છ થાય છે. તો
કદાપિ સામાન્ય શિક્ષણ મેળવી શકાયે તોપણ તેમાંથી વધુ શાયદો
મેળવી શકાય છે. બહુ ભણેલો છતાં પણ જો એક માણસ
બને દુર્ગુણી હોઈ બીજા ગુણવાનો તરફ ધ્યાન નતાવતો રહે
તો હેતુ ભણતર નિરપયોગી થઈ પડે છે.

માટે ગુણાનુરાગ ધારવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. જો ગુ-
ણાનુરાગ ધારણ કરીને શિક્ષણ લેવામાં આવે તો તે જેમ જેમ
વધુ શિક્ષણ લેવામાં આવશે તેમ તેમ વધુ શાયદો કરનાર નિવડશે.
માટે “બહુ ભણવાનું” શું કામ છે?” એમ કહેવાનો એ
ઉદ્દેશ નથી કે બહુ ભણવું નહિ; કિન્તુ ગુણાનુરાગ શિવાય એકલું
બહુ ભણતર કરા કામનું નથી એમ ઉદ્દેશ છે. માટે ગુણાનુ-

રાગથી જ શિક્ષણની સાહ્યતા થાય છે.

ગુણાનુરાગ શિવાય ભારે તપશ્ચર્યા કર્યાથી પણ કંઈ સિદ્ધિ મળતી નથી. કારણ કે મનની મલિનતા રાગ્યા શિવાય તપશ્ચરણું ફળ મળી શકતું નથી. માટે કહેવામાં આવે છે કે,

“ક્રોધે ક્રોડ પુરવત્તણો, તપ પામે નાશ.”

મતલબ કે ક્રોડ વર્ષ લગી તપ કર્યા છતાં પણ જે મુદુર્ત માત્ર ક્રોધ કરવામાં આવે તો તે સ્વર્ણ રત્ન બાતલ થાય છે. માટે ગુણાનુરાગપૂર્વક જે થોડો પણ તપ કરવામાં આવે તો તે મોટું ફળ આપે છે; જે માટે કહેવાય છે કે,

“થાવંપિ અણુઘ્રાણં-આણપહાણં હણે પાવમરં,
લહુઓ રવિકર પસરો-દહદિસિતિમિરં પળાસેઈ” ॥

અર્થ—થોડું પણ અનુઘ્રાણ જે આજ્ઞા સહિત હોય તો થણા પાપને હણે છે;—સૂરજના કિરણોનો નદાનો જથ્થો પણ હશે દિશામાં અધારાને નસાડે છે તેમ.

આ ગાથામાં આજ્ઞા સહિત અનુઘ્રાણ કરવાનું જણાવ્યું છે તો કોઈ પુછશે કે આજ્ઞા ને શી છે? એના ઉત્તરમાં નીચે મુજબ સુલાસો છે,—

કિં ચઢુણા, રહ જહજહ-રાગદોસા લહુ વિલિઝર્જીત,
તહ તહ પયદ્વિયઢં-પસા આળા જિણિદાણં ॥

અર્થ—વધુ કહેવાનું શું પ્રયોજન છે? અહીં જેમ રાગ-દોષ જલદી આજ્ઞા પડે તેમ પ્રવર્તિત એ જ જિનેદની આજ્ઞા છે.

માટે ગુણાનુરાગ ધાર્યા વગર કંઈ રાગદ્વેષ ઓછા પડતા નથી; તેથી ગુણાનુરાગપૂર્વક જ તપ કરવાથી પ્રાયદો થાય છે, તે શિવાય એકલો તપ નકામો છે.

એ જ રીતે ગુણાનુરાગ શિવાય એકલું દાન દેવાથી પણ કંઈ મહાન સિદ્ધિ થતી નથી, કારણ કે દાનની સાથે પણ શુદ્ધ મનની જરૂર છે.

આ રીતે એકલો ગુણાનુરાગ જ સર્વ સુખોનું કુલગૃહ છે. માટે જો ત્વમે સુખને મ્હાતા હો તો તે એકલાને જ ધારણ કરો, એટલે બીજા ગુણો પોતાની મેળે ચાલ્યા આવશે.

આટલું બધું ગુણાનુરાગનું મહત્ત્વ જણાવવાનો ઉદ્દેશ એ છે કે-જલવું, તપ કરવો તથા દાન દેવું એ સુકર છે, પણ પરાયા ગુણો તરફ પ્રમાદ ધારણ કરી તેનું અનુમોદન કરવું એ દુષ્કર છે. કારણ કે તે કામમાં અભિમાનને દૂર કરવો પડે છે, કે જે સાધારણ કામ નથી. અભિમાન દૂર થાય તો મદ નરમ પડે છે અને તેમ થતાં વિનય, નમ્રતા, સરળતા, સંતોષ, કૃતજ્ઞતા, સત્ય વિગેરે પુષ્કળ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે, જ્ઞાના પ્રતાપે સઘળાં સુખો પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

માટે અભિમાનને દૂર કરી ગુણાનુરાગ ધારણ કરવાની ધર્માર્થી જનને ખાસ જરૂર છે. એના માટે જોડલો ગ્રાધ આપીને તેટલો થોડો છે.

ગુણાનુરાગ શિવાય બધું નિષ્ફળ છે એમ આપણે વિવેચનમાં જણાવ્યું તે જ વાત મૂળ અંશકાર કહી બતાવે છે.

મૂળ ગાથા.

જહવિ ચરસિ તવવિઝલં-પદલિ સુયં કરિસિ વિવિહકદ્વાઈ
ન ધરસિ ગુણાણુરાયં-પરેસુ તા નિષ્ફલં સચલં ॥ ૫ ॥

અર્થ:--જે કે તું ભારે તપ કરે છે, શાસ્ત્ર ભણે છે અને
અનેક કષ્ટ કરે છે, પણ બીજાના ગુણો તરફ અનુરાગ નથી
ધરતો તો એ બધું નિષ્ફળ છે. ॥ ૫ ॥

ભાવાર્થ.

આ બાબત પાછલી ગાથાના ભાવાર્થમાં પુરૂષ અર્થી છે.
માટે ફરીને અહીં પિષ્ટપેષણ કરવાની કશી જરૂર નથી. માત્ર
અહીં એટલું જ કહેવું જરૂરનું છે કે, અભિમાનના લીધે ગુણ-
નુરાગ ધારણ કરી શકતો નથી, માટે તે અભિમાન સંબંધિ અત્રે
થોડા ખુલાસા ચલાવીશું.

એક પ્રસિદ્ધ કંવત આગે છે કે,

दया धर्मको मूल है, पाप मूल अभिमान.

આ પ્રમાણે અભિમાન એ પાપનું મૂળ જ છે. અભિમા-
નથી જ કુસંપનાં બીજ રોપાય છે અને તે, પરિણામે વૈરવિરોધ
વધારે છે. દરેક ધર્મમાં અભિમાનને સંપ્રત્તિમાં સંપ્રત્તિ શબ્દોથી વ-
ખોડેલ છે, છતાં જગતમાં તેણે એટલું બધું જોર વર્તી રહ્યું
છે કે ધર્મ કરવામાં પણ અભિમાન આવીને વચ્ચે ઊભો
રહેતો દેખાય છે. સારા ભણેલા ગણેલાને પણ પોતાનો પક્ષ
સ્થાપન કરવામાં એ અભિમાન આવીને નડે છે અને તેને ખુદી
રીતે દુરામલ કરાવે છે.

અભિમાનથી જ દુરાચર ઉપર ચઢીને સત્ય વાતો ઉપર
પગલાં દબાવે તેમને દાખી દેવાવાના પ્રયત્નો થતા આપણે પ્ર-
ત્યક્ષ જોઈએ છીએ. અભિમાનના આવેશમાં સત્યની વાત સાંભ-
ળતાં કાન આંધા હાથ દેવાય છે. અભિમાનથી, કરવા લાયક
કાર્યો તરફ બેદરકાર રહી ખાલી ખર્ચો કરાવાય છે. અભિમાનથી
એક બીજાની નાલાયકીઓ ઉભી કરી કાઢી ચઢી ધર્મના બખેરા
થતા આપણે જોઈએ છીએ.

અભિમાનના આવેશ લોહા ધર્માંધ બનીને ખરું જોડું નહિ
પારખતાં અરસપરસ વિનાકારણ લડી મરે છે.

અભિમાનના હેતુથી જ લોહામાં દષ્ટિરાગ બંધાય છે. દષ્ટિ-
રાગ બંધાતાં તેને એવી પ્રતીતિ થાય છે કે, હું માનું છું તે
જ સાચું છે. આ રીતે દષ્ટિરાગ બંધાયો કે પછી તે બીજા
બંધાને તોડી પાડવા મથે છે. તે દષ્ટિરાગમાં ચૂકચૂર થવાથી
વિવેકદષ્ટિ અંધ થાય છે. એવા દષ્ટિરાગાંધ પુરુષ અસત્ય પક્ષને
પણ એટલો બધો જોડે છે કે, તે પોતાની વાત સિદ્ધ કરવા
માટે જોડી યુક્તિઓ ઉભી કરવામાં પણ પાછળ હટતો નથી,
કલ્પિત પુરાવા ઉભા કરવાથી ડરતો નથી, કલ્પિત શાસ્ત્રો ર-
ચવાને પણ તૈયાર થાય છે, અને આવી રીતે સર્વાંશે અસત્ય-
પરાયાણ થઈ અસત્ય વાતોને સાચી કરી મનાવે છે.

આ રીતે અભિમાનના કારણે દષ્ટિરાગમાં તણાતાં તેને
ગમે તેટલું સત્ય સંમગ્નવચનમાં આવે છતાં તે તેને ઉડાડ્યા
જ મથે છે. આ વાત અનુભવસિદ્ધ છે. શ્રી હંમાચાર્ય 'વીતરાગ

સ્તોત્ર માં લખ્યું છે કે:—

**કામરાગ સ્નેહરાગા-વીષત્કરનિવારણૌ
દષ્ટિરાગસ્તુ પાપીયાન્-દુરુચ્છેદઃ સતામપિ.**

અર્થ:—કામ રાગ એટલે કામના લીધે સ્ત્રી તરફ લાગેલ પ્રેમ, તથા સ્નેહરાગ એટલે પુત્રો તરફ સ્નેહના લીધે માઆપના મનમાં રહેલો રાગ; એ એ રાગ ટાળવા હોય તો તે જટ ટળી શકે છે, પણ દષ્ટિ રાગ એટલે મત તરફ બંધાયેલો દુરાચલ એટલો અરાગ હોય છે કે લલલલા દેખાતા સગજન વિદ્વાનો પણ તેને ખડખડ મુશ્કેલીએ દૂર કરી શકે છે.

દષ્ટિરાગના જ્ઞેરથી જ નજીવી વાતોપર તકરારો ઊભી કરીને એક બીજાની લાગણી દુઃખવવામાં આવે છે.

દષ્ટિરાગમાં જ મત્સર, ધર્ષા વગેરે દુર્ગુણોને પોપણ મળે છે અને તેઓ તેની છાયામાં જ્ઞેરથી વધે છે; જાહેના પશિયામે મૈત્રી પ્રમોદ-દ્રવ્યા અને માધ્યસ્થનો લોપ થાય છે અને તેમ થતાં કુસંપ અને કંકાસ પથરાય છે, અને તેવી માયાદોષમાં ધર્મના અગ્ર મુદ્દા ભૂલી જવામાં આવે છે. જેથી લોકો આડે રસ્તે ચઢીને નીતિબ્રષ્ટ થાય છે અને એ રીતે નીતિહીનપણું પ્રાપ્ત થતાં ધર્મના દેવળ ડોળ રહે છે, બાકી અંદરમાં કશું સત્ય રહેતું નથી.

આ રીતે દષ્ટિરાગનાં ફળ છે, તે સાંભળી કોઈ કહેશે કે બીજા ધર્મવાળાને દષ્ટિરાગ હોય પણ જૈન ધર્મોને શાનો દષ્ટિ-રાગ હોય? ખરું છે કે **ભાવ જૈન** હોય તેને દષ્ટિરાગ નથી

હોતો, પણ જે દ્રવ્ય જેન છે-જેનામાં હદપાર હઠમત્વ છે-
જે પોતાનો જ કડકો ખરો કરાવવા માગે છે-જે બીજા
તરફ મત્સર અને દેવ રાખે છે તેવા જેનાને દ્વિશગાંધ નહિ
તો બીજા શું ગણવા ?

હવે અંથકાર મત્સરનાં ફળ વર્ણવે છે:—

મૂળ ગાથા.

સોઝણ ગુણુકરિસં-અદ્વસ કરેસિ મચ્છરં જશ્વિ,
તા નૂળં સંસારે-પરાહવ સહાસ સધ્વથ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—બીજાના ગુણોની પ્રશંસા સંભળીને જે તું મ-
ત્સર કરે છે, તો તું નહીંપણે આ સંસારમાં સધળા સ્થળે પરા-
ભવ પામીશ. ॥ ૬ ॥

ભાવાર્થ.

‘જેવું વાવીયે તેવું લણીયે.’ ત્યારે જે પારકી પ્રશંસા
સંભળી બળી મરે છે તેની બીજા લોકો પણ શાની પ્રશંસા
કરે? આ રીતે મત્સરી માણસ જેમ જેમ પોતાની પ્રશંસા
સંભળવા આહે છે તેમ તેમ તેની પ્રશંસા બંધ પડતી જાય છે
અને સર્વ સ્થળે તે હડધૂત થાય છે.

મત્સરી માણસ સર્વ કામને નિંદક હોવાથી સર્વ કામને અ-
પ્રિય થઈ પડે છે, એથી કરીને તે જ્યાં જાય છે ત્યાં અપ-
માન પામે છે. આ તો આ ભવની વાત કહી, પણ ભવાંતરમાં
તેના એથીએ ધણા ભૂંડા દાસ થાય છે. માટે પારકા ગુણોની

પ્રશંસા સાંભળીને મત્સર નહિ લાવતાં પ્રમોદલાવ ધારણું કરી
આનંદિત બનવું જોઈએ.

મત્સર ધરવો એ ભવાભિનંદી જનનું લક્ષણ છે. ભવાભિ-
નંદી માણસના હૃદયમાં વૈરાગ્યનો છાંટો પણ નથી હોતો. તેવો
માણસ કેવળ સ્વાર્થી અને દગલખાજ હોય છે. તેની મનોવૃત્તિ
દુષ્ટ અને નીચ હોય છે. તેના હૃદયમાં પાપ કરતાં કરશે ડર
નથી હોતો. અને તે બહારથી ગમે તેટલાં નીતિનો દમામ બતા-
વતો રહે છે તોપણ છાની રીતે મહા અનીતિમાન હોય છે.

ભવાભિનંદીનાં લક્ષણો આ પ્રમાણે છે:—

ક્ષુદ્રો લેભરતિ દીનો મત્સરી મયવાન શઙ્કઃ ।

અજ્ઞો ભવાભિનંદી સ્યા સ્નિષ્ફલારંભસંગતઃ ॥

જે માણસ ક્ષુદ્ર (નીચ-નિંદાખોર) હોય, લોભાંધ હોય, ના-
હિમત હોય, મત્સરી હોય, ખીકણ હોય, કપટી હોય, મૂર્ખ
હોય, અને વિતાકારણ પાપપરાયણ હોય તે ભવાભિનંદી બન્યો.

હવે આજ્ઞાલાની પ્રજ્ઞમાં આપણે નજર કરીયું તો આ
દુર્ગુણો એટલા બધા પૂર જોવામાં પ્રકાશતા દેખાશે કે, તેઓમાં
પરા ધર્મને માટે ઉત્સાહ શી રીતે લાગવ કરવો તે મહામુશ્કલ
જણાશે. આ એક આપણી પાત્રીની નિશાની છે. એના ઉપાય
એજ છે કે, આપણે અંદર અંદરની કાલતુ તકારો કારણે મુ-
કી જૈન પ્રજ્ઞને નીતિચુસ્ત કરવા મથન કરવું. લાગણ તરીકે
કોઈ ચોથની પર્યુપણા કરે અને કોઈ પાંચમની પર્યુપણા કરે તો

તે બાબતપર તકરાર કરતી મુસ્તવી રાખી આપણા ધર્મશુદ્ધિ-
એ હાલ લોકોમાં જડ પાલી બેઠેલા ઉપર જણાવેલા લવાણિ-
નંદીપણના દોષો દૂર કરવા માટે ઉપદેશ અને વ્યાખ્યાનો આ-
પવાની જરૂર છે. કારણ કે જૈનધર્મની ઉન્નતિનો આધાર તે
ધર્મને પાલન કરનાર પ્રજાની નીતિ સુધરવા ઉપર રહેલો છે.
તેમાં સુધી જૈન પ્રજામાં નીતિબ્રહ્મપણ કાયમ છે ત્યાં સુધી
ધર્મની ઉન્નતિ થનાર નથી, માટે જૈનપ્રજાની સ્થિતિ કરતી હોય
તે તેનામાં નીતિની સ્વચ્છતા સ્થાપના કરવાની આવશ્યકતા છે.

હાલ ઘણું સ્થળે જૈનરાજાઓ ઉધડે છે, પણ તેમાં નીતિ-
ના શિક્ષણ કરતાં સામાયિક-પડિકમણના અર્થ વગરના સ્વરૂપો
રહેાં કરવાની કળાવણીનું જોર વધુ દેખાય છે. પરંતુ જૈનના
અગ્રેસર જનોએ વિચાર કરવો ઘટે છે કે, નીતિની મજબુતી
થવા વગર ફક્ત સામાયિક-પડિકમણથી કેંઈ જૈન પ્રજાની ઉ-
ન્નતિ થનાર નથી. કારણ કે આ જ ગ્રંથમાંની પાંચમી ગાથામાં
જણાવવામાં આવ્યું છે કે, ગુણાનુરાગ થયા શિવાય તપ શુભ
તથા વિવિધ કષ્ટ ક્રિયા બધી નિષ્ફલ થઈ પડે છે. માટે આ ઉ-
પદેશથી ચેતીને આપણે આપણી ખરી ઉન્નતિ કેમ થાય તે
બાબત વિચાર ચલાવવો ઘટે છે.

તેવારે જૈન પ્રજાનો મોટો ભાગ માતૃપિતૃભક્ત, સસલાદી,
પ્રમાણિક, સુશીલ અને ઉદ્યોગી થઈ નીતિયુક્ત થાય તેવારે જ
જૈનની ઉન્નતિ થઈ ગણાય.

હવે પ્રસંગાંતરની વાત નહિ લંબાવતાં મૂળ વાતપર આ-

વીચ્છિ. ચાલુ ગાથામાં મત્સરનું ફલ બતાવ્યું. હવે મત્સરને લીધે કરવામાં આવતી નિંદાનું ફળ કહે છે:—

મૂળ ગાથા.

ગુણવંતાણ નરાણં-ઈસામરતિમિરપૂરિઓ મળસિ ।

જહ કહાવિ દોસલેસં-તા મમસિ મધે અપારંમિ ॥૭૥

અર્થ:—ગુણવંત પુરુષોની ઇર્ષ્યાના જ્વરરૂપ અધારાથી વ્યાધિજો બનીને જો તું દ્રાઢ પણ રીતે લેશ માત્ર દોષ કહાડીશ, તો પણ અપાર સંસારમાં લમીશ. ॥ ૭ ॥

ભાવાર્થ.

મત્સર એટલે પરાયા ગુણની પ્રશંસા સાંભળી તે સહન નહિ કરતાં હૃદયમાં બળવું તે. મત્સરના જ્વરથી ઇર્ષ્યા-અદેખાદ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઇર્ષ્યાના જ્વરથી ગુણવંત પુરુષોનાં પણ પાણુ છિદ્રો જોઈ લેમના ઉપર દોષારોપ કરવામાં આવે છે, અને એ રીતે ગુણવંતોની નિંદા કરવામાં આવે છે. આ રીતે આ દુર્ગુણોમાં તણાઈને ‘અબ્યાખ્યાન’ નામના પાપરથાનમાં ફસી પડાય છે. એથી કરીને તેવી નિંદાથી ગાઢ કર્મબંધ થતાં અપાર સંસાર વધી પડે છે.

માટે મત્સર, ઇર્ષ્યા તથા નિંદાથી દૂર રહી ગુણવંત પુરુષોના ગુણોની પ્રશંસા સાંભળી આપણે રાજ થવું જોઈએ અને લેમના ગુણોને અનુમોદાને આપણા અંતઃકરણને ગુણાનુરાગથી રંગિત કરવું જોઈએ.

આ વાતને વિગતવાર જણાવવા ખાતર એક દાખલો લખ્યો.
 ધોરો કે આપણા રાજકર્તા અગ્રેજ લોકો ઉઘમી, સાહસિક,
 ધૈર્યવાન, બળવાન, બુદ્ધિમાન અને પરાક્રમવાન હોવાથી લે-
 મની પ્રશંસા થાય છે. હવે જો આપણા મનમાં માંસરતું જોર
 હોય તો તરત ધર્મા ઉત્પન્ન થાય કે, અરે આ માંસાહારી લોકો
 કનાં એટલાં બધાં વખાણુ તે શાને માટે કરવામાં આવે છે? શું
 આપણે એનાથી ઉત્તમ નથી કે? આમ ધર્મા ઉત્પન્ન થતાં ત-
 રત લેમના દોષો જોવા તરજ આપણી દષ્ટિ પહોંચે છે, જોને
 પરીણામે આપણે લેમના ખરા જોરા અનેક દોષો શોધીને લે-
 મની નિંદા કરવા લાગીશું કે, છટ! છટ! હાહા એ અગ્રેજ
 લોક! એ તો દેવળ સ્વાર્થી છે! અરે એમણે તો દગાથીજ
 આપણો મુલક લીધો છે! એ પાપિષ્ઠોનાં વખાણુ શા માટે ક-
 રવાં જોઈએ? એ તો આપણા દુશ્મનો છે. વળી એ તો માંસખાઉ
 અને મદિરાપાની છે? એ લોક તો મહાકપટી છે! એ તો મીઠું
 મીઠું બોલીને આપણું લમામ કબ્જા હરાણુ કરવા ઇચ્છે છે! આ
 રીતે એક ગુણવાન પ્રજાની નિંદા કરી આપણે આપણી અયો-
 ગ્યતા સિદ્ધ કરીએ છીએ. પરંતુ જો આપણામાં ગુણાનુરાગ હોય
 તો આપણે લેમના ખરા ગુણોની પ્રશંસા સાંભળી 'પુરી થઈશું'
 અને કહીશું હા, એ લોકના ઉઘમ, સાહસ, ધૈર્ય, બળ, બુદ્ધિ
 અને પરાક્રમ ખરેખરા અદ્ભૂત છે અને એ ગુણોના જોરથી જ
 તેઓનું ભાગ્ય પ્રકાશ્યું છે; માટે એમની સંગત કરી આપણે
 પણ તેવા ગુણવાન થઈ જોઈએ. આપણા યુવાનોએ એવા સ-
 દ્ગુણી લોકોના મુલકમાં જઈ ત્યાં લેમના સહવાસથી લેમના ઉ-

તમ ગુણો પ્રદર્શ કરવા જ્ઞેષ્ઠ્યઃ આ રીતે ગુણાનુસારી પુરુષ બોલી ઉઠશે.

એમજ પરાયા ધર્મમાં કોઈ સફળગુણી પુરુષ હોય અને તેની પ્રશંસા થતી હોય તો આપણે તેના ઉપર મત્સર ન લાવતાં ગુણાનુસાર બતાવી આપવો જ્ઞેષ્ઠ્ય. દાખલા તરીકે, હિંદુ ધર્મમાં પ્રખ્યાતિ પામેલા યોગાચાર્ય મહર્ષિ પતંજલિનાં બહુ વખાણ થાય છે, તે સાંભળી આપણે તેના દોષો તરફ દષ્ટિ નહિ દેતાં તેના યોગ્ય ગુણો માટે યોગ્ય વખાણ કરીએ તો તેમાં કંઈ વાંધા જેવું નથી. કારણ કે એવા સફળગુણી પુરુષોને જનમાં 'માર્ગાનુસારી' ગણેલા છે, અને માર્ગાનુસારી જનના ગુણો અનુમોદવા માટે શ્રીમાન યશોવિજયજી મહારાજે 'ધર્મ પરીક્ષા' નામના ગ્રંથમાં સ્પષ્ટ વિવેચન કરેલું છે. વળી તેમણે પોતેજ પતંજલિ માટે નીચે મુજબ ઉત્તમ પ્રશ્નરત્ન વિશેષણ વાપરેલ છે:—

યદાહ ભગવાન પતંજલિ:

(ભગવાન પતંજલિ એમ બોલ્યા) આ રીતે પતંજલિને 'ભગવાન' એવું વિશેષણ આપીને જન ગ્રંથકારોએ તેમના તરફ પોતાનો સ્પષ્ટ રીતે ગુણાનુસાર જાહેર કર્યો છે, અને પરધર્મ તરફ કેવી ઉદાર ખુદિ રાખવી જ્ઞેષ્ઠ્ય તે બતાવી આપેલું છે.

આ રીતે પરધર્મી ગુણિજનોને માટે પણ ગુણાનુસાર વારણ કરવાનું ઘટિત છે, તો પછી સ્વધર્મી ગુણિજનો કે જે કદાચ

જૂદા જૂદા સંપ્રદાયોમાં અને જૂદા જૂદા ગરુડોમાં રહ્યા હોય
તેમના તરફ શા માટે ગુણાનુરાગ ધરતાં અટકવું નેહિયે?

દાખલા તરીકે, અનંતર ગરુડમાં શ્રી જિનવજ્રભસુરિ ઉત્તમ
વૈરાગ્યવાન અને ઉત્તમ વિદ્વાન થઈ ગયા છે; તેમને તપગરુડના
આચાર્યોએ ‘પ્રભાવક’ તરીકે ગણીને તેમનાં વખાણ કર્યાં છે.

આપું સ્પષ્ટ રીતે ઉત્તમ ધારણુ વિદ્યમાન છતાં કેટલાક
સાંકડા વિચારના જૈન બાંધવોને સ્વપક્ષના તીવ્ર આવેશના જોરે
ઉપરની વાત બારે પડતી જણાય તો તેઓ પ્રત્યે નમ્ર વિનંતિ
જે, આ બાબત સોળમી અને સત્તરમી સદીમાં ખુબ ચર્ચાપત્રી
છે, કે જે વખતે આપણા જૈનમાં ધર્મસાગર નામના ઉપાધ્યાયે
દરેક ગરુડવાળા તરફ હલકા શબ્દો વાપરીને બારે કલેપ ખડો
કર્યો હતો તેના નિર્ણયમાં શ્રી ભાવવિજય ઉપાધ્યાયે ‘શત્રિ-
શત્રુજલ્પ’ નામનો ગ્રંથ લખીને ધર્મસાગરની સાંકડી પોલ-
સિને જૈનશૈલીથી તદ્દન ઉલટી સાબિત કરી છે. તેમ
છતાં પણ પરાયા ગુણ ગાવાની વાત નાપસંદ હોય તેમણે
‘માન ધરી રહેવું’, પણ પરાઈ નિંદા કરીને વૈરવિરોધને ઉત્તેજન
આપવું એ તો તદ્દન અધર્મિત છે.

હવે ગ્રંથકાર એવું બતાવે છે કે, આ ભવમાં આપણે જેવા
અભ્યાસ પાડીએ તે પ્રમાણે પરલોકમાં આપણને તેનો બ-
હો મળે છે:—

મૂળ ગાથા

જં અભસેદ જીવો-ગુણં ચ વોષં ચ દિત્ય જમ્મમિ ।
તં પરલોપ પાવદ અભાસેણં પુણો તેણં ॥ ૮ ॥

અર્થ:—જીવ આ જન્મમાં ગુણ અથવા દોષમાંથી નહોતો
અભ્યાસ પાડે તે અભ્યાસે કરીને પ્રેરી પરત્વેકમાં હોને જ
પામે છે. ॥ ૮ ॥

ભાવાર્થ.

દરેક વાતને વારંવાર યાદ કર્યાથી તે આપણા અંતરંગમાં
હોય છે, એવું નામ અભ્યાસ છે. અભ્યાસથી સ્થિર સં-
સ્કાર થાય છે અને સંસ્કારના પ્રમાણે તે વસ્તુની
પુનઃ પ્રાપ્તિ થાય છે. આ સામાન્ય નિયમથી આપણે વિચાર
કરીશું તો માલમ પડશે કે, આ જીવમાં આપણે જે હમેશાં
ગુણ સંબંધી વિચારોને જ આપણા હૃદયમાં સ્થાપિત કરીએ
તો જીવાંતરમાં પૂર્વ સંસ્કાર પ્રમાણે આપણું હૃદય પ્રેરીને ગુણો
તરફ જ ખેંચાશે કે જેથી આપણને તે તે ગુણની પ્રાપ્તિ થશે.
પરંતુ જે આપણે અહીં દોષ સંબંધી વિચારો જ મનમાં સ-
સાવતા રહીએ તો પછી જીવાંતરમાં આપણને દોષની જ પ્રાપ્તિ થશે.

માટે આ ઉપરથી આપણે અહીં બહુ સાવધાન રહેવાની
જરૂર છે. અહીં લગારેક બૃહ કર્યાથી જીવાંતરમાં તેથી કેટલો
ઝેરલાભ થાય છે તે આપણે ખૂબ યાદ રાખવું જોઈએ, અને
હમેશાં સારી બાબતોનો જ અભ્યાસ પાડવો જોઈએ. પરની
નિંદા કરવી એ, પરાયા દુર્ગુણોની સોખત કર્યા
પ્રશંસક છે. પરનિંદા કર્યાથી પુરુને નુકસાન તો થવાનું હોય
તો જ થાય છે, પણ આપણને તો ચોક્કસપણે નુકસાન પહોં-
ચે છે, એ વાત ખૂબ લક્ષમાં રાખવી.

પ્રુદ આ ભવમાં પણ જેવો અભ્યાસ પાડીએ તેવું આપ-
ણું વસણુ થઈને તે પ્રમાણે સારાપણું અથવા નરસાપણું પ્રાપ્ત
થાય છે. કહેવત પણ છે કે—

“ જેવો આહાર તેવો ઓડકાર ”

તેથી જો આપણે પરાયા દોષો મનમાં તાકી તાકીને લે-
મની નિંદી કરીએ તો તે દોષો હળવે હળવે આપણા પોતાના
અંતઃકરણમાં ધામે નાખે છે, અને આપણે પરિણામે તે દોષો
નાં પાત્ર થઈએ છીએ. પૂર્વે કહેવામાં આવ્યું છે કે, મનુષ્યના ગુ-
ણદોષ સંસર્ગાધીન છે, તેથી સસંગથી તે સુધરે છે અને કુસં-
ગથી બગડે છે. હવે સસંગના માટે અહીં ઘોઠું વિવેચન આપીશું.

સસંગ.

સત્ર એટલે સારાનો, સંગ એટલે પરિચય-એ શબ્દાર્થ-
માં ધણો ભાવાર્થ રહેલો છે. સારા માણસો, સારા ગ્રંથો, સારાં
ભાષણો, સારા મેળાવડા, સારી મંળીઓ, સારી નિશાળો, સા-
રાં ક્ષેત્રો, સારા વિચારો, સારા નમુના, સારાં દૃષ્ટાંતો, સારા ગુ-
ણો અને સારા પદાર્થો: વિગેરે તમામ સારી વસ્તુઓને સત્ર
પદ્ધતી લક્ષિત કરી શકાય, તેહનો સંગ એટલે સામ્યત, પરિચય,
પ્રસંગ, અભ્યાસ, મનન, અવલોકન, નિવાસ, વગેરે અનેક રીતે

“ માણસનો સ્વભાવ જ છે કે અનુકરણ કરવું. સારા પા-
ખોટા ગુણુ જેટલા ઉપદેશથી આપી શકાતા નથી તેટલા દા-
ખલાથી આપી શકાય છે જૈન સૂત્રોમાં વાર્તાઓનો મોટો ભાગ
મુક્યો છે એનું કારણ પણ આજ હશે.

સંગે તે સસંગ. આ રીતે અનેક પ્રકારે સસંગનું સેવન કરી શકાય છે.

શાસ્ત્રમાં આર્યક્ષેત્રના જન્મને વખાણ્યો છે તે એટલાજ માટે કે તેમાં જન્મ થતાં આર્ય જનોના સંગનો વધુ લાભ મળે છે. એજ રીતે આર્ય દુગ તથા આર્ય વ્રતિના જન્મ માટે પણ સમજવું.

સસંગનો મહિમા અવર્ણનીય છે. જે બાળકના માઆપ સદ્ગુણી હોય છે, તેમના સદ્ગુણની છાપ તે બાળકના હૃદય પર પ્રકાશિત થાય છે. માટે જો આપણે આપણા બાળકને સદ્ગુણી બનાવવાં હોય તો પહેલાં આપણે જ સદ્ગુણી બનવું જોઈએ.

શિક્ષકને પણ સદ્ગુણી રહેવાની તોટલીજ જરૂર છે, કારણ કે તેઓના ગુણોની છાપ તેમના શિષ્યો પર પડે છે. એ સાથે બાળકના હાથમાં સારાં પુસ્તકો* જ રખાવવાં જોઈએ. બાળક એક બીજાના દુર્ગુણો શોધ તે ઈચ્છવા યોગ્ય નથી, તેથી એ દોષ જોવામાં આવતાં અટકાવવો જોઈએ, નહિ તો વધતી ઉંમર સાથે વધી પડીને તેમને કલ્યાણનાર મનુષ્ય બનાવશે.

* નાટકો અને નવલકથાઓ બાળકના હાથમાં મૂકવા કસ્તાં વિષનો ખ્યાલો મુકવો એ વધારે સારું છે. બાળકના હાથમાં કોઈ પુસ્તક મુકવા પહેલાં માઆપે કે શિક્ષકે તે પુસ્તકના ગુણ દોષ તપાસવા જોઈએ.

રાત અને દિવસ બાળકાનું મન સદગુણો તરફ જોડાયું
રહે તેવો યત્ન કરવો જોઈએ. સદગુણી બાળકાને ઉત્તેજન આપી
ઉમંગી રાખવાં જોઈએ.

બાળકામાં નિંદા અને ચાડી કરવાની કુટેવને મૂળથી અ-
ટકાવવી જોઈએ. તેમને ધર્મ સંબંધી તકરારી સવાલોને બદલે
ધર્મના અસા મૂળ સિદ્ધાંતો જ પ્રીતિપ્રવા જોઈએ. તેઓ એક
બીજાને મંદુર સંબોધનથી બોલાવે અને મંદુર વાણી બોલે
તેવો અભ્યાસ પાડવો જોઈએ.

નીતિમય શિક્ષણથી બાળકાના મનપર ધીમે ધીમે છાપ
પાડી તેઓને સદગુણી બનાવ્યાં હોય તો ભવિષ્યમાં તેઓ સ-
દગુણી નિવડી સુખી જીવંતી ભોગવે.

હવે અંધકાર એવું જણાવે છે કે, જે પુરુષ પારકા દોષ
બોલે તે પોતે ગુણી હોય તોપણ પોતાને નિર્ગુણી સાબિત કરે છે.

મૂળ ગાથા.

જો જંપફ પરદોસે-ગુણસયમરિઓ વિ મચ્છરમરેજં ।

સો વિડસાળ મસારો-પલ્લાલપુંજવ્વ પડિમાર ॥ ૧ ॥

અર્થ:—કાઈ પુરુષ પોતે સંકટો ગુણોથી ભરેલો છતાં પણ
મત્સરના આવેશથી પરાયા દોષ બોલે તો તે વિદ્વાન જનોમાં
પરાણના પુજા મારક દમ વગરનો જણાય છે. ॥ ૬ ॥

ભાવાર્થ.

મત્સર એ એક એવો દુર્ગુણ છે કે, તે સંકટો ગુણો ઉ-

પર પાણી ફેરવે છે. મત્સરી માણસ આખા જગતને પોતાનું
દેવી બનાવે છે, તેથી લેના બીજા ગુણોની કાંઈ પ્રશંસા કરતું નથી.

મત્સરી માણસ સાચી વાત કરતો હોય તો પંજુ લેનામાં
મત્સરીપણાનો આભાસ થતો હોવાથી તે તરફ કાંઈ લક્ષ
આપતું નથી.

એ જ રીતે મત્સરી માણસની વિદ્યા, મત્સરી માણસની
અમૃદિ વિગેરે તમામ બાબતો લોકમાં અપ્રીતિકારક થઈ પડે છે.

માટે ધર્મથી પુરુષોએ કદાપિ મત્સર ધરીને પારકા દોષો
બિલવા નહિ. એમ કરવાથી જ તેઓના ગુણો જગતમાં પ્રદા-
શીત થાય છે.

સહમ રીતે વિચારતાં માલમ પડશે કે, મત્સરી માણ-
સમાં જે ગુણો દેખાશે તે માત્ર બહારના આડંબરીજ હશે.
અંતરંગમાં તે માણસ નિર્ગુણી જ હશે. કારણ કે મત્સર
ધરવો એ ક્ષુદ્રપણું લક્ષણ છે, અને જલેનામાં ક્ષુદ્રપણું હોય તે
પુરુષ નીચ મનોવૃત્તિવાળો હોય છે. આવો માણસ ધર્મરતની
પ્રાપ્તિ માટે અયોગ્ય ગણાય છે. તો પછી લેમાં ગુણોનો વાસ્ત
કહાંથી રહે ?

ધર્મરત પામવાની યોગ્યતા માટે નીચેના એકવીશ ગુણોની
જરૂર રહે છે:—

૧ **અક્ષુદ્રપણું**; અર્થાત્ ગંભીર શુદ્ધિ, કે જલેના યોગે માણસ
ધર્મના ખરા સ્વરૂપને આજાબી મત્સર, ધંપો અને આડં-
કારથી દૂર રહી શકે.

૨ રૂપવાનપણું; અર્થાત મનોહર આકૃતિ, કે જાહેના યોગે તે લોકોમાં ધર્મની સારી છાપ પાડી શકે.

૩ પ્રકૃતિસામ્યપણું; અર્થાત હંડા સ્વભાવ, કે જાહેના યોગે તે ગરમ મિળજ નહિ રાખતાં શાંત રહી સામાના મનને આનંદિત કરી શકે.

૪ લોકપ્રિયપણું; અર્થાત જે જુગલ કામો લોકોને અપ્રિય હોય તેવાં કામોથી દૂર રહી લોકોની પ્રીતિના પાત્ર થઈ શકવાપણું.

૫ અકૂરપણું; અર્થાત વિરભાવથી રહિતપણું, કે જાહેના યોગે અપરાધી ઉપર કામો રાખી શકાય.

૬ ભીરૂપણું; અર્થાત પાપથી ડરતા રહેવાપણું, કે જાહેના યોગે પાપનાં કામોથી દૂર રહી શકાય.

આ રૂપ અને લક્ષ્મી એ બંને જન સાચા ધિકારતાં નથી, એ ધ્યાનમાં રહેવું જોઈએ. બન્ને, એક સંસારીને જરૂરનાં છે. બન્ને મહત્વ વધારનારા પદાર્થ છે. બંને મહત્વવાળા માણસ જેટલી અસરકારક રીતે ધર્મની અસર ખીળીને કરી શકે તેટલી અન્ય કોઈથી ભાગ્યેજ થઈ શકે છે.

રૂપ એ વળી તંદુરસ્તીનું સર્વશીકેટ છે. થોડાક અપવાદો બાદ કરતાં, પ્રાયઃ પારદર્શક સૌંદર્ય એ શરીરની તંદુરસ્ત હાલતનું જ પરિણામ છે. શરીરસુખાકારી અને શરીરસૌંદર્યની ધર્મોત્કર્ષમાં પણ જરૂર છે, એ જો યાદ રહે તો ધર્મ સમ્યન્ધી હાલમાં ચાલતી પ્રવૃત્તિ ધણે દરજ્જે સુધરી શકે.

७ અશઠપણું, અર્થાત્ નિષ્કપટીપણું, કે વહેના યોગે શ્વ
સરળ સ્વભાવ ધારણ કરી શકે.

૮ સુદ્ધાક્ષિણ્યપણું, અર્થાત્ પરને તુચ્છકાર નહિ કરવાનો સ્વ-
ભાવ, કે વહેના યોગે પરાઈ પ્રાર્થનાનો ભંગ નહિ કરતાં
તેનું કામ પાર ઉતારી શકાય.

૯ સમન્તગુપણું, એટલે શરમાળ ગુણ કે વહેના યોગે લી-
ધેલી સર્વ પ્રાંતજાનું પાલન કરી શકાય.

૧૦ દયાગુપણું, એટલે કરણા ગુણ, કે વહેના યોગે પરાયાં
દુઃખો ભેદ કરણા ભાવ ઉત્પન્ન થાય.

૧૧ મધ્યસ્થ હોઈને સૌમ્ય દૃષ્ટિપણું, અર્થાત્ રાગદ્વેષ સ-
હિત થઈને શાંત નગર રાખવાપણું, કે વહેના યોગે દોષ-
પ્રાદી નહિ થવાય.

૧૨ ગુણરાગીપણું, અર્થાત્ ગુણનુરાગ કે વહેના યોગે પરાવા
ગુણો ભેદ પ્રમાદ પામી શકાય.

૧૩ સાત્કથપણું, અર્થાત્ સાત્ત્વ ગુણે પ્રિય બેલકથપણું.

૧૪ સુપક્ષપણું, અર્થાત્ કુટુંબને કેળવી સુધાનવાપણું કે વહેના
યોગે તેઓ સારા કામમાં મદદગાર થાય.

૧૫ સુદીર્ઘદર્શિપણું, અર્થાત્ લાંબી નગર, કે વહેના યોગે પ-
રિણામસુંદર કાર્યો કરી શકાય.

૧૬ વિશેષજ્ઞપણું, અર્થાત્ વિવેક, કે વહેના યોગે હિતાહિત

તથા સત્યાસત્યની પરીક્ષા કરી શકાય, તથા ગુણ દોષ જાણી શકાય.

૧૭ વૃદ્ધાનુગામિપણું, અર્થાત્ વૃદ્ધજનોના પગલે ચાલવાપણું કે જાહેના યોગે અનુભવી વડીલોએ દોકરો આપીને મેળવેલી શુદ્ધિનો લાભ સહેલાઈથી મેળવી શકી શકાય.

૧૮ વીનીતપણું, અર્થાત્ માતા પિતા તથા ગુરુજનોનો વિનય કે જાહેના યોગે તેઓની પ્રીતિ મેળવી શકાય.

૧૯ કૃતજ્ઞપણું, અર્થાત્ કરેલા ઉપકારને યાદ રાખવાનો ગુણ કે જાહેના યોગે તેનો બદલો વાળી શકાય.

૨૦ પરહિતાર્થકારિપણું, અર્થાત્ પરાપકારીપણું કે જાહેના યોગે સ્વાર્થ રાખ્યા વગર પરાપકાર કરી શકાય.

૨૧ લબ્ધલક્ષ્યપણું, અર્થાત્ દરેક કામ ચિત્ત દૃઢતા કરવાનો ગુણ કે જાહેને લીધે કામ થતી સારી રીતે સાંગીપાંગ પાર ઉતારે.

આ એકત્રીસ ગુણોવાળો પુરુષ ધર્મજન પામવાને યોગ્ય થાય છે. પણ મનસરી પુરુષમાં એ બધા ગુણોનો અભાવરૂપ દેખાય થઈ પડે છે, તેથી તે ધર્મને અયોગ્ય બની રહે છે.

હવે અંધકાર કહે છે કે, જે પુરુષ દુષ્ટભાવથી પારકા છતાં અછતા દોષ ઓલી બતાવે તે પોતાને નિરર્થક પાપમાં ઉતારે છે:

ભૂળગાથા.

જો પરદોષે ગિણહ-સંતાસંતે વિ ઉદ્ઘભાવેણં ।

મો અપ્પાણં બંધ-પાવેણ નિરર્થક પાપમાં ઉતારે છે ॥ ૧૦ ॥

અર્થ.

જે પુરુષ દુષ્ટભાવથી છતાં કે અજ્ઞતા પરાયા દોષ ગ્રહણ કરે તે પોતાના આત્માને નિર્થક પાપથી ભેદે છે. ॥ ૧૦ ॥

ભાવાર્થ.

પાપ એ રીતે કરાય છે:—એક તો ઉદ્ધરનિર્વાહ અજ્ઞાવવા માટે વેપાર ધંધા અગર ખેતીવારી કરતાં આપણને કેટલુંક પાપ કરવું પડે છે તે. આ પાપ ન કરીએ તો આપણો નિર્વાહ આવી શકે તો નથી તેથી હું આપણો કંઈક અર્થ સિદ્ધ થતો હોવાથી તે સાર્થક પાપ ગણાય છે; પણ બીજું નિર્થક પાપ જે કરવામાં આવે છે તે બહુ બુદ્ધ છે, કારણ કે હું આપણો કરો સ્વાર્થ સિદ્ધ થતો હોતો નથી, ત્યારે તેવું પાપ કરવાની જરૂર શી છે ?

પરાયા છતાં અજ્ઞતા દોષ બોલવા એ નિર્થક પાપ છે. તે કરવું એ કવચ નીચ વૃત્તિ બતાવે છે. પરાયા દોષ બોલવાથી આપણને કંઈ નફો મળતો નથી, કિંતુ બહેના આપણે દોષ બોલીએ હું બનવામાં તે વાત આવે તો આપણો વિરોધી થાય છે. કદાચ તે સામે માણસ સફળથી હોય તેથી પોતાની નિંદા સાંભળીને પણ શાંત રહે, તોપણ આપણે તો આપણા દુષ્ટકામથી પાપીય બનીએ જ છીએ. માટે પરાયા માણસના છતાં દોષ બોલવામાં પણ પાપ છે તો પછી અજ્ઞતા દોષ બોલવા હું આપણે તો મહાપાપ જ છે એમાં શું સમજાવવું ?

આપણે જ્યારે પરાયા દોષ બોલીએ છીએ ત્યારે ઘણી વખત આપણે તો સાચી વાત કહીએ છીએ એમ માની આપણા મ-

નમાં જમી રહેલા મત્સરને ઓળખી શકતા જ નથી; પણ આપણે વિચાર કરીશું તો માલમ પડશે કે પરાયા દોષો બોલવામાં આપણું મન જે આનંદ પામે છે તે ખુદ મત્સર શિવાય શી રીતે બની શકે ?

પરાયા અવગણો બોલીને આપણી હલને આપણે અપવિત્ર કરવાની સાથે આપણા મનમાં મલકાઈને મનને મત્સરથી મંદિત કરીને જે નિર્ચયક પાપ બાંધીએ છીએ તેનો છુટકારો જ હજી મુશ્કેલીએ થાય છે.

પરનિંદામાં ઘણો ભાગ તો અસત્યનો જ હોય છે. ઘણીવાર તો શકને લીધે પરનિંદા કરવામાં આવે છે અને ખરા ખોટાની પક્ષી ખાત્રી શિવાય જ પરાઈ નિંદા અલાવવામાં આવે છે. આવી નિંદાને અંગે વગર વિચારે સામા ઘણી ઉપર અનેક જોમ લઈ જઈ લેને વગોવવામાં જ આપણી બહાદુરીનો ઉપયોગ કરાય છે, અને આવા આવેશમાં ચ્હોટી ઘણી વેળા સામા ઘણી નિર્દોષ છતાં લેના ઉપર દોષારોપણ કરી આપણે નિંદાની સાથે હા અભ્યાસવાનતા પાપને પણ મારે જોડી લઈએ છીએ કે જોડેને માટે શાસ્ત્રકરોએ અનેક દર્શાવે આવી બધા મારાં જાણ વર્ણવ્યાં છે.

આપણે દ્રાઈ ઉપર કદું આજ ચ્હોટાવાંએ તરારે આપણા મનમાં તો મજા થાય છે, પણ સામા ઘણીના મનમાં આપણા તે કામથી કેટલું દુઃખ લાગતું હશે ? જો દ્રાઈ આપણા ઉપર ખોટું આજ ચ્હોટાવી આપણી ફજેતી કરે તો આપણા મનમાં જે લાગણી ઉત્પન્ન થાય તે વિચારીએ તો પરાઈ નિંદા છોડીજ દઈએ.

આ રીતે વળી ધણીવાર કાઠ માણસ અમુક અપેક્ષા રાખી અમુક કાર્ય કરતો હોય ત્યારે તેની તે અપેક્ષાથી આપણે જોખળર હોઈ તેની નિંદા કરવા કરતા માંડીએ છીએ તેવે પ્રસંગે પણ આપણી નિંદા અસત્યતાથી જ છવાયલી હોય છે.

હવે કાઠ વેળા સામા માણસનાં આપણે ખરેખરાં કપણે યોલીએ તોપણ તેને (સત્ય છતાં પણ) શાસ્ત્રકારોએ અસત્યજ ગણ્યું છે. શ્રીમાન હેમાચાર્ય યોગશાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે:—

“तत्तथ्यमपि नो तथ्यमद्रियं चाहितं च यत्”

અર્થાત જે વાત કાઠને અપ્રીતિજનક હોય અગર અદિતકતાં હોય તે વાત સાચી હોય તો પણ સાચી ન ગણવી.

આમ હોવાથી, આપણે કયા નિયમે પ્રવર્તવું તે સમ્બન્ધમાં અંધકાર સર્વ બાબતોમાં સાધારણ રીતે લાગુ પડતો (સામાન્ય) નિયમ બતાવે છે કે:—

મૂળ ગાથા.

तं नियमा मुत्तव्यं-जस्तो उपज्जय कसायणी ।

त वक्तुं धुरिज्जा-जेणो वसमो कसायाणं ॥ ૧૧ ॥

અર્થ.

જાહેનાની કપાયરૂપ અગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય તે કામને ચોક્કસપણે છાડી દેવું અને જાહેનાથી કપાયો કપે તે વસ્તુ ધારણ કરવી. ॥ ૧૧ ॥

ભાવાર્થ.

ચિત્તને મલિન કરનાર તે કપામ. કપાય ચાર છે:—કાષ,

માન, માયા અને લોભ. આ ચારે કપાલ, રાગ અને દ્વેષ એ
બે મૂળમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, અને રાગ અને દ્વેષ એ જ
દુઃખનાં મૂળ છે.

ચિત્તની શાંતિને કપાલો બાળીને લાસ્ત્ર કરે છે, માટે કપા-
લોને અગ્નિની ઉપમા આપી શકાય. અગ્નિની સામગ્રી મળ્યાથી
અગ્નિ જેમ લડકા લઈ ઉઠે છે તેમ કપાલોની સામગ્રી મળતાં
તેઓ પણ ઝટ લડકા લઈ પ્રદીપ્ત થાય છે.

બળતાણુ પૂરવાથી અગ્નિ વધ્યા કરે છે અને તેના પર પા-
ણીનો મારો ચલાવવાથી તે શાન્ત પડે છે; તેમ કપાલો પણ
અમુક કારણોથી વધતા બળ્ય છે અને અમુક કારણોથી ઘટતા
રહે છે. એથી શાસ્ત્રકારોએ જણાવ્યું છે કે, જે રીતે કપાલો
વધે તે રીતથી દૂર રહેવું અને જે રીતે કપાલો ઓછા પડે તે
રીતને ધારણ કરવી.

આ નિયમ બહુ જ ઉમદા છે. દરેક ધર્મમાં જો જ ઉપદેશ
છે કે, કામક્રોધને ઓછા કરવા. આ નિયમને બરોબર પાળવામાં
આવે તો જગતપર શાંતિનું સામ્રાજ્ય પથરાય, અને સઘળા
કલેષ કંકાસ, વૈર વિરોધ, લડાઈ ઠંડા, હોંસાતોસી વિગેરે અનર્થો
થતા બંધ પડે.

આ ઉત્તમ નિયમને અનુસરીએ તો કાઈની પણ નિંદા આ-
પણે કરીશું નહિ; કારણ તેમ કરતાં તો આપણા અને સામાના
કપાલો વધવાનો સંભવ તરત ઉભો થાય છે. માટે આ નિય-
મને આપણે અપણા મનમાં ગોખી ગોખીને ઠસાવી

રાખવો જોઈએ, કે જેથી આપણું મન સદા શાંત રહી શકે.*

હવે કદ કદ રીતોથી કયા કયા કયાઓ વધે છે તેનો વિચાર કરીએ. પરનિદા કરવાથી ક્રોધ વધે છે, મદ કરવાથી માન વધે છે, ખાલી કીર્તિના ભૂખ્યા થવાથી માયા વધારવી પડે છે, ઇદ્રિઓપર કાણુ નહિ રાખ્યાથી લોભ વધી પડે છે; માટે શાસ્ત્રમાં છ દુશ્મનોને જીતવાનું લખ્યું છે, જે છ દુશ્મનો નીચે મુજબ છે.

કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને હર્ષ એ છ અંતરગારિ એટલે અંદરના દુશ્મન છે. કામના જોરથી બ્રહ્મચર્યનો ભંગ થાય છે, ક્રોધના જોરથી ક્ષમાનો ભંગ થાય છે, લોભના જોરથી સતોપનો ભંગ થાય છે, મોહના જોરથી વિવેકનો ભંગ થાય છે, મદના જોરથી ક્લિયનો ભંગ થાય છે, અને હર્ષના જોરથી ન્યાયનો ભંગ થાય છે. માટે આ છ દુશ્મનોને અવશ્ય વશ કરવા જોઈએ.

છ દુશ્મનોને જીત્યાથી આપણા હૃદયમાં તેમજ આપણી પ્રવૃત્તિમાં નીચેના દશ ધર્મ પ્રગટે છે:—

ક્રોધ જીતાયાથી ક્ષાંતિ એટલે ક્ષમા ગુણ પ્રકાશ પામે છે,

* ચિત્તશાન્તિ (Equilibrium of mind) માટે આ ઉત્તોત્તમ યાત્રી છે. અને આત્મોન્નતિ માટે ચિત્ત શાન્તિ એ પહેલા નંબરની જરૂરીઆતની ચીજ છે.

જાહેને યોગે આપણે આપણા ગમે તેવા અપરાધીને પણ મા-
રી બધી આપણા ચિત્તને શાંત રાખી શકીએ છીએ.

મદ્રે વા માન જીતાયાથી માર્દવ એટલે નમ્રતા ગુણ પ્રાપ્ત
થાય છે. એના પ્રતાપે આપણે વિનીત ગઈ આપણા ગુરુજનો-
ની પ્રીતિ મેળવી શકીએ છીએ.

માહ વા માયા જીતાયાથી આર્જવ એટલે સરળતા ગુણ
પ્રગટે છે, એના યોગથી આપણે સરળ ભાવે વિવેકપૂર્વક સાદા
રહીને દગાપ્રપંચથી દૂર રહી શકીએ છીએ.

લોભ જીતાયાથી મુક્તિ એટલે સતોષ ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે;
તેના યોગથી આપણે ચોરીથી અથવા અન્યાયથી દ્રવ્યોપાર્જન
કરતા અટકી આપણી જે સ્થિતિ હોય તેમાં સતોષ માની
આનંદિત રહી શકીએ છીએ.

ક્રમ અને હર્ષ જીતાયાથી અને એકંદરે છએ અંતરંગ
શત્રુઓ જીતાયાથી તપ, સંયમ, સત્ય, શૈત્ય, આર્કિચન્ય, અને
અભય નામે છ ગુણો પ્રકાશ પામે છે.

(૧) એ છ ગુણો પૈકી પહેલો તપ એટલે કષ્ટસહન તે જે
પ્રકારે છે; અભ્યંતર અને બાહ્ય. અભ્યંતર કષ્ટસહન છ
પ્રકારે છે. પાપના માટે પશ્ચાત્તાપ કરવો, વિનય કરવો, માંદાની
માવજત કરવી, વિદ્યાભ્યાસ કરવો, ધ્યાન ધરવું, અને શરીરને
સ્થિર કરી સમાધિલીન થવું, એ રીતે છ પ્રકારે અભ્યંતર તપ
છે. આવી રીતના અભ્યંતર કષ્ટસેવન શિવાય જ્ઞાન
તથા ધ્યાનની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી; માટે આજસુ

નહિ થતાં અને ઉપસર્ગ તથા પરિસહોથી નહિ ડરતાં, સખ કષ્ટ સહન કરીને પણ, જ્ઞાન દર્શન અને આર્યની વૃદ્ધિ કરવા માટે ઉપર મુજબના તપની ખાસ જરૂર છે.

હવે બાહ્યતપના છ પ્રકાર આ મુજબ છે:—આહાર ત્યાગ કરી ઉપવાસ કે એકાસણાં કરવાં, બ્રૂખ કરતાં ઊણું ખાવું, અમુક ચીજોનો ત્યાગ કરવો, કાયાને ટાઢ તડકાથી કસવી, અને ઈંદ્રિયોને વશ રાખી ગુણ વિગેરે એકાંત સ્થળે વસવું એ રીતે છ પ્રકારે બાહ્ય તપ થાય છે.

(૨) સંયમ એટલે ઈંદ્રિયોને વશ રાખી લેખને સન્માર્ગે પ્રવર્તીવી પાપ કર્મથી દૂર રહેવું.

(૩) સત્ય એટલે સાચું બોલવું.

(૩) શૌચ એટલે મન વચન અને કાયાને પવિત્ર રાખવાં. મનથી દુષ્ટ ચિંતન નહિ કરવું, વચનથી દુષ્ટ વચન નહિ બોલવું, અને શરીરથી દુષ્ટ કામ નહિ કરવું.

આ રીતે દશ પ્રકારના ઉત્તમ ગુણો ધર્મનાં ખરેખરાં અંગ છે, તે પ્રાપ્ત થાય તેમ આપણે યત્ન કરવો જોઈએ. આ દશ પ્રકારના ધર્મને માટે જ સઘળી શાસ્ત્રરચના થઈ છે. આવા સર્વમાન્ય ધર્મગુણો તરફ બેદરકાર રહીને આપણે કીચાકાંડ-તકસરી બાબતોના વાંધા ઉભા કરી અરસપરસ મતસરી બની રુણાતુરાગથી વેગળા થઈએ એ બહુ શોચનીય છે.

હવે અંધાર આટલે સૂધી આપેલી શીખામણોનો સારો-શ કહે છે:—

મૂળ ગાથા.

જહ રચ્છહ ગરુયત્તં—તિહુયણમજ્જંમિ અણ્ણો નિયમા ।
તા સવ્વપયત્તેણ—પરદોસવિજ્જણં કુણહ. ॥ ૧૨ ॥

અર્થ:—

જે તહમે ત્રણ જગત્ની અંદર પોતાની મ્હોટાઇ મેળવવા
અરેખર ઇચ્છતા હો, તો સર્વ પ્રયત્નથી પરાયા દોષોની નિંદા
કરવાનું પૂરતી રીતે વર્જન કરો. ॥ ૧૨ ॥

ભાવાર્થ.

દરેક માણસને એવી કુદરતી ઇચ્છા રહે છે કે, આપણે
મહાન ગણાઈએ તો સારું. આ ઇચ્છાથીજ આપણે દરેક કામ
પાર પાડી મ્હોટાઇ મેળવવા મથન કરીએ છીએ, અને જાંચો
નાંખર મેળવવા ચત્રવાન રહીએ છીએ. આ એક આપણું ઇ-
ચ્છાબળ છે; તેનો સદુપયોગ કરવામાં આવે તો તેથી સારાં ફળ
મેળવી શકાય છે. પણ આપણે અજ્ઞાનના જ્વરે તે બળનો જ્વરે
દુરુપયોગ કરીએ છીએ ત્હારે તે ઇચ્છાના જ્વરે મદમત્સર કર-
વામાં ફસી પડી ઇચ્છાનુકૂળ ફળને બદલે તેથી વિરુદ્ધ ફળ મે-
ળવીએ છીએ.

અરેખર અજ્ઞાન લાયકર છે. ઉપયોગી શક્તિઓ અજ્ઞાન-
થી બરબાદ થાય છે, એટલુંજ નહિ પણ તેઓ અનર્થજનક
થઇ પડે છે.

અજ્ઞાનથી જ મત્સર-ઈર્ષ્યા, વૈરવિરોધ, કલહકંકાસ વિગેરે

ઉત્પન્ન થાય છે. અજ્ઞાનથી જ ધર્મનું ચક્રવ્યવસ્થા સમજવામાં નહિ આવતાં કેવળ બાહ્યમારપર ચઢીને બહાંકારમાં છુટાય છે. અ-
અજ્ઞાનથી જ ધર્મના બહાને દુરાચારનો વધારો કર-
વામાં આવે છે. અજ્ઞાનથી જ ખરા જોડાની પરીક્ષા વિના
દેખીતી રીતે જોડી વાતોને સત્ય દર્શવી ખરા સત્યથી વેગળો
રહેવામાં આવે છે, અને અજ્ઞાનથી જ ગુણોના તરફ
બેદરકાર રહીને દોષોને ગુણ તરીકે માનવામાં આવે છે.

અજ્ઞાનના જોરે જ અશ્લીપુરુષોના ગુણો નહિ દેખાતાં જોષો
દેખાવા માંડે છે, કિંબંહુના—આ જગતમાં અજ્ઞાન સમાન
આપણો કોઈ શત્રુ નથી.

આ અજ્ઞાનના જોરથી આપણે એમ સમજીએ છીએ કે
ખીજને હલકા પાડવાથી આપણી મંદાદર્શ વધશે. એમ ધારી
આપણે ખીજની નિંદા કરવા તૈયાર થઈએ છીએ પણ ક્યાર
જ્ઞાનદષ્ટિ ઉઘાડીને જોવામાં આવે તો તરત માલમ પડે કે, ખી-
જને હલકા પાડવાથી આપણી જ હલકાઈ થાય છે અને ખી-
જની નિંદા કરવાથી આપણી જ મંદાદર્શ થતી અટકે છે;
કારણ કે, તેમ કરવા જતાં આપણે પોતેજ આપણા મનની
નીચ વૃત્તિની લોકોમાં સર્જિતી કરી આપીએ છીએ.

માટે સમ્યક્જ્ઞાન થયા શિવાય માણસ આંધળો છે. જ્ઞાનના
પ્રતાપે જ જગતમાં શું ખરું છે અને શું જોડું છે તેની ખ-
બર પડે છે, જ્ઞાનના અગ્રે જ આપણને શું કર્તવ્ય છે અને શું
અકર્તવ્ય છે તેનું જ્ઞાન થાય છે.

આ કારણે આપણામાં સમ્યક્ જ્ઞાન ફેલાવવાની ખાસ અ-
ગત્ય રહેલી છે. આપણા ભાઈઓને, આપણી બહેનોને, આપણાં
બાળકોને, અને આપણા સમાજમાં આવતા દરેક મનુષ્ય પ્રાણીને
સમ્યક્જ્ઞાન આપી ધર્મનું રહસ્ય શામાં રહેલું છે, તે સમજાવ-
વાની જરૂર છે. જ્ઞાનનો વધારો થવાથી પોતાની મેળે દુર્ગુણ
તરફ અભાવ ઉત્પન્ન થઈ ગુણાનુરાગ ઉત્પન્ન થશે. કારણ કે જ્ઞાન
એ ગુણાનુરાગનું બીજ છે. જ્ઞાન શિવાયની ક્રિયા નિષ્ફળ
કહેવાય છે તે એ જ કારણને લીધે કે, તેવી જ્ઞાન વખતની
ક્રિયા કરવાથી અંતરંગમાં રાગદ્વેષનો પરાજય થતો નથી.
શાસ્ત્રકારોએ પોકારી પોકારીને કહેલું છે કે;—

પદમં તાળં-તઓ દયા.

અર્થાત્, પહેલું જ્ઞાન હાંસલ કરવું જોઈએ અને ત્યાર
પછી તહેના બળે દયા પાળવી જોઈએ. આ રીતે જેન
ધર્મમાં જ્ઞાનને સૌથી પહેલાં દરજ્જે આપવામાં આવ્યો છે,
એટલું જ નહિ પણ શ્રી હરિભદ્ર સૂરિએ ‘યોગ દષ્ટિ સમુ-
ચ્ચય’માં લખ્યું છે કે;—

ક્રિયાહીનસ્ય યદ્ જ્ઞાન-જ્ઞાનહીનસ્ય યા ક્રિયા ।

અનયો રંતરંજ્ઞેયં-માનુષ્યોત્તયો રિવ ॥

અર્થાત્, એક પુરુષ ક્રિયારહિત છતાં જ્ઞાનવાન છે અને
બીજો જ્ઞાનરહિત છતાં ક્રિયાવાન છે તે બેમાં સૂર્ય અને ખગ્વા
જેટલો તફાવત છે. આ ઉપરથી જ્ઞાનની કેટલી અગત્ય છે તે સ્પષ્ટ
જણાઈ રહે છે. માટે આજકાલ પુરુષ વર્ગ તથા સ્ત્રી વર્ગમાં

ધર્મ સંબંધી સમ્યક્ જ્ઞાન પ્રેલાવવા માટે આપણા તમામ ધર્મગુરુઓએ તેવા સમ્યક્ જ્ઞાનનો ઉડો અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે. ધર્મ સંબંધી સમ્યક્ જ્ઞાન કંઈ સંસ્કૃત કે પ્રાકૃત ભાષા બહુવાચી અથવા વ્યાકરણ-કોષ કે ન્યાય ભણી જવાથી આવી શકતું નથી*

પણ હેને માટે એજ ઉપાય છે કે ધર્મ સંબંધી જે જે મૂળ મુદ્દાઓ છે તે સંબંધે લક્ષ રાખીને, નીતિની વૃદ્ધિ અને સત્ય વાતનો સ્વિકાર કેમ કરી શકાય હેનો વિચાર કરીને, દેશકાળાનુસારે ધર્મશોધન કરી, જાંડું જ્ઞાન મેળવી દરેક ઉપદેશમાં હેની પુષ્ટિ કરીને લોકોનાં મન નીતિ તરફ દોરવાં જોઈએ.

હાલના જમાનામાં તો, મ્હોટાં મ્હોટાં સૂત્રો અને ગ્રંથો-માંથી નીતિનાં વાક્યોને તારવી કલાડીને પ્રચલિત દેશી ભાષામાં

* ભાષા જ્ઞાન અને તત્વજ્ઞાન એ બે જુદીજ વાતો છે. ધણાએ વિદ્વાનો સંસ્કૃત-પ્રાકૃત-યાવની આદિ ભાષાઓ બોલે છે, પણ તત્વથી તદ્દન અજાણ્યા હોય છે; અને માતૃભાષા પણ શુદ્ધ જોલી ન બોલુનારમાં કોઈ વખત તત્વજ્ઞાનનો જાંડાર જોવામાં આવે છે. ભાષા જ્ઞાન કે જોખણીઆ સૂત્રજ્ઞાનવાળા ધણાએ વિદ્વાનોએ ધર્મને નામે હિંસા ઉપદેશો છે અને અભણુ દેખાતા ધણાએ 'પરમહંશો'એ ઉચ્ચતમ પ્રકારની દયાનો પ્રચાર કર્યો છે. માટે મગજ શક્તિ કરતાં હૃદયશક્તિ ધર્મમાં પહેલા નંબરની જરૂરીઆત ધરાવનારી ચીજ છે.

રહેમને ગોઠવીને ન્હાની પણ ખાસ ઉપયોગી પોથીવ્યા તૈયાર
 કરી તે લોકોમાં ફેલાવવી જોઈએ કે જોથી લોકોની
 નીતિ સંબંધી સુધારણા થાય. કારણ કે, ખીજા નહવરે ઉપદેશ
 કરતાં નીતિ સંબંધી એક વાક્ય મળુ જે બરાબર કે-
 સાવવામાં આવે તો તે વધુ ફાયદો કરે છે. **મહુ સાંભળના**
કરતાં થોડું પણ ઉપયોગી સાંભળીને તે મહુ કરવું
 એમાં વધુ ડહાપણ છે. આપણે લોકલોકની ઝીણી ઝીણી
 વાતો સમજવા આચારોડ કર્યાં કરીએ અને 'સાચું બોલવું'
 એટલા વાક્યને એક છુલો પડી રહેવા છત્રે તો એથી આ-
 પણ શી રીતે દહાડો વળે?

માટે સદગુણોનું સમ્યક્ જ્ઞાન મેળવીને તે તે ગુણો પાળ-
 વાથી જ આપણે ઉદ્ધાર થશે. આપણે સંસારને ત્યજીને મુની
 બનીએ કે સંસારી તરીકે કાયમ રહીએ: એમાંથી ગમે તે સ્થિતિ
 પસંદ કરીએ પણ નીતિમાન થયા શિવાય કંઈ પણ કાર્ય
 સિદ્ધ થનાર નથી.

હવે મંથકાર છ પ્રકારના પુરોહિતોનું સ્વરૂપ બતાવતા ખાતર
 મહેલાં લેખનાં નામ આપે છે;—

મૂળ મંથા.

ચંડહા પસંસણિજ્ઞા-પુરિસા સંવુત્તમુત્તમા લોપ,
 ઉત્તમઉત્તમ ઉત્તમ-મજ્જિમમાયા ચ સંચોસિં ॥ ૧૩ ॥
 જે અહમ અહમ અહમા-ગુરુકમ્મા ધમ્મવર્જિજ્ઞા પુરિસા,
 તે વિય ન નિવણિજ્ઞા-નંકતુ વચ્ચા તેસુ કાયવચ્ચા ॥ ૧૪ ॥

અર્થ:—

આ જગતમાં ચાર પ્રકારના પુરુષ સર્વેને પ્રશંસા કરવા યોગ્ય છે;—એક સર્વોત્તમોત્તમ, બીજા ઉત્તમોત્તમ, ત્રીજા ઉત્તમ, અને ચોથા મધ્યમ. ॥ ૧૩ ॥ (ઉપરાંત) માંચમા અધમ અને છઠ્ઠા અધમાધમ એ સારેકર્મી અને ધર્મવર્ણીત હોય છે, છતાં તેઓની પણ નિંદા ન કરવી જોઈએ. કિંતુ તેઓ ઉપર દયા ખારવી જોઈએ. ॥ ૧૪ ॥

સાધાર્થ.

પુરુષોત્તમી બ્રહ્મચર્ય પાડવી હોય તો હોમના ત્રણ પ્રકાર પડે:— (૧) ઉત્તમ, (૨) મધ્યમ, અને (૩) અધમ; છતાં ઉત્તમ પુરુષોત્તમ પાંચ ત્રણ વર્ગ પડાય છે;—એક સર્વોત્તમોત્તમ, બીજા ઉત્તમોત્તમ, અને ત્રીજા ઉત્તમ. મધ્યમનો એક જ ભેદ રાખવામાં આવેલો છે. અધમ પુરુષના બે ભેદ પાડી શકાય, અધમ અને અધમાધમ. આ રીતે છ પ્રકારના પુરુષો હોઈ શકે. એમાં ત્રણ પ્રકારના ઉત્તમ અને મધ્યમ મળી ચાર પ્રકારના પુરુષ તો સર્વ કામને બિનપ્રશરે પ્રશંસવા યોગ્ય છે. શિવાય અધમ અને અધમાધમ. એ પ્રકારના પુરુષો જા કર્મ અને ધર્મહીન હોવાથી તેઓની પ્રશંસા કંઈ કી શકાય નહિ, અને હોમની નિંદા તો ન જ કરવી જોઈએ. કરણ કે તેઓ તો આપણી દયાના પાત્ર છે એટલે કે હોમનાપર તો આપણે દયાભાવ ધરવાનો છે, અને તેવા જાવ રાખીને હોમને પણ બાધ આપી સુધારવાના છે. હવે જો હોમની નિંદા કરીએ તો હોમનાપર આપણી દયા શી રીતે રહે ?

આ પરથી ખુલ્લું સમજાય છે કે, જ્યારે આપણે કોઈના નિંદા કરીએ ત્યારે તેના તરફ આપણી દયા સ્વી શક્તી નથી. કારણ, જો તેના તરફ દયા હોય તો તેની નિંદા કરાય જ કેમ ? કોઈની પણ સાગણી દુઃખવતી એ દયાભાવથી વિરુદ્ધ કામ છે. માટે નિંદા કરવી એ દયાળુ પુરુષનું કામ નથી.

ત્યારે આપણે જીવદયા પાળવા માટે પ્રતિજ્ઞા લઈને પરનિંદા કરવાથી પાછા ન હટીએ તો આપણી સી-ધેસી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થાય છે એ વાત સિદ્ધ થાય છે. માટે પરનિંદા કરવી એ પરને પીડા આપવા બરાબર છે; તેથી દયાની દ્રષ્ટિએ પણ આપણે પરનિંદાથી દૂર રહેવું ધટે છે.

અહીં પ્રસંગે દયા સંબંધી થોડું વિવેચન જરૂરી છે.

દયા એ ધર્મનું મૂળ છે. એટલે કે દયાભાવના બેઠથી જ ધર્મની સ્થાપના થઈ છે અને દયાભાવ વધારવાનો જ તેનો ઉદ્દેશ છે. દયા એટલે પરના દુઃખે દૂર કરવાની સાગણી. આ એક ઊંચામાં ઊંચી મનોવૃત્તિ છે, કે જ્યારે આધારે નિઃસ્વાર્થપણે પ્રેમપૂર્વક પરાયા દુઃખો ટાળવા માટે પ્રયત્ન કરી શકાય છે.

દયામાંથી જ સઘળા સદ્ગુણો ઉદ્ભવે છે, તેથી દયાને સર્વે ધર્મોમાં પહેલું સ્થાન અપાયું છે. કહેવત આલે છે કે--

“દયા ધર્મનો મૂળ છે”

દયાને સીધે જ સ્વયં બોલાય છે, દયાને સીધે જ ન્યાય-શક્તિ મળે છે, દયાને સીધે જ પરસ્ત્રીયમનથી દૂર રહેવાય છે.

આ રીતે જગતમાં જે જે લક્ષાં કામો કરવામાં આવે છે તેહું
મૂળ દયામાં રહેલું છે.

આ દયાદત્તિ જો મનુષ્યોમાં ન હોય તો કાઈ કામને સ-
હાય આપશે નહિ, સારાં કામો માટે પણ કાઈ એક બદામ
અર્થે નહિ, સૈં કાઈ સ્વાર્થી થઈ બીજાને મારી નાખ-
વાનો પ્રયત્ન કરશે અને એકંદરે જગતમાં અન્યવસ્થા થઈ લું-
ટરાટ, લડાઈ, કાપાકાપી, અદાવત, નિંદા વિગેરે અનેક દુઃખો
અને દુઃકૃતો ફેલાવે અને આશાંતિમય જગત થઈ પડશે.

માટે દયાદત્તિને દૂરથી રીતે બળવી રાખવી જોઈએ. પૂર્વે
વર્ણવેલી ગેત્રી, પ્રભાદ, કરુણા અને મા'યસ્થ એ ચાર ભાવ-
નાઓ ખુદ 'દયા'ની જ ચાર શાખાઓ છે, અને તેટલા
માટેજ તેમને ધર્મના મૂળ પાયા તરીકે જણાવેલી છે.

આપણા જૈન લાઠીઓમાં જન્મથી જ દયા શુણ તરફ
સાફ વળણ રહે છે તે પ્રશંસનીય છે. છતાં પરનિંદા, કન્યાવિ-
ક્રય તથા ઘેર રાખેલી ગાય ભેંસાનાં વાછરડાંઓ તરફ રાખ-
વામાં આવતી બેદરશરીઃ એ વિગેરે દયાહીન કાંઈમાં તેમને
દગતા જોઈ ખચિત આપણને ખેદ થાય છે કે, આવો ઉત્તમ
મનુષ્યલવ પાત્રી તથા આવો દયામય જૈનધર્મ પાત્રીને કાં તેને
વ્યર્થ ગુમાવવામાં આવે છે ? માટે આપણા ધર્મગુરુઓનું આ
બાબતપર લક્ષ્ય ખેંચાય તો ધણે દરજ્જે યોગ્ય ઉપદેશ આપીને
તેઓ લોકસુધારણા કરી શકે તેમ છે.

શિવાય ન્હાની ઉમરનાં બાળકો અને બાળિકાઓને પરણા-

વીને બંધનમાં નાખતાં હેમાંથી જે અનર્થો જન્મ પામે છે તે
 પણ દયાળુ જનના અંતઃકરણને બહુ જ ખટકે એવા છે.
 ખાર વર્ષની અંદરની આપણી પુત્રીએ રંગાય એ
 શું આપણા અંતઃકરણમાં દયા હોય તો સાંખી શ-
 કીએ ? નહિજ. માટે બાળસન્મોના આપણી જૈન પ્રણમાં સ-
 ખત પ્રતિબંધ થવો જોઈએ. એને માટે સોળ વર્ષની કન્યા
 અને પચીસ વર્ષના પુરુષ લગ્ન થોડા ઇરાવવા જોઈએ. આવું
 ધારણ બંધાય તો આપણી દુર્ગતી રૂંધે. બાળરંગ થતી
 અટકે એ શું આપણે દયાનું કામ ગણ્ય ?

વળી એક સ્ત્રી દયાલુ છતાં તેના પર બીજી પરણી લાવીને
 પહેલી સ્ત્રી તથા બીજી સ્ત્રીના વચ્ચે શોંષણનો સંબંધ જોડી
 ધરમાં વૈરવિરોધ થવાનાં બીજાં રોપવાં એ પણ નિર્દયતાનું
 જ પગલું છે તે જ રીતે પચાસ વર્ષના રોસાને પેસાની લા-
 લચે પુત્રી આપીને તેને દુઃખિત કરવી એ પણ દયાહીનપણાનું
 જ કામ છે. આવાં કામો આપણી દયાની લાગણીની સામાન્ય
 લોકોમાં નિદા કરાવે છે,* તે માટે રમણુ જૈનબંધુઓએ અ-
 વશ્ય વિચાર કરવો ધટે છે.

* 'જીવદયા' એજ જૈન ધર્મે એમ કહેવા છતાં આપણે
 જૈનો ધણા પ્રકારની હિંસા કરીએ છીએ. જૈન શાસ્ત્રની 'દયા'ની
 વ્યાખ્યા માત્ર બકરાં દોડવવામાં, કણ્ઠર અને કોડીને જીવાડ-
 વામાં કે વાલુકાયના જીવોનું રક્ષણ કરવામાં પુરી થતી નથી. જૈન
 શાસ્ત્રો અમુક બાબતમાં દયા કરો એમ કહેતા નથી પણ આપણા

જાહેરે આપણે ન્હાનામાં ન્હાના જગતમાં ઉપર પણ દયા
ધારીએ છીએ. જાહેરે ખુદ આપણી બાળિકાઓના તરફ તો
આપણે પૂર્ણ દયાલાલ રહેવાની ખાસ પ્રજ્ઞ છે.

હવે અંતકાર સર્વોત્તમોત્તમ પુરુષ કોને ગણવો તે
કહે છે:—

હૃદયને દયામય બનાવવા પ્રમાણે છે; પછી દરેક કાર્યમાં એ
દયાળુ બનેલું હૃદય શરીરને તે કાર્ય કરવા કે ન કરવા સલાહ
આપી શકશે. પુત્રીને વેચવામાં દયાનો લગ્ન થાય છે એમ શા-
સ્ત્રકારો ચોખ્ખું નામ પાડી કહેવા નવરા નથી, પણ શું દયામય
હૃદય કદી પુત્રીને આંસુ પાડતી સ્થિતિમાં જતી પડે એવા કા-
મની પરવાનગી આપશે? જે શબ્દોથી સામાને મરણતોલ ધા-
વાગે એવા શબ્દો માટે પણ દયામય હૃદય કદી પરવાનગી
આપી શકશે નહિ. એક ઉપર બીજી સ્ત્રી કરવા, મદદગાર કુટુંબી
મરતાં એક રડી રહેલા હૃદયને દિવસમાં પચીસવાર પરાણે ર-
ડાવવા, કે બ્યભિચાર કરવા કોઈ દયામય હૃદય પરવાનગી આપી
શકશે નહિ. આ પ્રમાણે 'દયા' નામના જે અક્ષરના ન્હાના શ-
બ્દમાં સઘળા સદ્ગુણોની સમાવેશ થઈ જાય છે. મન બાહ્ય
દયામાં એ શબ્દને ગોંધી રાખનારઓ તે પવિત્ર શબ્દને અ-
ન્યાય આપે છે અને 'મેહાટા જીવને મારનાર અને ન્હાનાને બ-
ચાવનાર' એવું ખોટું વિરોધણું કેટલાક અત્ત લોકો બેનોને લ-
ગાડે છે તેવું કારણ પણ પેલા દયાના સાંકડો અર્થ કરનાર
બેન લાખ્યાજ છે.

મૂળ ગાથા.

પદ્મગુપ્તમહાજુવ્વણ-વંશીણ સુરહિસારદેહાણ,
જુવ્વણ મજ્જગબો-સચ્ચુત્તમ રુવવંતીણ ॥ ૧૫ ॥
બાજમ્મ વંમયારી-મણવયકાપ્પહિં જો ઘરહ સીલં,
સચ્ચુત્તમુત્તમો પુણ-સો પુરિસો સચ્ચનમણિજ્જો ॥ ૧૬ ॥

અર્થ.

દરેક અંગમાં પ્રગટી નીકળેલા આકરા ધૈવનવાળી, સુગંધ-
થી ખુલ્લેલા શરીરવાળી, અને સર્વથી ઉત્તમ રૂપવાળી સ્ત્રી-
ઓના વચ્ચે રહીને જે પુરુષ જન્મથી અભયારી રહ્યો થતો મન-
વચન અને કાયાથી શીળવાનું રહે તે પુરુષ સર્વોત્તમાત્મ જ
હોવો અને તે સર્વ કાષ્ટને નમતો લાયક હોય છે. ॥૧૫-૧૬॥

લાભાર્થ.

આ જગતમાં જેમ દયા એ મહાન ગુણ ગણાય છે, તેમ
તેજો બીજો મહાન ગુણ તે શીળ અથવા અભયર્ય છે. આપણા
જીવમાં જેમ જ્ઞાનશક્તિ છે તેમ બીજી બળશક્તિ કે જે
વીર્યના નામે બોલાય છે તે છે. એ શક્તિના આધારથી જ
જીવ ઉત્તમ પરાક્રમ કરીને, કર્મો ઉપર જય મેળવી, બીંચા પદને
પામી શકે છે. માટે એ શક્તિની ત્હેને ખાસ જરૂર છે.

એ શક્તિને દુરુપયોગ તે ત્હેની નિર્વિકાર સ્થિતિને બગ-
કરી વિકાર સ્થિતિમાં રહડવું તે છે. બાળક જન્મે છે ત્હારે
તે કામવિકારથી રહિત હોય છે. પાછળથી તે મોટો થતાં અને

અને હેનામાં વીર્યશક્તિનો પુષ્કળ વધારો થતાં તે જો પોતાના મન ઉપર કાબુ નહિ રાખે તો વિકારાવસ્થાને પ્રાપ્ત થાય છે, જ્યારે પરિણામે તે શીલ ભંગ કરી વીર્ય શક્તિને અસ્થાદ કરે છે, એટલું જ નહિ પણ તે હેના આવેશમાં ચ્હડીને અનેક અનર્થોમાં ફસી પડે છે. પણ જો તે જ્ઞાનવાન હોય છે તો તે મુળથી જ વિકારાધીન થતો નથી, અને તે રીતે પોતાનું ઉત્તમ બળ જાળવીને હેને સદુપયોગમાં લે છે.

વિકારાધીન થવાથી બળનો નાશ થતાં શરીરમાં અનેક ન્હાના મોટા રોગો પેદા થાય છે, મનોબળ તથા બુદ્ધિબળ નિર્બળ થતા બન્ય છે, અને હેના પરિણામે પ્રબળ પરાક્રમનાં કામો થઈ શકતાં નથી. અને એ રીતે વિકારાધીન મનુષ્ય નિર્માલ્ય જેવો થઈ રહે છે અને વિષયલપટ બનીને સ્વાર્થપરાયણ થઈ પુરૂષ નામને કલંકિત કરતો થકો અન્યાય ભરેલી વર્તણૂક ચલાવવામાં પણ ફસી પડે છે.

આપણી દરેક શક્તિઓને વીર્યશક્તિનો ટેકો રહેલો છે, તેથી હેનો ભંગ થતાં દરેક શક્તિ નબળી પડે છે. માટે વીર્યશક્તિનું સંપૂર્ણ રક્ષણ કરવું જોઈએ.

વીર્યશક્તિને ધક્કો લગાડનાર કામવિકાર છે. આ કામવિકાર એ ઘમ્છા શક્તિનો અયોગ્ય વિકાર છે. તે, બેહારે મન ઉપર કાબુ ન હોય ત્યારે માનસિક સંકલ્પથી જન્મે છે. મન શાંત હોય તો મુદ્દલ કામવિકાર થતો નથી, એ અનુભવસિદ્ધ વાત છે.

માટે મનથી દુષ્ટ સંકલ્પ કરીને કામવિકારના વશ થઈ સ્ત્રી-સંભોગથી આપણા વીર્યનો નાશ કરવો એ આત્મઘાત કયાં બ-
રોબર હોવાથી દુષ્ટ કૃત્ય ગણાય છે. એથી ખરેખરા ઉત્તમ પુ-
રુષો જન્મથી જીવિત પર્વત વિકારવશ નહિ થતાં પ્રતિચર્ય
ધારણ કરી રહે છે. તેઓનું મન એટલું મજબૂત હોય છે કે
તેમાં કાષ્ઠપણ રીતે વિકાર દાખલ થઈ શકતો નથી. તેઓ સ્વ-
ભાવથી જ શાંત હોય છે, તેની સાથે તેઓને સમ્યક્ જ્ઞાન
હોય છે, એટલે તેઓ દરેક સ્ત્રીને પોતાની માતા અને બહેન
સમાન ગણીને કદાપિ કામાધીન થતા નથી.

બ્રહ્મ એટલે આત્મમગ્નનું સંરક્ષણ, તેનું ચર્ય એટલે એ-
વન તે બ્રહ્મચર્ય.

બ્રહ્મચર્યનું બીજું નામ શીળ છે, કારણ કે શીળ શબ્દ-
નો 'સ્વભાવ' એવો અર્થ છે, તેથી બ્રહ્મચર્ય એ સ્વભાવ રૂપે
રહેવાનો ગુણ હોવાથી શીળ કહેવાય છે.

શીળનો મહિમા વર્ણવવા માટે શાસ્ત્રોમા અનેક ઉદાહરણો
આપ્યાં છે, તે બધાનો સારાંશ એ છે કે, શીળનો ભંગ કરતાં
દરેક ગુણનો ભંગ થાય છે અને મનુષ્ય કામાધિપણના આવેશ-
માં ચઢી મહાદુષ્ટ થાય છે. માટે આત્મહિતાર્થી જનોએ અવ-
શ્ય શીળનું સંરક્ષણ કરવું જોઈએ.

શીળવાન પુરુષનું મનોબળ બહુજ મજબૂત અને સ્વચ્છ
રહે છે, તેથી તે વીજળીની માફક આકર્ષક રહીને બીજા માણ-
સોના મન ઉપર ઉત્તમ અસર કરી શકે છે. તેથી જગતમાત્રના

કલ્યાણાર્થે બ્રહ્મચર્ય એ બળવાન સાધન છે.

જૈનમાં શ્રીમહાવીર પ્રભુને સંગમ નામના અશુરે કરેલા ઉપદ્રવો અને ત્હેમાં ત્હેમનું આગ્રપણું, બૌદ્ધ શાસ્ત્રમાં શાક્યસિંહમુનિને માર નામના દેવે કરેલ ઉપદ્રવો અને તે મારનો શાક્યસિંહે આખરમાં કરેલો પરાજય, હિંદુધર્મમાં શંકરે કામદેવને બાળીને ભસ્મીભૂત કર્યાનું આખ્યાન તથા બાઈબલ અને ટુરાનમાં સેતાને આદમ બતને શી રીતે પ્રસાવી તે સંબંધી આપેલી કથા એ બધાં બ્યાનો એમ સૂચવે છે કે, જે પુરૂષ કામને છૂતનાર હોય તે જ ઉત્તમ ગણાય છે.

મનુષ્યના હૃદયને સદ્ગુણો તરફ વાળવા માટે ત્હેનામાં વૈરાગ્યભાવનું પોષણ કરવા ખાતર બાર ભાવનાઓ કરેલી છે તે આ પ્રમાણે છે:—

અનિત્ય ભાવના, અશરણ ભાવના, ભવસ્વરૂપ ભાવના, એકત્વ ભાવના, અન્યત્વ ભાવના, અશૌચ ભાવના, આશ્રય ભાવના, સંવર ભાવના, નિર્ઝરા ભાવના, ધર્મસંક્રાંતિ ભાવના, વૈરાગ્યરૂપ ભાવના અને બોધદુર્લભતા ભાવના.

એ બાર ભાવનાઓની દુઃકામાં આ પ્રમાણે મતનબ છે:

આ સંસાર અનિત્ય છે, કોઈ કોઈને મરણથી બચાવનાર નથી, સંસાર દુઃખમય છે, સુખ દુઃખ વ્યાપણ એકલાને ભાગવતાં પડશે, કોઈ કોઈનો સાથી નથી, શરીર અપવિત્ર છે, પાપનાં ફળ બ્રૂંડાં છે, હિંસાદિકથી દૂર રહેવું સારું છે, કર્મોને તોડવાં જોઈએ, ધર્મની યોજના ઉત્તમ છે, ભાકાભોગનું સ્વરૂપ

વિચારવા યોગ્ય છે, ફરીને સમ્યક્ જ્ઞાન મળવું ફરિયાદ છે.

આ બાર ભાવનાઓને બદલે બૌદ્ધધર્મમાં ત્રણ પદ જણાય છે, તે આ પ્રમાણે છે:

અણિચ્છા હુક્ષ્વા-અણતથા.

અર્થાત્ આ સંસાર અનિત્ય છે, દુઃખથી ભરપૂર છે, અને અનર્થોનું મૂળ છે.

આવી ભાવનાઓથી આપણા ચિત્તને વૈરાગ્યમય કર્યા બાદ તંદુમાં પ્રથમ વર્ણવેલી ચાર મહાભાવનાઓથી ઉત્સાહ વધારવો જોઈએ. વૈરાગ્ય હોવાની સાથે ઉત્સાહ ન હોય તો તે વૈરાગ્યથી જોડતો લાભ મેળવી શકતો નથી. પ્રમળ ઉત્સાહના પ્રતાપે જ જનકલ્યાણ સાધી શકાય છે. માટે વૈરાગ્યની સાથે ઉત્સાહ ધારણ કરીને નિઃસ્વાર્થપણે જગતના કલ્યાણાર્થે પ્રવર્તતા રહેવાથી ઉત્તમપદ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

આવી રીતે વિચારબળ સુધારવાથી અને વધારવાથી મનુષ્ય દિવસે દિવસે પોતાના સ્વભાવને સુધારતો રહે છે, અને વધુ અને વધુ સદ્ગુણી થતો જાય છે, જાહેના પ્રતાપે તે પોતે સુખી થઈ બીજા અનેક જનોને સુખી કરી શકે છે.

હવે અંતકાર ઉત્તમ પુરુષનું સ્વરૂપ કહે છે:—

મુળ ગાથા.

પિચ્છહ જુવઈરૂવં—મળસા ચિતેઈ અહવ સ્વખ મેગ,
જો ના યરહ અકજ્જં—પતિથજ્જંતો વિ રથીહિ ॥૧૯॥

સાહુ વા સહો વા—સદારસંતોસસાયરો હુજ્જા,
સાં ઉત્તમો મણુસો—નાયબો થોવસંસારો ॥ ૨૦ ॥

અર્થ.

જે પુરુષ સ્ત્રીનું રૂપ જોઈ કાણુબર મનથી લેના તરફ ખે-
ચાયા છતાં પણ, અને તે સ્ત્રીએ લેને ભાળ્યા છતાં પણ અ-
કાર્યમાં નહિ પ્રમે, કિંતુ સાધુ હોય તો સાધુ તરીકે પોતાનું
અભિચર્ય વ્રત જાળવી રાખે, અને શ્રાવક હોય તો સ્વદારસંતો-
ષી રહે તે સાધુ અથવા શ્રાવક ઉત્તમ પુરુષ જાણવો. તે પુરુષ
પણ અધ્યસંસારી જાણવો. ॥ ૧૯—૨૦ ॥

ભાવાર્થ.

સર્વથા અભિચર્ય પાળવું એ સર્વોત્તમોત્તમ તથા ઉત્તમો-
ત્તમપણાનું લક્ષણ છે, પણ સ્વદારસંતોષી રહી નીતિમય છંદગી
ગુણસ્વી એ પણ ઉત્તમ મનુષ્યનું લક્ષણ છે. તેવો સ્વદારસંતોષી
મનુષ્ય જે દીક્ષિત થઈ સાધુ થાય તો તે કદાપિ અકાર્ય કરશે
નહિ. કદાચ લેવું મન ચલાયમાન થશે તો પણ તે પોતાની
પદ્ધતિ મહત્વ વિચારીને અકાર્ય નહિ કરશે. એવા ઉત્તમ પ્રકૃ-
તિવાન સાધુને અથવા શ્રાવકને કાષ્ઠપણુ સ્ત્રી પોતાના મોહપાશમાં
પ્રસાવી શકનાર નથી.

પુરુષોને માટે જેમ સ્વદારસંતોષ વ્રત છે, તેમ સ્ત્રીઓને
માટે પતિવ્રતાપણાનું વ્રત છે. પતિવ્રતાપણાને પાલન કરનારી
સ્ત્રીઓ સતી તરીકે ઓળખાય છે.

સર્વથા સ્ત્રીસંગથી દૂર રહેવું તે ‘અભિચર્ય’ તરીકે ગણાય

છે, અને સ્વદારસતોષ અથવા પતિવ્રતાપણાને 'શીલ' કહેવામાં આવે છે. સાધુપણા માટે જેમ અભિચર્યની જરૂર છે, તેમ સદ્ગુહસ્થપણા માટે શીલની આવશ્યકતા છે.

ગૃહસ્થાશ્રમની પૂર્વે પુરુષોએ પોતાની કૌમારવસ્થામાં એટલે પચીસ વર્ષ સુધી તો અવશ્ય અભિચર્ય પાલન કરવું જોઈએ. તેમજ સ્ત્રીઓએ પણ સાળ અથવા વીશ વર્ષ સુધી સંપૂર્ણ અભિચર્ય પાલન કરવું જોઈએ.

પચીસ વર્ષના પુરુષ અને સાળથી વીશ વર્ષની સ્ત્રી લગ્ન યોગ્ય ગણાય છે. લગ્ન થયા બાદ પુરુષે સ્વદારસતોષ વ્રત ધારણ કરવું જોઈએ, અર્થાત્ પરણેલી તે એકલી સ્ત્રી સાથે જ સમાગમમાં રહેવાની મહાન પ્રતિજ્ઞા ધારણ કરવી જોઈએ. અને સ્ત્રીએ પણ તેજ રીતે પતિવ્રતાપણાની પ્રતિજ્ઞા પાળવી જોઈએ. આવી પ્રતિજ્ઞાવાળું જોડું એક બીજા તરફ ખરા પ્રેમથી જોડાઈ પોતાના અંતઃકરણની ઉત્તમતા ગળવી રહે છે.

પતિવ્રતા વ્રતવાળી સ્ત્રીને જેમ પોતાનો પતિ મરી જતાં બીજા પતિ કરવાનો અધિકાર નથી, તેમ સ્વદારસતોષી પુરુષને પણ પોતાની પત્ની મરી જતાં બીજી પત્ની કરવાનો અધિકાર રહેતો નથી. આ રીતે આહીં બન્ને જણની સમાન પ્રતિજ્ઞા રહેવાથી પૂર્ણ ન્યાય સચવાય છે. અને આ મહાન પ્રતિજ્ઞાને પાલન કરવી ત્હેમાં જ બન્નેની ઉત્તમતા રહેલી છે. આનંદ શ્રાવકે સ્વદારસતોષ વ્રત લીધું છે ત્હેમાં પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે, "શિવાનંદા નામની મ્હારી ભાર્યા શિવાય મ્હને બીજી સ્ત્રી નહિ

કહેવું.” એ ઉપરથી એટલું જ કહેવાનું છે કે, આવી રીતે જે સ્વદારસંતોષ વ્રત લેવું તે ઉત્તમ વ્રત છે. તે શિવાય ખીજી રીતે વ્રત લેવામાં આવે તો તે મધ્યમ અથવા કનિષ્ઠ પક્ષિનાં છે.

તેથી અહીં કહેવાનું એટલું જ છે કે, જે પુરૂષ ઉત્તમ પુરૂષાના માર્ગે ચાલવાનું પસંદ કરતો હોય તો તે પચીસ વર્ષ સૂધી બ્રહ્મચર્ય પાળ્યા પછી ઉપર મુજબનું ઉત્તમ કોટિનું સ્વદારસંતોષ વ્રત અથવા નામાંતરે એકપત્નીવ્રત ધારણ કરી ગૃહસ્થાશ્રમી થવું ઘટિત છે.

સ્ત્રીને જેમ પુનર્લેખ કરવું અયોગ્ય છે તેમ પુરૂષને પણ પુનર્લેખ કરવું એ પરમાર્થ દૃષ્ટિથી જોતાં અયોગ્ય જ છે.

તપશ્ચરણ કરવામાં મૂળ હેતુ કામને જીતવાનો છે. ગમે તેટલો ભારે તપ કરવામાં આવે, પણ કામ નહિ જીતાય તો તે બધું નકામું છે. બાહ્ય તપ કરતાં ધ્યાનરૂપ આશ્રય તપનું બળ સર્વોત્કૃષ્ટ છે. શુભ ધ્યાનરૂપ ઉત્તમ તપોબળથી કામના ઉપર ખરેખરો વિજય મેળવી શકાય છે. માટે શુભ ધ્યાનનો અભ્યાસ પાડવા ખાતર આપણે આપણા મનમાં હમેશ પવિત્ર વિચારો ધારણ કરવા જોઈએ.

શીળ પાળવાથી આત્મબળની વૃદ્ધિ થતી હોવાથી શીળવાનું પુરૂષનું શરીર પૂર્ણ નિરોગી અને તેજસ્વી * રહે છે. તેવા પુરૂષ

* શ્રાવકના ગુણમાં ‘રૂપ’ નો સમાવેશ કરવામાં આવે છે તેનું કારણ આ પણ છે કે, બ્રહ્મચર્યનું સેવન કરનારનું રૂપ-તેજ જરૂર ખીલે છે.

વીજળીની માફક બીજાના મન પોતા તરફ ખેંચી શકે છે. તે પુરુષના નિર્મળ મનોબળનું એટલું જોર રહે છે કે, તે જાહેર બધું ઈચ્છે છે તેનું બધું જ થાય છે.

હયા અને શીળ એ બે મહાન ગુણોનાં આપણે જોટલાં વખાણ કરીએ તેટલાં થોડાં છે. આ બે મહાગુણો જે આપણા મનમાં વાસો કરે તો આપણે ખરા ભાગ્યશાળી થઈ ઉત્તમ કાર્યો કરી આપણો જન્મ ફતારી કરી શકીએ.

જગતમાં જે જે મહાપુરુષો ગણાયા છે, તેઓ આ બે ગુણોના પ્રતાપે જ તેવું માન પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે. મારે જે પુરુષો જન્મથી માંડીને હવિત પર્યંત નિર્વિકાર રહી ઉત્તમ પ્રમથ્ય પાળે, ગમે તેટલા સ્ત્રીઓના હાવભાવમાં પળુ જેઓ અડગ રહે તેવા પુરુષો જગતમાં સર્વ ક્રાંતિ નમવા યોગ્ય થઈ પડે એમાં શી નવાઈ !

આપણા જૈનમાં આવા સર્વોત્તમોત્તમ પુરુષોની પંક્તિમાં શ્રી નેમિનાથ નામના બાવીસમે તીર્થંકર તથા જંબુસ્વામીના નામ જગદનંદર છે.

હવે અંધકાર ઉત્તમોત્તમ પુરુષનું સ્વરૂપ વર્ણવે છે.

एवं विहसुवद्गओ-जो रागी हुज्ज कहवि इगसमयं,
वीयसमयमि निदह-तं पाषं सज्जभावेणं ॥ १७ ॥
जम्ममि तम्मि न पुणो-हविज्ज रागो भणंमि जरुस कथा,
सो होइ उत्तमुत्तम-रुवो पुरिसो महासत्तो ॥ १८ ॥

અર્થ.

એવા પ્રકારની (સર્વોત્તમ રૂપવાળી) સ્ત્રીઓની વચ્ચે રહો થકો જે પુરૂષ કદાચ કોઈ પ્રકારે માત્ર એક ક્ષણભર મનમાં હોવાયમાન થાય, પણ વ્યકાર્યમાં નહિ પ્રસતાં તરત સાવધાન થઈ બીજી ક્ષણે તે (માનસિક) પાપને પૂર્ણ ભાવથી નિંદે અને પ્રરીથી તે જન્મમાં કદારે પણ તેના મનમાં તેવો રાગ ઉત્પન્ન ન થાય, તે પુરૂષ ઉત્તમોત્તમ ગણવો. તે પણ મહા ભગવાન જ ગણાય છે. ૥૧૭—૧૮૥

ભાવાર્થ.

જે પુરૂષને સ્ત્રી તરફ જન્મથી હવિત પર્વત મુદ્દત સંકલ્પ માત્ર પણ મનોવિકાર ન થાય તે સર્વોત્તમોત્તમ પુરૂષ ગણવો એમ પૂર્વે કહી બતાવ્યું. હવે જે પુરૂષ જન્મથી હવિત પર્વત પ્રહાર્યારીપણું બળવી રાખેલું હોય, છતાં તેને અમુક એકાદી ક્ષણે સહજ પણ એકવાર માનસિક વિકાર આવી ગયો હોય છતાં તે તેને તરત દાબી દબને પોતાનું શીલ અખંડપણે રાખી શક્યો હોય તો તે પુરૂષ પણ મહા સત્વવાન જ સામ્પ્રિત થતો હોવાથી ઉત્તમોત્તમ પુરૂષ તરીકે ગણાય. દાખલા તરીકે નેમિનાથ ભગવાનના ભાઈ રથનેમિ બાળપ્રહાર્યારી રહી દીક્ષા પાળતા હતા. તેમને એક વેળા પોતાની ભાભી રાજેમતીનું અદ્ભૂત રૂપ જોઈ ક્ષણભર તે તરફ માનસિક રાગ ઉત્પન્ન થયો પણ રાજેમતીના યોધથી તરત તેમનું મન શાંત થતાં પોતાના અવિચારી કામચક્રને વિચારીને તેઓ બીજો ક્ષણે જ પવિત્ર અમા અને

જીવિત પવેત નિર્વિકાર રહી મુક્તિપદ પામ્યા. આવા પુરુષો પણ જગતમાં ઘણા આછા હોય છે, માટે તેઓ ઉત્તમાત્મ ગણાય એ વ્યાખ્યાની જ છે.

હુંકામાં કહીએ તો, કોઈ વેળા પણ નહિ ભૂલવું એ પહેલે નાંખે છે. અને કદાચ મન ડાલાય તો પણ તરત ચેતી તે ભૂલ સુધારી લેઈ ફરી ન ભૂલવું એ બીજો નાંખે છે. છતાં એટલું યાદ રાખવાનું છે કે, ભયંકર ભૂલ ન થવી જોઈએ, કારણ કે સહજ ભૂલ ભુલ્લારી નખાય પણ ભયંકર ભૂલ ભુલ્લારી નથી.

આપણા મનમાં કંઈ ભુંડા વિચાર ભરાયો કે તરત હંમે દબાવી દેવા સાવચેત રહેવું જોઈએ. તે લાંબો વખત આપણા હૃદયમાં ભરાઈ બેસે તો ભયંકર ભૂલવું સાધન થઈ પડે છે. માટે ભુંડા વિચારો આપણા મનમાં દાખલ થતાં જ અટકાવવા જોઈએ.

વિચારબળની આચાર ઉપર અસર.

આપણી સારી અથવા નરસી વર્તણૂકનો આધાર આપણા સારા કે નરસા વિચારોપર રહેલો છે. જો આપણા હૃદયમાં પવિત્ર વિચારો રહેતા હોય તો આપણા આચાર પોતાની મેળે પવિત્ર બને છે, અને જો આપણા હૃદયમાં દુષ્ટ વિચારોનો પ્રવાહ વહેવા માટે તો આપણે માટેવહેલે દુષ્ટાચારમાં ફસી પડીશું એમાં શો સંદેહ છે? માટે આપણું વિચારબળ પવિત્ર રાખવાની આપણને ખાસ અગત્ય છે.

વિચારબળનું બીજું નામ 'ભાવના' છે. ભાવના એ પ્ર-

કારની છે;—શુભ ભાવના અને અશુભ ભાવના. પૂર્વે વર્ણવેલી મૈત્રી, પ્રેમાદ, કરુણા અને માધ્યસ્થ્ય એ શુભ ભાવના છે; અને ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ દુર્ગુણોના ભેદે કરવામાં આવતા દરેક વિચાર એ અશુભ ભાવના છે.

શુભ ભાવનાવાળા અંતઃકરણમાં શુભ ધ્યાન કરી શકાય અને અશુભ ભાવનાથી ભલિન થયેલા અંતઃકરણમાં દુર્ધ્યાન ચાલુ રહે છે.

ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધધ્યાન એ શુભધ્યાન છે અને આર્ત અને રૌદ્રધ્યાન એ દુર્ધ્યાન છે.

ધર્મ સંબંધી ખરા મુદ્દાઓ ઉપર ચિત્ત ચ્હોડીને એકાગ્રતાથી ચિંતન કરવું તે ધર્મધ્યાન છે. અને નિરંજન-નિરાકાર એવા આપણા આત્મસ્વરૂપનું ચિંતન કરવું તે શુદ્ધ ધ્યાન છે.

મદ, મત્સર, અહંકાર વિગેરેના આવેશમાં અથવા કામના આવેશમાં ચિંતાતુર કે શોકાતુર થઈ ચિત્તને અશાંત કરવું તે આર્તધ્યાન છે અને પરનું ભુંડું કરવાના ઈશદા કરવા એ રૌદ્રધ્યાન છે.

મૂળ ગાથા.

પુરિસત્યેસુ પવદ્વદ્—જો પુરિસો ધમ્મઅત્થપમુહેસુ,
અન્નુજ્ઞ મવાબાહં—મજ્જિમરુવો હવદ્વદ્ એસો ॥ ૨૧ ॥

અર્થ.

જે પુરુષ ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થને અસ્પર્શ બાધ ન આવે એવી રીતે હૃદમાં પ્રવર્તે તે મધ્યમ પુરુષ બન્યો. ॥ ૨૧ ॥

ભાવાર્થ.

ઉત્તમ પુરુષના ત્રણે ભેદનું સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું, તેમાં બા-
ળ્યજ્ઞવારી તીર્થંકરથી માંડીને ઉત્તમ શ્રાવક સુધીના પુરુષોને
તે પદમાં સ્થાપિત કર્યાં. હવે બાકીના છવોમાં પાંચુ જે માર્ગા-
નુસારી જનો છે અને સદાચારમાં પ્રીતિ રાખે છે તે મધ્યમ
પુરુષો તરીકે ગણી શકાય. માર્ગાનુસારીના પાંત્રીસ ગુણોમાંનો
એક ગુણ એ છે કે “ત્રણે પુરુષાર્થને અસ્પર્શ આધ આધે
નહિ તે રીતે ત્રણેને સાધવાં.”

માર્ગાનુસારી પુરુષ તેને કહેવો કે જે જમે તે મતમાં ર-
હેવો હોવા છતાં બીજા મતવાળા તરફ મત્સર કે ધર્પા કરતો નથી
અને એ રીતે ગુણાનુરાગી રહીને સર્વ દર્શના તરફ પ્રેમનજરથી
જોઈ શકે છે, તથા સાર અહણુ કરતો રહી સદાચરણી થઈને
વર્તે છે. તેવા પુરુષને દુરાગ્રહ હોતો નથી, તેથી તે ‘માર્ગાનુસારી’
ગણાય છે.

માર્ગાનુસારી પુરુષની દષ્ટિ ધર્મના મુળતત્ત્વો શોધવા તરફ
હોય છે. તેના મનનાં કાંઈ દર્શન તરફ દ્વેષ હોતો નથી. તેને
ગુણો ઉપર ભારે પ્રેમ રહે છે. તે પુરુષ નીતિમાન હોઈને બ્રાતૃભાવની
લાગણીથી વર્તતો હોવાથી, માર્ગાનુસારી એટલે પોતાની મેળે
(સ્વભાવથી જ) જૈનમાર્ગની પવિત્ર નીતિને અનુસરનાર હોય છે.

પાતંજલિ યોગના માર્ગને અનુસરનારો અથવા આજ્ઞકાલ
ચારે બાજુ ફેલાવો પામેલી ચિચ્ચાસારી નામની મંડળીમાં જો-
ડાયલા ઘણા સમજીને માર્ગાનુસારીના પદને લાયકતા છે. ચિચ્ચા-

સૌશીનો મુખ્ય સિદ્ધાંત “ બધા સાથે બ્રાતૃભાવ રાખવો ” એ છે અને તે ધણો વખાણુવા ધોગ્ય તથા જૈનના મળ સિદ્ધાંતને તદ્દન મળતો જ છે.

આ શિવાય આજકાલ તો સર્વે સુધરેલા દેશોમાં ધર્મ બાબત સહનરીક્ષતા વધતી જાય છે અને જૂદા જૂદા ધર્મો છતાં અસ્પર્શ પ્રેમભાવ રાખીને સદગુણો અહણ કરવાની પદ્ધતિ દાખલ થતી જાય છે.

ગ્રીકગોની ધર્મસમાજમાં સર્વ ધર્મોના નિષંધો વંચાયા હતા અને હેમાંથી સાર અહણ કરવામાં આવ્યો હતો, એ મ્હોટામાં મ્હોટા આનંદની વાત છે. માર્ગાનુસારીપણાની પદ્ધતિનો જેમ જેમ પ્રસાર થશે તેમ તેમ ધર્મ સંબંધી રગડાઝઘડા દૂર થઈ શાંતિભાવ વધવાનો સંભવ છે.

માર્ગાનુસારીના પાંત્રીશ ગુણોમાં ‘આયુ’ ‘નીતિશાસ્ત્ર’ સમાઈ જાય છે, માટે અંહી દુંદામાં એ ગુણોને વર્ણવીશું.

૧ ન્યાયથી ધન કમાવું.

૨ અન્યગોત્રના, સમાન દરજ્જાવાળાને તેહાં કન્યા લેવી દેવી.

૩ શિષ્ટાચાર એટલે નીતિમાર્ગની પ્રશંસા કરવી.

૪ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, હર્ષ એ ૬ દુઃસ્થનોને કાબુમાં રાખવા.

૫ ઈંદ્રિયોને વશમાં રાખવી.

૬ લોકના અપવાદથી બીજા રહી પાપથી દૂર રહેવું.

૭ દેશાચાર તથા દુળાચારનું ઉલ્લંઘન ન કરવું.

- ૮ કામની પણુ નિંદા ન કરવી.
- ૯ સત્પુરુષોનાં વખાણુ કરવાં.
- ૧૦ ઘરમાં જવા આવવાનાં અનેક દ્વાર ન રાખવાં.
- ૧૧ અપવિત્ર સ્થાનમાં ઘર નહિ વસાવવું.
- ૧૨ અતિશુભ સ્થાનમાં નહિ રહેવું.
- ૧૩ અતિ પ્રગટ સ્થાનમાં પણુ નહિ રહેવું.
- ૧૪ સત્સંગ કરવો.
- ૧૫ માતૃપિતાની આજ્ઞા પાળવી.
- ૧૬ ઉપદ્રવવાળા સ્થળથી દૂર રહેવું.
- ૧૭ શાસ્ત્રશ્રવણુ કરવું.
- ૧૮ અશુભ તથા ભોજન નહિ લેવું.
- ૧૯ અકાળે ભોજન નહિ લેવું.
- ૨૦ આવકના પ્રમાણમાં ખર્ચ રાખવું.
- ૨૧ ધર્મ અર્થ અને કામ એ ત્રિવર્ગને અરસપરસ આધ ન આવે તેમ સાધવા.
- ૨૨ અતિથિસત્કાર કરવો.
- ૨૩ ગુણો ઉપર પ્રીતિ રાખવી.
- ૨૪ ગુણી જનનો પક્ષ કરવો.
- ૨૫ નિષિદ્ધ દેશમાં નહિ જવું.
- ૨૬ જદ્દ પુરુષોનું માન રાખવું.
- ૨૭ પોષણ કરવા યોગ્ય સ્વકુટુંબનું પોષણ કરવું.
- ૨૮ વિચારીને કામ કરવું.

૨૯ ગુણદોષના વિશેષને જાણનાર થવું.

૩૦ લોકપ્રિય થવું.

૩૧ લજ્જાવાન થવું.

૩૨ પિતૃપવાન થવું.

૩૩ દીનપર દયા રાખવી.

૩૪ સૌમ્યદર્ષિ રાખવી.

૩૫ કૃતજ થવું.

આ રીતે પાંત્રીસ ગુણો ધારણ કરવાથી માર્ગાનુસારીપણું પ્રાપ્ત થાય છે. આ ગુણોને વળી 'સામાન્ય ધર્મ'ના નામે પણ ઓળખવામાં આવે છે, આવા ગુણવાળો પુરુષ જૈનધર્મ પામવાને અધિકારી થાય છે.

જૈન ધર્મનું મૂળતત્ત્વ ગુણોમાંજ રહેલું છે. નામે જૈન કહેવાયા તેથી કંઈ કલ્યાણ થતું નથી. નામે ગમે તે હોય, પણ ગુણ જૈન હોય તો તે અવશ્ય સિદ્ધિ મેળવે છે; માટે કહેવામાં આવે છે કે—

આસંચરો ય સેયંચરો વ બુદ્ધો વ અહવ અન્નોવા ।
સમભાવમાવિચર્યા—લહરિ મુષસં ન સંદેહો ॥

અર્થાત્ ક્રિયાંચર હો કે ચરિતાંચર હો, બૌદ્ધ હો કે અન્ય-દર્શની હો, પણ જોને આત્મા સમભાવવાન હોય તે મુક્તિ મેળવે છે તેમાં સંદેહ નથી.

સમભાવવાળાની દષ્ટિ ગુણુગ્રાહી રહે છે. તેથી તે ગુણાનુ-
રાગી બને છે. ગુણાનુરાગી પુરુષમાં સદ્ગુણો મજબુત થતા જાય
છે અને એ રીતે તે સમદર્શી પુરુષ ધર્મના મૂળ સિદ્ધાંતો ગ્રહણ
કરી ઉઘી પદ્ધતિ ચલે છે. તેથી તે નામે જૈન નહિ છતાં
પરમાર્થે જૈન બનીને મુક્તિ મેળવે છે.

આ જૈન સિદ્ધાંત બહુ ઉદાર છે. આ સિદ્ધાંત પુરી રીતે
સમજવાને બહુ ઉંડી નજરની જરૂર છે. આવી ઉદારતા હોવાથી જ
જૈનધર્મની ઉંડો શૈલિ કેવળ ગુણુવૃદ્ધિમાં જ સમાય છે; પક્ષપાત
અથવા ભતના આગ્રહથી તે તદ્દન નિરાળી જ રહે છે. ખરે
જૈની પુરુષ સત્ય સાથે કદાપિ વૈર નહિ ધરશે. ટુંકામાં કહીએ તો
'જે સત્ય તે જૈન' એમ જૈનની વ્યાખ્યા કરી શકાય.

હવે આ માર્ગાનુસારી પુરુષને મધ્યમ કેમ ગણવામાં આ-
વ્યા તે વિચારીએ. માર્ગાનુસારી જનો ધર્મ અર્થ તથા કામને
એક બીજામાં હરકત ન આવે તેમ સાધતા હોવાથી કેવળ પ-
રોપકારજ કર્યા કરે તેમ હોવું નથી, કિન્તુ સ્વાર્થને તથા પ-
રમાર્થને સાથે સાથેજ સાધે છે, તેથી તેઓ મધ્યમ જ
ગણાય છે. નીતિમાર્ગમાં એ હદ બાંધી છે કે સ્વાર્થ
સાથે પરાર્થ સાધવો; ધર્મ સિદ્ધાંત એથી આગળ વધીને
બાધે છે કે સ્વાર્થને જતો મેલી પરાર્થ સાધવો. તેથી ધર્મ-
સિદ્ધાંત ઉત્તમ માર્ગનો બાધ કરે છે, ત્યારે નીતિમાર્ગ મધ્યમ
માર્ગે દોરે છે. માટે તે પ્રમાણે પ્રવર્તનાર પુરુષને મધ્યમ ગણ્યા
એ ખરોખર જ છે.

નીતિના નિયમે જોતાં ગૃહસ્થને ત્રણે પુરુષાર્થ સરખી રીતે સાધવાનો જરૂર છે. તેમ કર્યા વિનાય ગૃહસ્થાશ્રમ નકામો થઈ પડે છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેનારે ધર્મ સાચવીને ધન કમાવું અને ધન કમાઈને તેનો ઉપયોગ કરવો. એમ કર્યાથી જ ગૃહસ્થાશ્રમની શોભા જળવાઈ શકે છે.

વળી એથી એમ પણ સ્પષ્ટ કરાય છે કે, ગૃહસ્થે ધર્મ કરવાના વખતે ધર્મ કરવો, ધન કમાવાના વખતે ધન કમાવું અને કામના વખતે કામસેવન કરવું, કે જેથી નિયમિત વખતે નિયમિત કામ કરાયાથી ક્રાંતિને બાધ ન આવે. છતાં કારણ પ્રસંગે એક બીજાને બાધ આવે તોપણ ધર્મને બાધિત નહિ કરવો. કારણ કે ધર્મ સચવાયાથી અર્થ અને કામ મોટા વેહેલાં પણ મળી રહે છે. હંકારમાં કહીએ તો પ્રમાણિકપણે પૈસા મેળવી તેનો સફળપણ કરવો એ નીતિસિદ્ધાંત છે.

હવે અંથકાર આ ચાર પ્રકારના ઉત્તમ તથા મધ્યમ પુરુષોના ગુણોની પ્રશંસા કરવાનું કાળ કહી બતાવે છે.

મૂળ ગાથા.

પણસિં પુરિસાણં-જહ્નુ ગુણગર્હણં કરોસિ રહુમાણા ।

તો આસન્નસિવસુહો-હોસિ તુમં નત્થિ સંદેહો ॥ ૨૨ ॥

અર્થ.

એ ચારે પ્રકારના પુરુષોના ગુણોની જો તું બહુમાન ધરી પ્રશંસા કરીશ, તો તું નજીકના લગિષ્યમાં જ મુક્તિસુખ મેળવીશ, તેમાં કશો સંદેહ નથી. ॥ ૨૨ ॥

ભાવાર્થ.

સમજન પુરોના ગુણોની સ્તુતિ કરવાથી અને ત્હેમના તરફ બહુમાન ધરવાથી પરમાર્થે આપણે ગુણોની જ તરફદારી કરીએ છીએ, એ ખુલ્લું છે. આ રસ્તે ગુણો તરફ આપણું શરૂઆતમાં લક્ષ્ય ચ્હોટું છે, અને હળવે હળવે તે તરફ આપણી પ્રીતિ વધતી જાય છે, જાહેને પરિણામે આપણે આખરે તેવા જ ગુણવાન બનીએ છીએ; અને જેવા ગુણવાન બન્યા કે આપણા ઉપર પડતાં દુઃખો અને વિધ્નો દુર નાસે છે, અને પરમસુખ તથા પરમકલ્યાણ નજીક આવે છે, એ બાબતમાં કશો સંદેહ નથી.

આ સ્થળે વિશેષમાં એ જણાવ્યું છે કે, ગુણિજનોના ગુણોની પ્રશંસા પણ બહુમાનપૂર્વક અર્થાત્ પ્રકૃત શબ્દોથી જ નહિ, પણ આપણા અંતઃકરણમાં તેઓ તરફ પ્રેમ ધારણ કરીને જ કરવી જોઈએ. કારણ કે, ખરી લાગણી શિવાય ઉપર ટપકથી કોઈ પણ કાર્ય કરવામાં આવે તો ત્હેમાંથી પરમાર્થની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી. પરમાર્થ સાધવા માટે ખરા ભાવની જ જરૂર છે. દરેક ધર્માનુયાયીમાં અંતરની લાગણી હોય તો જ તે સફળ થાય છે. માટે શાસ્ત્રકારો વારંવાર ભલામણ કરે છે કે, દરેક ધર્મકરણી કરતાં આપણા હૃદયમાં વિશુદ્ધભાવ રાખવો. ધર્મશબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં શ્રીમાન હરિભદ્રસૂરિએ ‘હૃદયની પવિત્રતા’ને જ ધર્મ તરીકે ગણી છે. ત્હેમણે ધર્મનું આ પ્રમાણે લક્ષણ આપ્યું છે કે—

પુષ્ટિશુદ્ધિમત ચિત્તં ધર્મઃ

અર્થાત, પવિત્ર વિચારોના જોરથી મજબુત થયેલું અને પાપિષ્ટ વિચારો દૂર થવાથી વિશુદ્ધ અનેલું જે અંતઃકરણ તે જ ધર્મ છે.

માટે આપણા હૃદયમાં ભરાઈ ગેઠેલા મદ અને મસર વિ-
ગેરે દુર્ગુણોને દૂર કરીને તેમાં પવિત્રભાવ ધારણ કરવો જોઈએ.

ધર્મનો મર્મ સાંભળવાને પણ કેવા ગુણુવાળો પુરૂષ અધિ-
કારી ગણાય. તે માટે શ્રી જિનવંશલસૂત્રિએ ‘સંધપદક’ ના-
મના ગ્રંથમાં ત્રીયે મુજબ કહેલું છે:—

કલ્યાણાભિનિવેશવાનિતિ ગુણગ્રાહીતિ મિથ્યાપથ,
પ્રત્યર્થીતિ વિનીતિ ક્વચિદ્ શત્ત્વ્યૌચિત્યકારીતિ ચ;
દાક્ષિણ્યીતિ દમીતિ નીતિભૃદિતિ સ્થૈર્યીતિ ધૈર્યીતિ સ-
દ્ધર્માર્થીતિ વિવેકવાનિતિ સુધીરિત્યુચ્યસે ત્વં મયા ॥

ભાવાર્થે કે, જે માણસને પોતાનું કલ્યાણ સાધવા માટે સખત લાગણી નહિ હોય તેને ઉપદેશ કર્યાથી શો ફાયદો થાય ? કદાચ તેને કલ્યાણ સાધવાની તીવ્ર લાગણી હોય, છતાં તે ગુ-
ણગ્રાહી નહિ હોય તો તેને કહેવું પણ ફેકટ જશે. વળી તે ગુણગ્રાહી છતાં પણ જૂઠી વાતો તરફ ધિક્કાર બતાવનાર ન હોય તો તેને સમજાવવું પણ ફેકટ છે. કદાચ જુઠાના ધિક્કારનાર છતાં અવિનીત હોય તો તે પણ સંભળાવવાને અપ્રોગ્ય જ છે. વિનીત છતાં કપટી હોય તો પણ અપ્રોગ્ય ગણાય. નિઃકપટી છતાં સંખ્યતાહીન હોય તો પણ ન આવે. સંખ્ય છતાં કંઠોર હોય તો પણ અપ્રોગ્ય ગણવો. પરગજુ છતાં અજિતેન્દ્રિય હોય તો-

પણ તે અયોગ્ય જ છે. જિતેન્દ્રિય છતાં અનીતિમાન હોય તો તે નકામો છે. નીતિમાન છતાં અગ્રિયર સ્વભાવવાળો હોય તો પણ શા કામનો ? સ્થૈર્યવાળો છતાં હિમ્મતહીન હોય તોય અયોગ્ય જ ગણાય. હિમ્મતવાન છતાં અરા ધર્મતરફ બેદરકાર હોય તો પણ શા કામનો ? અરા ધર્મનો હિમાયતી છતાં નિર્વિવેક હોય તો નકામો છે. વિવેકી છતાં તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ વગરનો હોય તો પણ નકામો છે. માટે જે કલ્યાણકાંક્ષી, ગુણગ્રાહી, બુદ્ધિ વિભારનાર, વિનીત, નિષ્ક્રી, સત્ય, પરગણુ, જિતેન્દ્રિય, નીતિમાન, ઠાવકા મનવાળો, હિમ્મતે બહાદુર, અરા ધર્મનો અર્થો, વિવેકી, અને બુદ્ધિમાન હોય તેને જ ધર્મનો મર્મ સમગ્રવવો જોઈએ. આ રીતે સાંકળખંધ યૌદ્ધ ગુણોવાળો જે પુરુષ હોય તે પુરુષ ધર્મના અરા મર્મને સાંભળીને તેને પ્રહણ કરી શકે છે. માટે આપણે ધર્મ કરવા ઇચ્છતા હોઈએ તો પહેલાં સદ્ગુણી થવું જોઈએ. સદ્ગુણો ધારણ કરવા શિવાય ધર્મી થવાના જેટલા ડોળ કરીએ તેટલા મિથ્યા છે.

હવે અધમ તથા અધમાધમ પુરુષો તરફ શી રીતે વર્તવું તે બતાવે છે;—

મૂળ ગાથા.

પાસત્યાહસુ અહૂણા-સંજમસિદિલેસુ મુકજોગેસુ ।
નો ગરિહા કાયવ્વા-નેવ પસંસા સહામજે ॥ ૨૩ ॥

અર્થ.

આજકાલ સંયમ પાળવામાં દીલા પડેલા, યોગક્રિયાહીન,

પાર્શ્વસ્થ વિગેરે યતિવેપધારી જનોની આખતમાં સભા વચ્ચે, નહિ
તો લેમની નિંદા કરવી અને નહિ પ્રશંસા કરવી. ॥ ૨૩ ॥

ભાવાર્થ.

સંયમ લખને તે નહિ પાળે અને અનાચારમાં ફરી પડે તે
પુરુષ અધમ કરતાં પાણુ અધમ ગણાય. આજકાલ આપણા જૈન
સંપ્રદાયમાં જેઓ અહારથી સાધુપણના ડાળમાં રહી અંદરથી
તદ્દન અનાચારનિમમ રહેનાર હોય છે. તેઓ પાસથા એટલે
હીનાચારી બનાવ્યા.

હીનાચારી હોવાથી એવા જનો પરસ્ત્રીગમનરૂપ અનાચાર
સલાહવાના યોગે ફરીને અધમ કરતાં પાણુ અધમ ગણાય તેમાં
શી નવાઈ!

એવા જનોની પ્રશંસા કરવી એ અનાચારની પ્રશંસા
કરવા બરાબર થાય છે. તેથી લેમની પ્રશંસા નહિ કરવી એ
વ્યાજબી છે. તેટલું છતાં ભર સભામાં લેમની નિંદા કરવી એ
પાણુ હીક નથી તેથી તેવા જનો તરફ ઉદાસ ભાવ ધારણ
કરી આપણે આપણું મૌનપણું બળાવવું.

આવા શીખહીન અનાચારી પુરુષોની સાથે વધુ પરિચય નહિ
રાખતાં લેમની પ્રશંસા અગર નિંદા કરવાના પ્રસંગને જ નહિ
જગાડવો, એ સૌથી સલામત રસ્તો છે. કારણ કે લેમની નિંદા
કરવાથી તેઓ કંઈ સુધરવાના નથી. સૌ પોતપોતાનાં ભલાં ભુઝાં
કર્તવ્ય માટે પોતે જ જોખમદાર છે.

ત્યારે એવા જનોને સુધારવા માટે આપણે શો યત્ન કરવો
તે અંશકાર કહી બતાવે છે;—

મૂળ ગાથા.

કાઝળ તેસુ કરુણ—જદ મન્નદ તો પયાસણ મગ્ગં ।
અહ રૂસદ તો નિયમા-ન તેસિ દોસં પયાસેદ ॥૨૪॥

અર્થ—

તેઓપર કરૂણા લાવીને જ્ઞે તેઓ માને એમ હોય તો ખરે
રસતો બતાવવો, પણ જ્ઞે તેમ કરતાં તેઓ ગુસ્સે થાય તો પછી
આપણે લેમના દોષ નહિ પ્રકાશવા. ॥ ૨૪ ॥

ભાવાર્થ.—

એવા હીનાચારી જનો તરફ પણ આપણે કરૂણા દૃષ્ટિ રા-
ખવી જ્ઞેમુએ. તેઓ જ્ઞે આપણી વાતપર ભરોસો રાખી તે
માન્ય કરશે એમ સંભવ હોય તો લેમને ખરે માર્ગ શો છે
તે સમજાવી સુધારવા પ્રયત્ન અવશ્ય કરવો. દ્વેષભાવ રાખી
કોઈની નિંદા કરવા કરતાં લેની તરફ કરૂણાદૃષ્ટિ રાખી ખરી
વાત સમજાવી હોય તો, અલબત્ત તે વાત લેને ગળે ઉતરવા
સંપૂર્ણ સંભવ છે.

ગમે તેવા વિકાળ પશુઓ પણ લેમની તરફ હેત બતાવ્યા-
થી નરમ પડે છે, અને કેળવી શકાય છે. તો મનુષ્ય આણીપર હિત
બુદ્ધિ રાખ્યાથી અલબત્ત લેનાપર સારી અસર થાય લેમાં નવાઈ નથી.

હિતબુદ્ધિથી ખરે માર્ગ બતાવવો એ આપણી ખાસ ધરજ

છે. ખરે ભાર્ગ નીચે મુજબ સમજાવવો જોઈએ.

આ અતિદુર્લભ મનુષ્યભવ પામવાનો સાર એ છે કે, આપણે એમાં કંઈ પણ સુકૃત્ય કરવું. એટલા માટે જો આપણાથી સંયમ પાળી શકાય તો તે પાળવો એ સૌથી ઉત્તમ ભાર્ગ છે. કદાચ ઉંચ સંયમ આપણાથી નહિ. પાળી શકાય તોપણ સ્ત્રી-સંગથી દૂર રહી અનાચારમાં નહિ ફસવું, એ તો આપણી ખાસ પ્રરજ છે. સામાન્ય સજ્જન પણ લેનેજ ગણી શકાય કે જે સુશીળ હોય; ત્યારે આપણે ધર્મગુરુ કહેવાઈ અનાચાર સેવીએ તો તે મોટામાં મોટી દુષ્ટતા છે. જ્યાં સુધી આપણે ખીજા ગુણોથી હીન છતાં પણ બ્રહ્મચર્યમાં અખંડ છીએ ત્યાં સુધી ધર્મગુરુ હોવાનો આપણો દાવો યોગ્ય ગણાશે, પણ બ્રહ્મચર્યથી બ્રાંટ થયા તો આપણે કાષ્ઠપણુ રીતે ગુરૂપદને યોગ્ય નથી. આપણાથી જો શીળ નહિ જ પાળી શકાય તેમ હોય તો જૈનવેષ છોડી દુર દેશાંતરમાં જઈ યોગ્ય રીતે સ્ત્રી પરણીને ગૃહસ્થ થઈ રહેવું વ્યાજબી છે; પણ સાધુપણના ડોળમાં રહી અથવા ગુરૂપદ ધરીને છાની રીતે વ્યભિચાર રૂપી મહાપાપ ચલાવવું એ અધમમાં અધમ કામ છે. ઉત્તમ બ્રહ્મચર્ય અને સત્યવક્તાપણું એ ધર્મ-ગુરૂનાં ખાસ લક્ષણ છે. તે લક્ષણથી આપણે કદાપિ બ્રાંટ થવું જોઈએ નહિ; છતાં બ્રહ્મચર્ય નહિ પળાય તો છાનો અનાચાર નહિ ચલાવતાં નીતિભાર્ગ કાયમ રાખી સદ્ગૃહસ્થ થઈને સ્વદાર-સંતોષી થવું એ સારું છે. એથી આદિમાં અલખત આપણી વધુ નિંદા થશે, પણ પરિણામે આપણે નિઃકપટી સામિત થવાથી અનાચારમાં ફસતાં અટકાશું, અને ખીજાઓને ખરાબ દાખલા

૨૫ થઈ પડતાં અટકાશું, તેમજ જૈન શાસનને હીનપદ લાગતી પણ અટકશે.

આ રીતે હેમને સમજ આપવા છતાં જો તેવા જનો આપણા તરફ ઉલટા ગુસ્સે થાય તો આપણે મૌન રહી જવું; પરંતુ શ્રી સંઘે હેમને પોતાના સમુદાયથી દૂર કરવાની ફરજ ખજાવતી જોઈએ, કે જેથી શાસન કલંકાત ન મનાય.

આ ઉપરથી કોઈને પણ કેળવણી અથવા શિખામણ આપવાનો ઉત્તમ નિયમ એ તારતી શકાય છે કે, હેતુની લાગણીથી, કારણ સમજાવવા પૂર્વક, શિખનારના હૃદયને વશ કરીને જો કંઈ કેળવણી કે શિખામણ આપવામાં આવે તો તે હેતુના હૃદયમાં સારી રીતે ઉતરશે.

તેનાં બાળકો અને બાળિકાઓને કેળવતાં આ નિયમ શિક્ષકોએ અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે. હેમને તરછોડીને અથવા ગાળો ભાંડીને બોધ આપવો એ તદ્દત અયોગ્ય છે. થયેલી ભૂલ આસ્તેથી ચૂસવી, તે માટે મારી બધી, ફરિયા નહિ ભૂલવાની ભલામણ વધુ ઉપયોગી છે. ન્યાય સાથે દયાની પણ જરૂર છે. દયા વગરનો ન્યાય અકારો થઈ પડે છે. એથી શિખનારના હૃદયમાં ક્ષોભ થતો નથી; તેથી તે પ્રકૃષ્ટિત હૃદયથી મુદાની વાત ગ્રહણ કરી શકે છે અને શિક્ષક તરફ પ્રેમભાવના આકર્ષાયા રહે છે.

મધુર વચન એ એક અમૂલ્ય વર્ણીકરણ છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:-

અંપિજ્ઞર પિયવચનં-વિજ્ઞર દાણં ચ કિજ્ઞપ વિખઓ ।

હંમે અણુવદ્વિજ્ઞર-અમૂલ્યમંતં વર્ણીકરણં ॥ ૧ ॥

અર્થાત્, પ્રિય વચન બોલવાં, દાન દેવું, વિનય કરવો, અને સામા ધણીની મરજી સાચવવી એ જડીચટ્ટી તથા મંત્ર વગરનું ખાસ વંશીકરણ છે.

મંદુર વાક્યમાં એક જનતની મોહિની રહેલી છે, જે સાંભળનારના હૃદયને ગાળીને એટલું નરમ કરી નાખે છે કે હેનાપર આપણો કાણુ ન્હોટી શકે છે.

મંદુર વચનથી બોલનારનું વાક્ય પ્રેમથી સાંભળવામાં આવે છે, અને પ્રેમથી સાંભળેલું વાક્ય લાગણીપર અસર કરે છે.

મંદુરવાણી અને મીઠી નજરથી જનવરોપર પણ બહુ અસર થાય છે. હેના પ્રતાપે વિકાળ પશુઓ પણ આપણાપર હેતાળ અને છે અને આપણો હુકમ માથે સ્વકાવે છે, એ વાત આજકાલના સર્કસો જેનારને ખરેખરી જણાશે. ત્હારે મનુષ્ય પ્રાણીના મનને હેનાથી આકર્ષણ થાય હેમાં આશ્ચર્ય શું ?

માટે માઆપોએ પોતાના બાળકો તરફ મંદુરભાષા વાપરવી; શિક્ષકોએ પોતાના વિદ્યાર્થીઓને મંદુર વાક્યોથી વિદ્યાગ્રહણ કરાવવી, પતિએ પોતાની પત્નીને મંદુર શિખામણથી સુધારવી, અને ધર્મગુરુઓએ હેમના શિષ્યોને મંદુર ઉપદેશથી બોધ આપવો, તેમજ ધર્મજિત્તાયુજનોએ એક બીજા વચ્ચે મંદુરવાણીથી જ ચર્ચાપ્રશ્ન કરવા, કે જેથી એકમેકને એક બીજાતરફ અપ્રીતિ-ભાવ ઉત્પન્ન નહિ થાય અને સારગ્રહણ કરી શકાય.

હવે અંધકાર આજકાલ આ ભારતભૂમિમાં સદગુણી પુરુષોની વિસ્મૃતતા થતી જોઈને, તેવા પુરુષોમાં કદાચ પૂર્વે વર્ણવેલા સર્વે

ગુણો નહિ મળી શકતા હોય તો પણ ત્હેનામાં મળી આવતા થોડા પણ ખરેખરા ધાર્મિક ગુણને માટે ત્હેમના તરફ બહુમાન ધરવા બલામણુ કરે છે:—

મૂળ ગાથા.

સંપદ દૂસમસમય-દીસદ થોવો વિ જસસ ધમ્મગુણો ।
બહુમાણો કાયવ્વો તસસ સયા ધમ્મબુદ્ધીય ॥ ૨૫ ॥

અર્થ:—

આજના વિષમ વખતમાં જ્હેની પાસે થોડા પણ ધાર્મિક-ગુણ દેખવામાં આવે ત્હેના તરફ હમેશાં ધર્મબુદ્ધિથી બહુમાન બતાવતા રહેવું. ॥ ૨૫ ॥

ભાવાર્થ:—

જ્હારે જે ક્ષેત્રપ્રદેશમાં સદ્ગુણો નાશ પામતા જાય અને દુર્ગુણો વધતા જાય ત્હારે તે દેશને માટે તે વિષમ સમય કહેવાય છે. આ ભારત ભૂમિમાં પ્રથમ પૂર જસમાં સદ્ગુણો પ્રકાશતા હતા; પણ આજે દિનપરદિન દુર્ગુણો ફેલાતા જાય છે, માટે આવા વિષમ સમયમાં ખરેખરા ધાર્મિક ગુણો બહુ જવલ્લે દષ્ટિગોચર થાય છે. તેટલા માટે આજ કાલ તો જ્હેની પાસે નમુના માત્ર થોડા પણ ખરેખરા સદ્ગુણ રહેલા હોય તે પુરુષને ધન્યવાદ આપવો જોઈએ. થોડા ઝાઝાના વિચાર નહિ કરતાં તેવા પુરુષ તરફ આપણે આપણી ધાર્મિક લાગણીથી પુરતું માન રાખવું જોઈએ.

માટે પૂર્વે જે પાસથાઓ માટે બલામણુ કરવામાં આવી છે

કે, લેમની પ્રશંસા નહિ કરવી, તે જે વ્યભિચાર જેવા મહાન દોષથી દૂષિત હોય લેમને માટે છે; બાકી જેઓ શેષ ધર્મક્રિયામાં શિથિલ છતાં પણ પૂર્ણ બ્રહ્મચારી અને સત્યવાદી હોઈ નીતિ-ચુસ્ત હોય તેવા યતિજનો તરફ યોગ્ય બહુમાન બતાવવામાં વાંધા ભરેલું કાંઈજ નથી.

દુકામાં સાર એ છે કે, સંજ્ઞનપણાની ખાત્રી કરવી જોઈ-એ. જો કોઈપણ મતવાળો અથવા કોઈપણ ગચ્છવાળો અથવા કોઈપણ વેપવાળો સંજ્ઞનપણાથી યુક્ત હોય તો લેના ગુણો તરફ બહુમાન બતાવવું એમાં કશો વાંધો નથી. માત્ર જે દુર્જન હોય લેની નિંદા પ્રશંસાથી વેગળા રહેવું, એમ કહેવાની મતલબ છે.

સંજ્ઞનનાં લક્ષણો આ પ્રમાણે છે:—

ન જ્ઞતે પરદૂષણં, પરગુણં વક્ત્યલ્પમપ્યન્વહં,
સંતોષં વહતે પરર્થિષુ પરાવાધાસુ ધત્તે શુચં,
સ્વસ્થાઘાં ન કરોતિ, નૌ ઝુઝુતિ નયં, નૌ ચિત્યમુલ્લંઘય-
ત્યુક્તોપ્યપ્રિયમક્ષમાં ન રચયત્યેતત્ ચરિત્રં સતાં ॥

ભાવાર્થ.

જે પુરુષ પરાયા દૂષણ બોલે નહિ, પરાયા થોડા ગુણને પણ પ્રશંસે, પરની આબાદી જોઈ સંતોષી રહે, પરની ખીડા જોઈ કંઈકાં ધરે, પોતાની બડાઈ કરે નહિ, નીતિમાર્ગે ચાલે, સંખ્યતા સાચવે, અને ગાળો સાંભળીને પણ ગુસ્સે ન થાય તે સંજ્ઞનબળાણે.

સંજ્ઞનપણામાં શીલ, નમ્રતા, સત્યવક્તાપણું, અને પ્રમા-

લિપ્તપણું એ આર મુખ્ય ગુણો અવશ્ય હોવા જોઈએ. જોઈએનામાં
એ ગુણોની ન્યૂનતા હોય તેઓ દુર્જન ગણાશે.

આવા સજ્જન પુરોષો જગતનું કલ્યાણ કરી શકે છે. તેઓ
જૂદા જૂદા પંથમાં રહ્યા છતાં ધર્મના મૂળ તત્વને પામેલા હોવા-
થી સરખી રીતે આગળ વધી શકે છે. સજ્જનોનું મન ઉદાર
હોય છે. તેઓમાં મિથ્યાભિમાનનો અંશ પણ હોતો નથી. કથું છેકઃ—

अयं निजः परो वेत्ति—गणना लघुचेतसां ।

उदारचरितानां तु—वसुधैव कुटुंबकं ॥ ૧ ॥

અર્થાત, આ આપણો અને આ પરાયો એમ દુંકી અક્ષત-
વાળા હોય તે જ ગણે છે; આપી મહાન પુરોષ તો પૃથ્વીને પો-
તાનું કુટુંબ માને છે.

જૈનના ઉત્તમ ગ્રંથોમાં આવા ઉદ્ગારો છતાં આપણે આ-
પણી સંકટી નજરથી એમ માની લઈએ કે જૈન શિવાય બીજા-
ઓમાં કોઈ સજ્જન હોઈ શકે જ નહિ, જૈનમાં પણ જે સ્વે-
તાંબરપદ્ધતિ હોય તે જ સજ્જન ગણાય, અને તેમાં પણ જે
આપણા ગચ્છને માને અને તેમાં પણ જે અમુક ગુરૂને જ
રાગી હોય તે જ સજ્જન ગણાય; આવી રીતની દુંકામાં દુંકી
માન્યતા કરી બેસીએ તો આપણા પોતાના અભિમાની આત્મા
શિવાય બીજા કોઈને પણ આપણાથી સજ્જન ગણી અથવા કહી
નહિ શકાશે.

આ ઉપરથી સર્વ ગચ્છમાં રહેલા સદ્ગુણી મુનિઓ તરફ
ગુણાનુરાગ ધરવા માટે અંથકાર ઉપદેશ કરે છે:—

મૂળ ગાથા.

જડ પામચ્છિ સગચ્છે-જે સંવિગ્ના બહુસુયા મુણિજો ।
તેસિ ગુણાનુરાય-મા મુંચસુ મચ્છરખ્ખહઓ ॥ ૨૬ ॥

અર્થ.

પરાયા ગચ્છમાં અગર પોતાના ગચ્છમાં જે વૈરાગ્યવાન
અને વિક્ષાન મુનિઓ હોય તેમના તરફ મસરે ભરાઈ ગુણાનુ-
રાય મુકતો ના. ॥ ૨૬ ॥

ભાવાર્થ.

આપણા જૈનના મુખ્ય બે પદ છે:—સ્વેતાંબર અને દિ-
ગંબર. સ્વેતાંબરમાં પાછા બે વિભાગ છે:—મૂર્તિપૂજન માનનાર
અને મૂર્તિપૂજન નહિ માનનાર. મૂર્તિપૂજન માનનાર 'દેરાવાસી'
કહેવાય છે અને મૂર્તિપૂજન નહિ માનનાર 'સ્થાનકવાસી' કહેવાય
છે. દેરાવાસીઓ પાછા બૃહા બૃહા ગચ્છના હોય છે:—તપા,
ખરતર, આંગળિયા, મૃતમિયા, પાયચંદિયા વિગેરે. સ્થાનકવાસીમાં
વળી છ ક્રોટિ, આડ ક્રોટિ, તેરાપંથી વિગેરે ભેદ છે. દિગંબરોમાં
પણ તેરાપંથી તથા વીસાપંથી વિગેરે ભેદ છે. આ રીતે એક
જૈનના અનેક શ્રાંટા છે. એ બધા શ્રાંટામાં આજકાલ ઘણું ભાગે
અરસ્પરસમાં મસર, ઈર્ષા, અપ્રીતિ, કલહ, અને દુસંપ વિગેરે
દુર્ગુણો ફેલાયાથી અનેક તકરારો ઉભી થાય છે, અરસ્પરસમાં
ખરાબ વિશેષણો અપાય છે, અને એક બીજાને દુશ્મન માનવામાં
આવે છે. આ રીતે શાંતિને બદલે અશાંતિ વધતી જતી સમજી
જૈનોએ તે બાબત વિચારવા ગોચર છે. આ અશાંતિનો મામલો

અટકાવવાનો એક જ ઉપાય છે. તે એ છે કે, આપણે બધા સાથે સમભાવ રાખવો. સમભાવથી આપણે એવું જેમ શ-કીયું કે દરેક પક્ષમાં જેઓ સદગુણી હશે તેમનું કલ્યાણ થ-નાર છે. સદગુણો ધારણ કર્યા શિવાય કોઈ પણ પક્ષ તારી શ-કનાર નથી. માટે દરેક પક્ષમાં અથવા દરેક પ્રાંતમાં જેઓ સ-દગુણી સાધુ-બ્રાવણ હોય તેમના તરફ આપણે પ્રીતિભાવ ધારણ કરવો. આ કારણથીજ અંધકારે આ અંધની રચના કરી જણાય છે, અને શરણાતમાં માધમમાં કટાક્ષો કરતા જઈ આ જગોએ પ્રગટપણે સ્વગચ્છ પરગચ્છનાં નામ લઈ અસ્પર્શ મનસર મેલી ને ગુણાનુરાગ ધારવાનો ઉપદેશ કર્યો છે, માટે આ ગાથા આખા અંધનો શ્લિષ્ઠાર્થ છે.

જૈનના આજ્ઞાકાલ દેખાતા જૂદા જૂદા પ્રાંતોએ વચ્ચે એકબે જમવાનું હોય તો, તેમનું ન્હાની ન્હાની વાંધા ભરેલી બાબતોમાં રહેલી બેડકું લઈને ત્યાંથી એંચીને તદ્દન વાંધા વગરના સર્વમાન્ય સદગુણો તરફ વાળવું જોઈએ.

જ્યાં સુધી આપણામાં તકરારી બાબતો તરફ વધુ લક્ષ રહેશે ત્યાં સુધી કુસંપનો નાશ થવો મુશ્કેલ છે, અને કુસંપનો નાશ થવા શિવાય આપણી ઉન્નતિ થવી દુર્લભ છે. માટે તકરારી બાબતો તથા શક પડતી બાબતોને તાણી તાણીને વિસ્તારમાં લાવવા કરતાં ક્રાશણે મેલી સર્વમાન્ય અને ખરા સચ તરીકે સિદ્ધ રહેલી સદગુણોની જ કથા વિસ્તારવાની જરૂર છે.

આજ કાલ લોકોનું લક્ષ જોઈતું દ્રવ્ય ક્રિયા તથા દ્રવ્ય તપ-

રૂપ દ્રવ્યધર્મ તરફ ઝોંટલું છે તેટલુંજ લાવધર્મ તરફ દુર્લભ છે. દાખલા તરીકે, જે વખત દ્રવ્ય સામાયિક કરવા સૌ તૈયાર થશે, પણ સમતા ગુણ ધારણ કરવા રૂપ લાવ સામાયિકને તો વિરલા જ પાળશે. એકાસણા—ઉપવાસરૂપ દ્રવ્ય તપ કરવા—કરાવવા મથશે, પણ વિનય કે સ્વાધ્યાયરૂપ અન્યંતર તપ તો કાઠકિ જ પકડશે. દયાના ખરડામાં મોટી રકમ ભરી આપશે, પણ કન્યા-વિક્રય કરતાં નહિ અટકશે. લીઝોતરી ખાવાની બાધા લેશે, પણ જીકું બોલવાની જરૂરી બાધા નહિ લે. રાત્રિમોઝનની બાધા લઈ શકશે, પણ હરાનનો ત્યાગ તો વિરલાજ કરતાર. દેવદર્શન કરવા તત્પર રહી શકશે, પણ માખાપના વિનયમાં કાચા. દેવપૂજન કરશે, પણ દેવની આજ્ઞા પાળતાં હડી જશે. માળા જપશે પણ પર-નિંદામાં પૂરા. ખમતખામણાં કરશે પણ વૈર લેતાં નહિ ભૂલે. કપાળે તિલક રાખશે પણ વિશ્વાસીને ઠગશે. સ્વામીવસલ જ-મણુમાં હળશે રૂપિયા ખર્ચશે, પણ પોતાના જ પુત્રોને ભણાવવાનું ખર્ચ પુરું પાડતાં આનાકાની કરશે. આવા અનેક દાખલા મળી શકે છે. લોકામાં દ્રવ્ય ક્રિયાનો જે કે વધારો થોડો દેખાય છે, બહારથી ધર્મની ઉન્નતિ થતી જણાય છે, પણ સ-દગુણોરૂપ ખરા ધર્મનો દિવસે દિવસે લય થતો જાય છે. માટે એના કરતાં તો કદાચ દ્રવ્યક્રિયામાં આજ્ઞા બેઠાઈ શકાતું હોય પણ સમતા, શાંતિ, સંપ, મૈત્રી, વિદ્યાવૃદ્ધિ, સુશીલ, વિનય, પ્ર-માણિકતા, સત્યવાદિપણું ઇત્યાદિ ગુણોમાં દિવસે દિવસે આપણી જૈન પ્રજા ઉચે દરજ્જે ચડતી રહે તો તેથી જ લેની ખરી ઉન્નતિ થશે.

હવે અંધકાર ગુણવાન પુરુષોના તરફ બહુમાન ધરવાનું કૃપા
કરી બતાવે છે.

મૂળ ગાથા.

ગુણરયણ મંડિયાણં-બહુમાણં જો કરેહ મુદ્ધમણો ।
મુલહા અન્નમવંમિય-તસ્સ મુણા હુંતિ નિયમેણ ॥ ૨૭ ॥

અર્થ.

ગુણરૂપી સ્ત્રોતથી શણગારાયલા પુરુષોનું જે શુદ્ધ મનથી
બહુમાન કરે, તેને વળતા ભવે તે તે ગુણો સુલભ થઈ પડે છે. ॥ ૨૭ ॥

ભાવાર્થ.

આ જગતમાં સ્ત્રોત સૌ ચીજ કરતાં કામતી હોય છે,
અને તેઓ જિંદગી શણગાર સજવામાં ખાસ ઉપયોગી ગણાય
છે, એ જ રીતે આ જગતમાં ગુણો અતિશય કામતી છે,
માટે હેમને સ્ત્રોતની ઉપમા અપાય છે, સ્ત્રોતથી શારીરિક દ્રવ્ય-
શાલા થાય છે, પણ ગુણરૂપી સ્ત્રોતથી તો ખાસ ભાવશાલા
થાય છે, તેથી પરમાર્થે ગુણોનો શ્રંગાર ધારવાની દરેક મનુ-
ષ્યની ફરજ છે.

કદાચ આપણે કમનશીબ હોવાથી ગુણરૂપ સ્ત્રોતને પ્રાપ્ત
કરવામાં પ્રજાત પડતા હોઈએ તો પણ જેઓ ભાગ્યશાળી હોઈને
ગુણોનો શ્રંગાર ધારણ કરતા હોય હેમનું આપણે બહુમાન
કરતા રહેવું જોઈએ. એમ કયાંથી આપણને આ ભવમાં અગર
નહિ તો ભવાંતરમાં પણ ગુણ રૂપ સ્ત્રોતની અવશ્ય પ્રાપ્તિ થશે.
કારણ કે શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે:—

ધખાણં વિહિજોગો-વિહિ પક્ષારાહગા સયા ધન્ના ।
વિહિ ચહુમાળી ધન્ના-વિહિ પક્ષ્વ અદૂસગા ધન્ના. ॥

અર્થ:—

વિધિ એટલે દ્રવ્ય અને ભાવની પૂરતી વિશુદ્ધિ, તેવા વિશુદ્ધિનો યોગ મળવો એ ખરેખરા ભાગ્યશાળીપણાની નિશાની છે; માટે તેવો યોગ વહેમને મળ્યો હોય તે ખરા ભાગ્યશાળી બનણુવા. પરંતુ જેવો તેવા ભાગ્યશાળી પુરવોનો પક્ષ પકડીને વહેમની સેવા કરનાર હોય તેવો પણ ભાગ્યશાળીજ સમજવા દેદાય તેવા જનોની નિરંતર સેવા પણ નહિ કરી શકાતી હોય છતાં વહેમના તરફ વહેમને હૃદયમાં પૂર્ણ પ્રેમ રહેતો હોય તેવો પણ ઘણે અંશે ભાગ્યવાન બનણુવા; અને છેવટે જેવો વહેમની નિંદા નહિ કરે તેવો પણ કેટલેક અંશે ભાગ્યવાન છે.

માટે આપણે દેદાય નિર્ગુણી હોઈએ, તેપણ ગુણીજનોની પ્રશંસા કરી વહેમના ગુણોની અનુમોદના કરવી ઉચિત છે. અનુમોદનાથી ભવાંતરમાં તે વસ્તુ આપણને અનાયાસે મળી શકે છે.

શાસ્ત્રમાં ઘણી કથાઓમાં આપણે સાંભળીએ છીએ કે, દાન દેનાર અને અનુમોદનાર બન્ને જાણી સદ્ગુણિય પહોંચ્યા છે. એ જ રીતે સદ્ગુણોની અનુમોદના કરનારને મોડા કે વહેલા પણ વહેમની પ્રાપ્તિ થાય છે.

જેમ રૂચિ વધવાથી દરેક ભોજન પ્રિય લાગે છે તથા આપણે પેટ ભરી ખાઈ શકીએ છીએ અને રૂચિ વિના અત્ર ઉપર અભાવ થાય છે; તેમ સદ્ગુણો તરફ પણ જેમ જેમ આપણી

પ્રાપ્તિ વધતી વધતી છે, તેમ તેમ તેઓને આપણે વધુ અટકાવ કરીએ, એ ન્યાયસિદ્ધ વાત છે.

આટલું છતાં એ યાદ ગણવાનું છે કે, આપણે કદાચ ગુણવાન ન હોઈએ તો ગુણવાન જનોના ગુણો તરફ અદ્ભુત ધરી બાંધાંતરે ગુણવાન થઈ શકીએ; પણ જો દોષવાન હોઈએ તો તે નહિ આવી શકશે. કેમકે દોષાથી તો દોષાનું જ પોપણ કરાય છે. એટલા માટે પ્રથમકરે **ગુણ મળો** એવું પદ જોડવું છે. તે પદની એ મતલબ છે કે, **નિર્ગુણી** છતાં પણ આપણું મન **નિર્દોષી** તો હોવું જ જોઈએ. જો મન અશુદ્ધ હોય તો રૂઝા મુખ માત્રથી ગુણીજનોનાં ગમે તેટલાં વખાણ ગાઓ, તેથી કંઈ આપણો ઉદ્ધાર થનાર નથી. કારણ કે—**“મુજ્જમ્ રામ વગલમ્ દુરી, મગત મળ પળ દાનત દુરી”** એ શ્લોક મુજબ આપણે વર્તન કરીએ, તો શી રીતે આપણો ઉદ્ધાર થાય ? તેથી મનને મદ-મલસ-ઈર્ષી-દેવ-વૈર વિગેરે દોષાથી અપવિત્ર નહિ કરતાં નિર્મળ રાખવા શિવાય આપણે કોઈકાળે પણ સદગુણી થઈ શકીએ જ નહિ.

હૃદયશુદ્ધિની જરૂર.

હૃદયની પવિત્રતા એ જ આપણા ઉદયનું સાધન છે. અપવિત્ર હૃદયવાળા આત્મણુ કરતાં પવિત્ર હૃદયવાળો જાતે આંતરણ હોય તોપણ તે ખરા માર્ગથી વધુ નજીક ગણાશે. મન શુદ્ધ હોય તો હૃદમાં સદગુણોનાં બીજ રોપાઈને ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામે છે. જેમ કાઈ દરદીને રસાયન ખવરાવી બળવાન કરવો હોય ત્યારે પ્રથમ હૃદના પેટમાં રહેલા મળ દૂર કરવાની ખાસ જરૂર

રહે છે, અને તેટલા ખાતર હેને જુલાબ આપી મળજોવન કરા-
વવામાં આવે છે; તેમ સદ્ગુણ રૂપી મહારસાયનથી આત્મજન
વધારવા માટે પટેલાં હૃદયમાંના મદમત્સરાદિ મળેા દૂર કરવાની
ખાસ જરૂર છે. તેટલા ખાતર મેત્રી વિગેરે ચાર લાવનાઆથી
હમેશ આપણા હૃદયને પવિત્ર રાખવું જોઈએ.

ધર્મી કહેવરાવવાના કરતાં યુપયુપ ધર્મી થવામાં વધુ
માલ છે. લોકા આપણને આપણી ધર્મ સંબંધી ઘોડધામ જોઈ
ગમે તેટલા ધર્મી ગણે, પણ આપણું હૃદય જો અપવિત્ર હોય
તો ધર્મી ગણવાથી આપણા આત્માનું કંઈ કલ્યાણ નથી. ખરું
કલ્યાણ એ હૃદયની શુદ્ધિથી જ મેળવાય છે. કહેવત પણ આને
છે કે “મન સંગા તો કથરોટમે ગંગા.”

બહારથી આપણે ગમે તેટલાં તપ જપ કરીએ, સામાયિક
પરિક્રમણા કરીએ, પૂજન યાત્રા કે દર્શન કરીએ, સાધર્મીઓને
જમાડીએ, સંઘ કાઢીએ, અગર દીક્ષા લઈ દેશવુંચન કરીએ,
જનીનપર સૂઈએ. ગામેગામ ઉઘાટ પને કરીએ કે જંગલમાં રહી
મૌનવ્રત પાળીએ, પણ આપણું મન મલિન હોય તો સધળું
નકામું થઈ પડશે. હવે બીજી બાજુ જો મન શુદ્ધ હોય તો
પછી બીજી ક્રિયાકરણી કદાચ કમતી કરવામાં આવે તો પણ
પરિણામે આપણે આપણી ઉન્નતિ કરવા શક્તિમાન થઈશું.

ખાલી કીર્તિ મેળવવાનો લોભ રાખવો, મિથ્યા-
ભિમાનથી ભારે ભારે ખર્ચ કરી પોતાની મહોટાઈ
વધારવા યતન કરવો, મહોટા રાજા બાલીને બહારથી
ધર્મિપણાનો આડંબર બતાવવો, વાદવિવાદ કરીને પો-

તાને વિદ્વાન્ જણાવવાનો વિચાર રાખવો, એ બધી
મનની મલિનતા છે.

આવી વૃત્તિઓ દૂર કરી કેવળ પોતાનું તથા પરનું અરેખર
કલ્યાણ કેમ થાય તેનો વિચાર રાખીને વિવેકપૂર્વક દ્રાણપણ પવિ-
ત્ર કામ કર્યાથી કષ્ટદળ મળે છે. માટે દરેક કામ શુદ્ધ મને ક-
રવું જોઈએ.

હવે અંચકર અંચની સમાપ્તિમાં ઉપસંહાર કરવા સાથે પો-
તાના ગુરુના નામનું સ્મરણ કરે છે.

મૂળ ગાથા.

ઘયં ગુણાનુરાય—સર્મ્મ જો ધરદ ધરાણિ મજાંધિ ।

સિરિસોમસુંદરપય—સો પાવદ સવ્વ નમણિજ્ઞં ॥ ૨૮ ॥

અર્થ:—

આ ગુણાનુરાગને જે પુરુષ સમ્યક્ રીતે આ પૃથ્વીમાં રહી
ધારણ કરે તે, શ્રી સોમસુંદર અર્થાત્ શાશ્વતા અંદ જેવા શાંતિ-
મય અને સર્વને નમનીય (તીર્થ) કર રૂપ) પદને પામે.

ભાવાર્થ.

આ પૃથ્વીતળ પર આવીને આપણે ખરા અંતઃકરણથી અને
ખરા પ્રયત્નથી સર્વ ગુણીજનો તરફ સમાન ભાવ ધારણ કરી
ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે ગુણાનુરાગ ધરવો જોઈએ.

ગુણાનુરાગ ધરતાં દોષપણ બતતો પક્ષપાત રાખવો નહોતો
છે. શુભો દોષના આપના નથી, તેમજ જન્મ સાથે પણ દોષ

ગુણોને સંબંધ નથી. જન્મથી આઘિણ છતાં કોઈ કોઈ ગુણોથી બદ થાય છે અને જન્મથી મ્લેચ્છ છતાં કોઈ કોઈ સદગુણી નિવરં છે. વળી અમુક ધર્મના કાંટા સાથે પણ ગુણોને ખાસ સંબંધ નથી. જેટલા જૈન તેટલા સધળા સદગુણી જ હોય અથવા બીજે ધર્મ જે પાળતા હોય તે બધા દુષ્ટજ હોવા જોઈએ એમ પણ નથી. કારણ કે નામે જૈન છતાં ધણા જૈનો દુર્જન-પણાથી દૂષિત જાણાશે, અને નામે જૈન નહિ છતાં ધણા જાણે સૌજન્યપણાવાળા દેખાય છે. તેમજ અમુક દેશના જે હોય તે જ ગુણવાન હોઈ શકે. એવો પણ કોઈ નિયમ નથી.

તેથી તાત્કાલત અથવા પંથ અથવા દેશના પક્ષપાત શિલાય સામાન્યપણે જે કોઈ સજ્જનભાવથી શોભિત હોય તેવા પુરુષના ઉત્તમ ગુણો તરફ આપણે સમભાવથી અને શુદ્ધ મનથી પ્રેમ ધારણ કરી હૃદયના ગુણોની પ્રશંસા કરવી જોઈએ.

આવી રીતે ઉદારભાવથી ગુણાનુસંગ કરતાં આપણું મન દિવસે દિવસે વધુ શાંત થતું જઈ હૃદયમાં ઉત્તમ ક્ષમા, ઉત્તમ માર્દવ, ઉત્તમ આર્જવ, અને ઉત્તમ સતોષ વિગેરે સદગુણોનો વધારો થતો જશે, બહેને પ્રતાપે પરમ શાંતિભાવથી શોભિત અને શત્રુમિત્રનો ઉપર પણ સમાનદષ્ટિ ધારણ કરવામાં પ્રખ્યાત એવું તીર્થંકરપદ પામી શકાશે.

તીર્થંકર દેવની ક્ષમા અને મૈત્રી સર્વેન્દ્રિય હોય છે. તેઓ સખને બોધે છે તે રીતે રંકને બોધે છે, મિત્રને બોધે છે તે જ રીતે શત્રુને બોધે છે, જે રીતે મનુષ્યોપર દયાભાવ રાખે છે

તે જ રીતે જનુમાન તરફ દયા રાખે છે. તેમનો સિદ્ધાંત સદ-
ગુણોથીજ વ્યાપ્ત હોય છે. આખા જગતનું કલ્યાણ સાધવું એજ
તેમનો ઉદ્દેશ હોય છે. તેઓ દરેકનું હિત સદાતા હોવાથી જ-
ગદ્ગસલ ગણાય છે.

પરસ્પર લડતા મતાંધ પુરોહિતે એક બીજાનું ખંડન કરતા બેઈ
તીર્થંકર દેવ તેમને યોધે છે કે, તમે બધા એક થાઓ એટલે
પણુ સત્ય પામશો. તીર્થંકર દેવનો પરમ સિદ્ધાંત એ છે કે—

સમવાણ સમત્ત—પગંતે હોઈ મિચ્છત્ત.

એટલે કે, દ્રવ્યાદિકના એક એક પદને તાણીને એકાંત પો-
તાના પદનેજ સાચું માની લઈ વાસ્તવિક વિચારપર ન જવાથી
તેમાં મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને તેજ સર્વેની વાતના વિ-
ચારને એકત્ર કરી યોગ્ય રીતે તે તે આંશે વિચાર કરવામાં આવે
તો તેથી સન્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

આ રીતે સર્વ નયો તરફ સમાનદષ્ટિ રાખીને મધ્યસ્થપણે
ઉભા રહી સર્વનયોથી ભરપૂર યોધ આપવો એ તીર્થંકર દેવની
વાણીનું સદસ્ય છે. તેઓનો સિદ્ધાંત દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવની અ-
પેક્ષાથી ભરપૂર છે, તેથી જ તે એકાંતથી રહિત હોઈ સ્યાદાદષ્ટી
શાલિત હોય છે.

તીર્થંકરદેવની આજ્ઞામાં એકાંતે અમુક વાતની દા અથવા
અમુક વાતનો નિષેધ હોતો નથી. કિંતુ જે રીતે ગુણોનું પોષણ
અને દોષોની નિવૃત્તિ થાય તે રીતે પ્રવર્તવાની આજ્ઞા હોય છે;
જે માટે કહેવામાં આવે છે કે—

સર્વં નાણુદ્ધાય—સર્વ નિસેહો ય પવચણે નત્થિ,
 ધાયં ધયં તુલિજ્ઞા—લાહાકંભિ વ્વ વાણિયઆ.

અર્થાત્, તીર્થંકર દેવના પ્રવચનમાં સર્વ આખતોમાં આય વ્યયનો અટકે કે લાભાલાભનો તોલ કરી લાભ વધુ થાય તેમ પ્રવર્તવાનો ઉપદેશ હોય છે.

તીર્થંકર દેવનો સિદ્ધાંત સદ્ગુણોના મૂળતત્વો પર પ્રકાશ પાડે છે. તેમાં સદ્ગુણોની જગતમાં સી રીતે વૃદ્ધિ થાય તે સંબંધી વિચારો હોય છે. એ સિદ્ધાંત સત્ય, ન્યાય અને દયાનો દિમા-યતી હોય છે. હમેશાં જ સત્ય હોય તેનો જ સ્વિકાર કરવો, એ તેમની મૂળ આજ્ઞા છે.

તેમનો સિદ્ધાંત પ્રમાણોપી અગ્રાધિત હોવાથી સર્વમાન્ય છે.

આત્મા પરમશાંત, પરમ મૈત્રીલાવને વધારનાર, ઉદાર આશય-વાન, સદ્ગુણમય ધર્મસ્થાપક, સમતાસમુદ્ર શ્રીમાન્ તીર્થંકર દેવનું ઉત્તમ પદ પામવું હોય તો આપણે પણ તેવાજ ગુણો તરફ પ્રીતિ ધારણ કરવી જોઈએ.

તીર્થંકર દેવ સંપૂર્ણ સદ્ગુણી હોવાથી સર્વ જગતને તેઓ પૂજનીય થાય છે. આવું મહાનપદ સદ્ગુણોના સંવનથી જ મેળવી શકાય છે. માટે અગ્ર ધર્માર્થી જનોએ પોતાના હૃદયમાં હમેશાં ગુણાનુરાગ ધરવો.

આ રીતે ગુણાનુરાગને માટે અંધકારે ઉત્તમ બાધ આપીને આપણા ઉપર મહા ઉપકાર કર્યો છે. તેમણે “સિરિસોમસું-

વરપત્ર " એ પદ્ધતી પોતાના ગુરુ શ્રી સોમસુંદરસૂરિનું સ્મરણ કર્યું છે. સોમસુંદરસૂરિ અઢી શાંત દાંત હતા, તેથી હેમના તે ગુણોની કાયા હેમના શિષ્યોમાં પડે એ સ્વાભાવિક છે. હેમને ઘણા શિષ્યો હતા, જેઓમાં શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ મુખ્ય હતા. શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ પણ અઢીજ ઉદાર-આશયી હતા, એમ હેમના રચેલા 'ઉપદેશ સનાકર' ગ્રંથ ઉપરથી સ્પષ્ટ માલમ પડે છે. આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી જિનહર્ષગણિ પણ ઘણા ઉદાર આશયવાન સિદ્ધ થાય છે. હેમણે આ 'ગુણાનુરાગ' નામનું ન્હાનું પણ ઉપ-યોગી કુલક રચીને આપણને ઉત્તમ યોધ આપ્યા છે. આવા ગ્રંથોનો આપણી જૈન પ્રબંધમાં અવશ્ય દેવાવો થવો જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ આપણી જૈનશાળાઓમાં આવા ગ્રંથના ઉત્તમ વિચારો આજ્ઞાના મનમાં સારી રીતે ડસાવવા જોઈએ.

સદગુણપ્રાપ્તિનો ઉપાય ગુણાનુરાગ જ છે અને એ ગુણા-નુરાગ વિસ્તારથી આ પુસ્તકમાં વર્ણવવામાં આવ્યો છે. હવે માત્ર એટલી જ આશા રાખી આ ઉપદેશ પુરો કરવામાં આવે છે કે, આપણા જૈનોમાં હાલમાં ચાલતી હોંસાતોંસી અને વિરોધભાવ દૂર થાઓ, તકરારો વડે 'પ્રભાવક' માં ખપવાની લોલુપતા અદ્રશ્ય થાઓ અને સર્વની દ્રષ્ટિ સદગુણ તરફ જ દ્રઢિભૂત થાઓ, કે નહીંને પરિણામે દરેક જૈન ધર્મીમાં અને અને જૈનધર્મ વધારે તેજોમય દેખાય. અસ્તુ !

‘કેળવણી’ ના પગથીએ પુષ્પાંબલી.

આ દુનિયામાં એવી કોઈ દેવી હોય કે બહેન, દેવળના પગથીએ પુષ્પો વેરવામાં દરેક પ્રજા અને દરેક જમાનાએ વડાઈ માની હોય તો તે ‘કેળવણી’ જ છે. જૈનો અને વેદાંતીઓ, પારસીઓ અને ઇશાંઈઓ, વામમાર્ગીઓ અને અન્ય વિવિધ માર્ગીઓએ ‘કેળવણી’ દેવીની ભક્તિમાં જેટલો ધર્મ માન્યો છે તેટલોજ હિંદ અને યુરોપ, અમેરીકા અને જાપાન, રશિયા અને આફ્રિકાએ પણ માન્યો છે. સર્વની સામાન્ય એવી એ માતા સર્વ ભક્તોને જૂદા જૂદા રૂપમાં દર્શાવે છે. એના પૂજારા પૈકી કોઈ જગ્યાદી તો કોઈ આત્મવાદી છે, કોઈ ક્રિયાવાદી તો કોઈ જ્ઞાનવાદી છે, કોઈ અત્યંત વહેંચી (Superstitious) તો કોઈ તદ્દન નાસ્તિક છે. આમ જૂદા જૂદા સ્વભાવો એક દેવીના પૂજારા હોવા છતાં, એટલું અભિનંદનીય છે કે, જેમ મહાવીર અને રામની ભક્તિની રીતો માટે હંમેશા હજારો ભક્તો (!) માં મારામારી ચાલી રહે છે તેમ આ દેવીના ભક્તોમાં મારામારીનો પ્રસંગ કદી આવતો નથી; પરંતુ તેથી ઉલટું, એક ભક્ત જે રીતે ભક્તિ કરતો હોય તે જોવા—જાણવા, તેની કસોટી કરવા અને તે ઉત્તમ જણાય તો તેનું અનુકરણ કરવા બીજા ભક્તો હંમેશા ઉમંગી જોવામાં આવે છે. દાખલ તરીકે, ગોરી આમલીએ ‘કેળવણી’ દેવીની કીર્તિ ફેલાવવા માટે જડ એવા પરમાણુઓને એવી રીતે ગોઠવ્યા કે તેઓ હાલતા—ચાલતા—ખેડતા પુદ્ગળ બન્યા અને પછી તેમને અન્ન, સ્ટીમર, ફોનોગ્રાફ એવાં નામ આપી દેવી આગળ ધર્યાં. તુરતજ અંબાણી આમલીએ દેવીની આ પૂજાવિધિ જોઈ, વખાણી અને શિખ-

વા માંડી. હજી તે શિખાઉ છે, પણ ધીમે ધીમે વ્યાગળી વધે છે. તે-
વીજ રીતે ઘઉંવણીં ચામડીએ અનંત શક્તિમાન ચૈતન્ય ઉપરનું વ્યા-
વરણ ઘાઇ નાખીને તેને પારદર્શક કરી તે વડે ‘કેળવણી’ દેવીના દેદાર
નીહાળી રાચવા માંડયું. ગોરી ચામડીએ તે પૂર્ણવિધિ જ્ઞેષ્ઠ, પસંદ કરી
અને તેના પાઠ લેવા શરૂ કર્યાં.

પરંતુ અઘાપિ સૂધી એ ‘દેવી’ ના વ્યાગણે કદી માગમારી કે
ગાળાગાળી થઇ નથી. પીગ્નની વિધિએ જ્ઞેવી—હેમાંથી પોતાને ના-
પસંદ હોય તે ભાગ દુર કરી પસંદ પડતો ભાગ ગ્રહણ કરવો અને
પોતાની પૂર્ણવિધિના પાઠમાં એ ભાગ ઉમેરી દેવો—એજ ‘કેળવણી’
દેવીના ભક્તોનો આશય અને રીત છે.

હું પણ એજ મહાદેવીનો ભક્ત હોઈ, મહને પણ ઉત્તમોત્તમ વિ-
ધિએ ચૂંટવાની ઇચ્છા થઈ આવે છે. મહારા સ્વધર્મીઓને સુધારવા માટે
—સુખી કરવા માટે ‘કેળવણી’ દેવીની આશિસ અવશ્ય જરૂરી છે, માટે
‘કેવી ભક્તિથી તે આશિસ સંપાદન કરી રાકાય તે વિચારવું જરૂરનું’ છે.

હું પ્રથમ ‘ધર’ તરફ દ્રષ્ટિ કરીશ. નિશાળો કે જે વિદેશીઓની
વિદેશી પદ્ધતિથી ચલાવાય છે ત્યાં મહારા સ્વધર્મીઓએ જવું પડે છે;
તદમારા આપદાદા મરખા હતા, તદમારા રીતરીવાજ જંગલી છે, તદમારો
ધર્મ તદમને પરદુનિયાની આશામાં રમાડી આ દુનિયાનું સુખ ચુકાવે છે;
એવું શિક્ષણ તે નિશાળોમાં મળે છે. રાજ્ય—સંસાર—ગૃહ—કલા—સ્વાભિ-
માન એમાંનું કાંઈ પણ ત્યાં શિખવાતું નથી. ૭ વરસ ગુજરાતી અ-
ભ્યાસ અને ૭ વરસ અંગ્રેજી અભ્યાસ—૧૪ વરસ (જીંદગીનો ચોથો
ભાગ અને તે પણ સારામાં સારો ભાગ) અભ્યાસ કર્યા પછી છુડયલ
જેવા—ઉગતાંજ સંસારથી કંટાળેલા—જરા જેટલી પણ સ્વતંત્ર બુદ્ધિ પ-
હોંચાડવા અશક્ત યુવાનો પાડે છે. એજ દેશમાં અગાઉ ‘ગુરુજી’ માં

૪-૬ વરસમાં તો કઠીન શાસ્ત્રાભ્યાસ થતા—દેહને દિવ્ય બનાવતા—નીતિ અને ભક્તિની પ્રાપ્તિ કરતા અને બુદ્ધિવંત વીરો પાડતા.

એ તો **અમારી** નિશાળોની વાત થઈ. પણ અમને, અમારાં માઆપને અને અમારાં બાળબચ્ચાંને પણ કેળવનાર **ખીજ** એક “નિશાળ” (Institution) છે, તે પણ હું બુલીશ નહિ. તે નિશાળ અમારા સાધુની છે. ત્યાં અમને હાલ જે શિક્ષણ મળે છે તે ઘણે ભાગે નકારું—કંટાળા આપે એવું—ગપાટા ભરેલું, તત્વજ્ઞાન વિનાનું હોય છે. દયા આવા જેટલું ભાષાજ્ઞાન મેળવીને ‘ગુરુ’ બનેલાઓ અમને શાસ્ત્રની બૂલબૂલામણી-ઓમાં સહીસલામત રીતે દોરી શકે ? તેમ છતાં આ ‘નિશાળ’ નો તપ કાંઈક શિખવા-અનુકરણ કરવા જેવો છે ખરો.

ત્યારે હવે આટલું તો ચોક્કસ છે કે, અમારી બન્ને ‘નિશાળો’—કેળવણી દેવીની પૂજન માટે બંધાયલાં બન્ને ‘દેવજો’ સુધારાને પાત્ર છે—સુધારવાની જરૂરવાળાં છે અને અમારે ખીજ ‘નિશાળો’ ની રદિનું અનુકરણ દાખલ કરવાની જરૂર છે.

ખીજ દેશો અને ખીજ પ્રજાઓની ‘નિશાળો’ અથવા ‘દેવજો’ તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં જણાય છે કે, અમારે નીચેના રસ્તાઓ યોજવા જોઈએ છે.

(૧) વ્યવહારીક કેળવણી માટે આખા હિંદની સાથે મળીને, પ્રજાકીય ધોરણ ઉપર પ્રજાકીય શિક્ષણ આપવાની યોજના કરવી જોઈએ છે, જેવી કે બંગાળીઓએ શરૂઆત કરી છે તેવી. હેમાં યાદ શક્તિને ભારે મારવાને બદલે વિચાર શક્તિ ખેડવી જોઈએ અને વર્તન (Character) નું બંધારણ થાય એવી તાલીમ આપવી જોઈએ. જૂની વિદ્યાનું સંશોધન કરવું જોઈએ અને યુરોપ-અમેરિકા-જાપાન-જર્મનીની વિદ્યાઓની પ્રાપ્તિ કરવી જોઈએ. માત્ર જૈનોની જુદી હાઈસ્કૂલો અને કોલેજો સ્થાપવી એ સહારાના રણમાં પ્યાલો

દાણી દેવા બરાબર અને હિંદ માતાને દગો દેવા બરાબર કામ છે. એ તદ્દન એકસપેટા અને દુકે દષ્ટિના થવા જેવું છે.

(૨) ધાર્મિક કેળવણી માટે દરેક ધર્મે-દરેક શાખાએ પ્રથમ પ્રથમ કામ કરવું જોઈએ. એમાં ભેળશેળ થવાથી વળુંસંકરપણું પ્રાપ્ત થાયજ અને ઘણા દાખલામાં એમ બન્યું પણ છે. એક પ્રાંતમાં મુલપતિ આંધનારા કેટલાક સાધુ મૂર્તિપૂજકોની સાથે અભ્યાસ કરવાથી મૂર્તિના ગુપ્ત ઉપદેશ કરતા થયા છે. કાંકપણ કલ્યાણ સિવાય-તકરાર સિવાય શા માટે આપણે દરેક પોતપોતાનું જુદું કામ ન ચલાવી શકીએ તે સમજવું નથી. આ માત્ર ધાર્મિક અભ્યાસને માટે કહેવાય છે.

બીજું, ધાર્મિક કેળવણી આપનાર વર્ગજ સુધારવાની પ્રથમ જરૂર છે. સાધુઓ અને જૈનશાળાના શિક્ષકો એ બન્નેમાં ભાષા જ્ઞાન, મનોબલ, સ્વજ્ઞાન અને તત્ત્વજ્ઞાનનો સારો હિસ્સો જોઈએ. એ બન્ને વધા પોતાનું પેટ ભરવા માટે નહિ પણ લોકોનાં પેટ ભરવા માટે-લોકોનાં આ ભવ તેમજ અન્ય ભવે પેટ ભરવા માટે-પરોપકારાર્થે કરવા જોઈએ. અને એટલા માટે એ વધા માટે જોઈતી લાયકાત આપનારી 'નિશાળો' આવર્ય જોઈએ. 'સાધુશાળા' અને 'ટ્રેનીંગ કોલેજો' વિના જૈન પ્રજાનો ઉદય કોઈ કાળે થવાનો નથી. હાલ આપણે જીમ પાર્ટીએ કે "સાધુઓ ! તમારી ઉપદેશપદ્ધતિ સુધારો સુધારો !" તો એ જીમ નિર્થક છે. એ કરતાં તો "શિક્ષકો ! તમે બાળકને બાળ અજ્ઞપતિ થઈ બન્યો" એવી જીમ શેરીમાં કરતા બાળા-રીઓને સંબોધીને પાર્ટીએ તો વધારે બ્યાજખી ગણાય !

શિખામણ પદ્ધતિ-ઉપદેશ પદ્ધતિ-મનુષ્ય સ્વભાવ એ સર્વ વિષયો ઉપર મહાન પ્રથો રચાયા છે. એવા એ ગહન વિષયો છે, તે શું તણ ચાર ચોપડીએ ભણેલા ઉપદેશકો સમજી શકશે ? નહિ, એ જ્ઞાન-

વાળા શિક્ષકાના હાથે એ ઉપદેશકાને યરાળર તાલીમ આપેા.
 જે શાસ્ત્રા તેઓ હમેશા ભણે છે તેનું રહસ્ય—તેનું ઉંડું તાત્પર્ય
 જે વંદ સમજવા તેઓ સમર્થ અને એવી વિચાર શક્તિ તેમને
 આપેા. અને પછી એ વિચાર શક્તિ વંદ મેળવેલું જ્ઞાન વળી પાછું
 ખીલવને સારામાં સારી અસરકારકમાં અસરકારક અને સરળમાં
 સરળ રીતે આપતાં તેઓને શીખવેા. “ સાધુ થયેા એટલે શિષ્ય-
 વાની બહાર ગયેા. ” એમ કહેનારને હું સ્વધર્મદ્રોહી કહું છું. જે-
 યાને શિષ્યવું ન હોય તેઓ ભલે સંચારો કરી ધ્યાનમાં જે આરદ
 રૂઢી છંદગી એ ઉત્તમ દશામાં પુરી કરે; પણ તેમને સ—રસ આ-
 હાર પહેરવેા છે—ખાવેા છે, કપડાં પહેરવાં છે, ‘ ૭ મહારાજ ’ કહેવ-
 ગવી રાગપદ ભોગવવું છે—‘ તરણુ તારણુ ’ કહેવગવવું છે તેમને—તેમને
 તો એ અલ્પ શક્તિથી એવું મોટું પદ અથાતી પડ્યા માટે પ્રા-
 ચશ્વિત લેવુંજ પડેા. નહિ તો કર્મ દેવતા પવિત્ર દરબારમાં ધરીત દંડ
 ભરવેા જે પડેા—અને તેમ ન કરવું હોય તો એ પદને કાયક બનાવનારી
 દેળવણી લેવીજ જોઈશે. મ્હારે, મ્હને એકલાને માત્ર આ ભવ તરવું છે તે-
 દલા માટે, સાતને સાત ૧૪ વરસ ‘ દેળવણી ’ લેવી પડી હતી તેટલી પણ
 ખસ તો ન થઈ. અને ૧૪ વરસ દરમ્યાન બ્હારે હું બુલતો—ચુક કરતો
 બ્હારે મ્હારા ગુરજ મ્હને સાટી ચમકાવી દેતા! રનિવારની રજા પડતી
 તો એ ૨૪ કલાકમાં શું શું કરું એનોએ હિસાબ સામવારે નિશા-
 શાળમાં જતાં જે ગુરજ માગતા! બ્હારે તો હું ૮—૧૦ વરસનો ક્રમજો
 બાળ હતો! સાટી ખાતાં મ્હારી આંખમાંથી આંસુની ધારા બહેતી. પણ
 આજે માત્ર ૨—૩ વરસના અભ્યાસથી ‘ તરણુ—તારણુ ’ બનનારાઓ
 ૨૪ કલાક નહિ પણ ૨૪ વરસ કેવી રીતે ગુજરે છે તેનો હિસાબ
 લેનાર કોઈ નહિ! એ ‘ મોટાં બાળકો ’ ને વચનની પણ સાટી
 લગાડનાર કોઈ નહિ! હવેનો ભવ ટાળવા માટે આ એક ભવ સમ-

જાહેર. એમ કહેવા છતાં ૨૪ વરસ ‘અબ્યાસ’ વગર કહાડી નાખે
તેને પુષ્કાર કોઈ નહિ ! ‘કેળવણી’ કે જાહેરી આંચ વડે આત્માને
શુદ્ધ કરતાં કરતાં સૌ ટચનું સુવર્ણ બનાવ છે તે ‘કેળવણી’ વગરજ
ચલાવી લેવું—અને તે પણ દુનિયાને તિલાંજલી આપનારાએ એ કેવું
દયા ખાયા જેવું—કેવું હૃદયભેદક છે !

એક તરફથી પ્રગતક્રીય ધોરણ પર ગાલતી શાળાએ અને બીજી
તરફથી ‘સાધુશાળાઓ’ અને ‘જૈન ટ્રેનીંગ કોલેજો’ સ્થપાય અને
તેનો લાભ લેનારા પ્રગતક્રીયાની સંખ્યા વધતી જાય તો મદારા સ્વદે-
શીઓની અને સ્વધર્મીઓની દશા જટ સુધરે. — ‘સ્થાનક સર્પેક્ટર.’

ત્રણ ઉત્તમ છાપાં.

(૧) ‘જૈનસમાચાર’ અઠવાડીક પત્ર—તેમાં ધાર્મિક
વિષયો અને સમાચાર ઉપરાંત સંસારસુધારો—રાજ્યદારી—વ્યાપારી વિગેરે
વિષયો પણ ચર્ચાય છે. લખાણો તદ્દત સ્વતંત્ર. ૧૯૮૭ ની સાલમાં
૩. ૫) ની કિંમતનું ૮૦૦ પાનાનું પુસ્તક બેટ અપાય છે. વાર્ષિક
લવાજમ રૂ. ૨૫; બહાર ગામ માટે રૂ. ૩)

(૨) “જૈનહિતેચ્છુ” માસિક પત્ર—જૈન સંતો, ત-
ત્વજ્ઞાન, નીતિને લગતા વિષયો ઉત્તમ શૈલિથી લખાય છે. ૮ વરસમાં સંકલ્પ
પ્રશંસાપત્રો મળ્યાં છે. મૂલ્ય રૂ. ૧), પોષ્ટેજ ૦)દ કીમતી બેટો
મળે છે તે જુદી.

(૩) “હિંદી જૈનહિતેચ્છુ” માસિકપત્ર—માઝવા પંજાબના
સજ્જનો માટે સ્વાસ્ત્ય હિંદીમાં; મૂલ્ય રૂ. ૧) પોષ્ટેજ ૦)દ
કીમતી બેટો મળે છે.

શ્રી. સ્થા. જૈ. જ્ઞાનપ્રસારક મંડળનાં સર્વોપયોગી પુસ્તકો.

૧. “હિતશિક્ષા” :—તીર્થ-ધર્મ-સ્વદેશપ્રેમ-વ્યવહારશુદ્ધિ
કર્યાદિ ૧૪ વિષયોનાં સર્વમાન્ય ઉપદેશ. (ગાયકવાડી કળવણી ખાતાએ
મંજુર કર્યું છે.) ૧૮૦૦૦ પ્રતો ખર્ચ છે. ઘટાડલી કિંમત ૦-૨-૦.

૨. “સમ્યક્ત્વ” અથવા “ધર્મનો દરવાજો” :—સમકિત
એટલે સાનું જ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ એટલે દોષ એ બંનેની યોગખાણ,
ભૂનું વિવેચન, પરચાનક, દેવ-ધર્મ તથા ગુરુનું સ્વરૂપ, મુનિપુત્રનો
સવાલ, તત્ત્વજ્ઞાનનો સાર, એ સર્વનો એમાં સમાવેશ છે. મૂલ્ય ૦-૪-૦.

૩. “આર વ્રત” અથવા “દરેક માણસે આદરવા યોગ્ય
નિશ્ચયો.” :—વ્રતના ગુલાસા, વ્રત શા માટે આદરવા, વ્રત આદર્યા પછી
હુમ્મય થાય તો શી રીતે નીલાવવાં? કયાંદિ સમજાવતી સાધે. ૦=૧૦૦
પ્રતના રૂ. ૮.)

૪. “ધર્મતત્ત્વસંગ્રહ” :—ક્રમા નિર્દોષતા, સરલતા, નમ્રતા,
નિર્મમત્ત્વ, સત્ય, સંયમ, તપ, જ્ઞાન અને બ્રહ્મચર્ય : એ ૧૦ પ્રકારના
ધર્મનો અચ્છેદ ઉપદેશ કર્યો છે. રૂ. ૧)

૫. જ્યેષ્ઠ (હિંદી આકૃતિ.) રૂ. ૧)

૬. “નમીરાજ” :—તત્ત્વજ્ઞાનથી ભરપૂર સરળ ઉપદેશી અત્યંત
સ્ત્રીલી નવલકથા. પ્રથમ એક ઉત્તમોત્તમ ગદ્ય તરીકે અને પછી એક
મહાન યોગી તરીકે પ્રખ્યાત થયેલા મહાપુરુષનું ચરિત્ર. રૂ. બાન્ન.

૭. “સદ્ગુણપ્રાપ્તિનો ઉપાય.”

મળવાનું દેશણું—‘જૈન સમાચાર’ ઓફીસ—અમદાવાદ.

વા. મો. શાહ કૃત બીજાં પુસ્તકો, વિગેરે.

૧ “સતી દમયંતી અને તેની વાતમાંથી લેવાની ૧૨-ખામણો.”—આવૃત્તિ ૨ જી. સરકારી તેમજ ગાયકવાડી કેળવણી ખાતાએ મંજૂર કર્યું છે. પ્રખ્યાત સ્ત્રીવર્માએ ચીતરેલી દમયંતીની છબી સાથે ૦-૬-૦ (કાચું પુઠું); ૦-૮-૦ (પાકું પુઠું.)

૨. ‘મધુમક્ષિકા’—સંસારવ્યવહાર અને નીતિના રમુજ પત્રો (Letters.) પ્રખ્યાત અંગ્રેજ લેખક એડિસનની પદ્ધતિમાં ખુદ સરકારી ગેજેટ તંને માટે ઉત્તમ મત આપ્યો છે. ૦-૮-૦.

રા. રા. મોતીલાલ મ. શાહ કૃત.

૧ ‘સદુપદેશમાળા’—નીતિના ૧૪ વિષયો પર ૧૪ રસીલી અને ઉપદેશી વાતોઆ. ૦-૮-૦

૨ “પ્રાણીહિંસા અને પ્રાણીઓરાફ નિષેધક”—સઘળા ધર્મોનાં શાસ્ત્રો, વૈદક શાસ્ત્ર તથા મહાન પુરુષોનાં વચનો ઉપરથી પ્રાણી-હિંસાનો અને માંસાહારનો નિષેધ સાબીત કર્યો છે. આવૃત્તિ બીજી. ૦-૫-૦; પાકા પુઠાના ૦-૭-૦

૩. “ગુ. શબ્દાર્થ કોષ.”— ૦-૧૨-૦

૪. ‘આલોચણા’— ૦-૨-૦

પત્ર વ્યવહાર:— વાઢીલાલ મોતીલાલ શાહ.

પ્રિન્ટર, ‘જૈનસમાચાર’—અમદાવાદ.

